Különkiadás

Különkiadás

Szerkesztette:

Hajabács Enikő–Sosity Beáta

TYPOTEX
Budapest, 2011

Szerkesztette © Hajabács Enikő, Sosity Beáta, Typotex Kiadó, 2011

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 662 8

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a *www.typotex.hu*
és a *facebook.com/typotexkiado* oldalakon értesülhet időben.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.
Felelős vezető: Votisky Zsuzsa
Felelős szerkesztő: Horváth Balázs
Műszaki szerkesztő: Jutai Péter
Borítóterv: Sosity Beáta
A borítón felhasznált fotó megtalálható:
Jan Bor–Errit Petersma: *Képes filozófiatörténet,* 327. o.
Nyomta és kötötte: László András és Társa Nyomdaipari Bt.
Felelős vezető: László András

Tartalom

Előszó	7
Jelmagyarázat	8
L.H.O.O.Q.	9
Pofon ütjük a közízlést	14
Egy reneszánsz ember feljegyzései	20
Üdülési csekk különcöknek	23
Gangesz: a lelkek folyója	28
A doajók férfiassága	33
Nevetőgörcs miatt az iskola határozatlan időre bezárt	38
1 után 100 nulla	44
Bruttó Nemzeti Boldogság	52
A fal után	57
Puska vagy kard?	62
A biológiai agresszió formái	66
Düh és bosszú	72
Szexis erények	77
Lángosképű állat a babám!	81
A falánkság büntetése	87
Adatpornó	92
A háború inspiráló hatása a fényképészetre	97
Art must be beautiful. The artist must be beautiful.	104
A követek titka	108
Szag és emlékezés	112
A hónap ütődött tényei	119
Prozacot Majakovszkijnak	123
Többet akarok! A Semmit!	127
Hajszál híján gyilkosság	131
Isten festékkel írott neve	136

A csiga és a szeplőtelen fogantatás 140
A dögös vörös 145
Nem csal a szimat 148
Dinódiagnózis 154
Ab Ovo! 157
A földre szállt istenek 162
Másvilági igazságszolgáltatás 168
A tudás almája 171
A nyelv, az agy és az Y-metszés 173
A láthatatlan futball-labda 178
Tudo(rr)mány 183
Húsvéti (h)arcok 186
Léghajóból bombázó 190
A Dracu-komplexus, avagy stigmák, harapások és karmolások 195
Leheletnyi etimológia 199
Lovagképregény 204
Tiltott vizeken 210
A Janus-krimi 216
Stanisław Lem esete a Wartburggal 220

Képjegyzék 223
A *Különkiadásban* szereplő könyvek 226

Előszó

Sokszor kérdezik tőlünk, milyen könyveket is adunk ki. Általában nehéz, csapongóan körülményes felelet következik. Meg valami olyasmi, hogy sokfélét. Van művészettörténet, filozófia, életrajz, műszaki könyvek. Még regény is akad.

Ezentúl azonban könnyű dolgunk lesz. A kedves érdeklődő kezébe nyomjuk ezt a válogatást, mely sok jó könyvünk egy-egy részletét tartalmazza, s aztán nevetve még hozzátesszük:

Ilyeneket! Mind jó!

Jelmagyarázat a margókon szereplő ábrákhoz:

 részletek

 interjúk

 recenziók

 érdekességek

 bővebben a könyvről

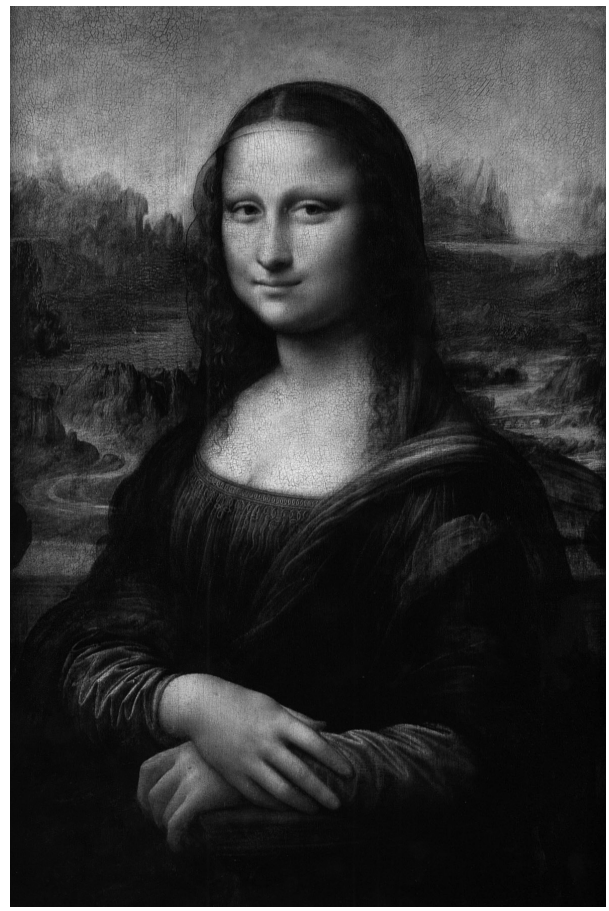
L.H.O.O.Q.

A *Mona Lisa* is a legkedveltebb képeim egyike. Ahhoz, hogy megszeressem, sokkal több időre volt szükségem annál az öt évnél, amennyi idő alatt Leonardo da Vinci megfestette a képet. Nekem több mint húsz esztendő kellett ahhoz, hogy megszeressem és csodálni tudjam. Ma a *Mona Lisát* tartom a legszebb festménynek a világon, még ha nem is a legmeghatóbb alkotás, bár őszintén szólva sokak által egészen az őrült lelkesedésig szeretett és értelmezett festmények közé tartozik, és ez is arról tanúskodik, milyen nagy hatású kép. A 20. század második felében élő néző szellemi állapotában voltam, vagyis amikor többé már nem lehetett komolyan venni, mert annyiszor láthattuk és annyira ismertük, hogy inkább tréfa lett belőle, mint bármi más, olyannyira, hogy Duchamp ezzel a képaláírással készített róla másolatot: „L.H.O.O.Q."*

Mona Lisa azért mosolyog, mert a férje, Francesco del Giocondo, portrét rendelt róla a kor legnagyobb festőjétől, Leonardo da Vincitől. És miért rendelte meg a férj ezt a képet? Mert a felesége két szép gyereket adott neki, két fiúörököst, és születésük után másik házba kellett költözniük Firenzében. Mindezt tudjuk: a *Mona Lisa* titka nem abban rejlik, amit kitalálnak róla, hanem magában a festményben. A férj vett egy új palotát, házát nagyobbra cserélte, és szerette volna megajándékozni a feleségét a portréjával, Leonardo mester művével. De a férj ezt a képet nem kapta meg soha, mert Leonardo megtartotta magának. Mindenesetre ez a kép a boldogság festménye: egy huszonkét-huszonhárom éves fiatalasszonyt ábrázol, aki már két, születésekor életerős fiúgyermekkel ajándékozta meg a férjét, aki viszont megtiszteli őt szerelme jelével, ezzel a képpel. Bár ez egy történelmi anekdota csupán, mégis jelentősége van,

* Marcel Duchamp dadaista festő 1919-ben bajusszal festette le a képet, a betűszó angol kiejtés szerint a „look" szót idézi, francia ejtés szerint pedig egy trágárságra utal: „elle a chaud au cul", „meleg a valaga", vagyis szexelni vágyik.

mert a történelmi elemzés hatására érvényét veszti mindaz, amit Mona Lisa mosolyával kapcsolatban kidolgoztak. De nem ez teszi a mosolyt oly lenyűgözővé. Azt hiszem, az ok mélyebben rejlik, és időre volt szükségem ahhoz, hogy észrevegyem, mi ez az ok, vagy szerényebben: hogy megértsem azt, amit észrevettem. Valójában az nyűgöz le, ami az alakot a háttérben lévő tájhoz köti. Ha figyelmesebben megnézik ezt a tájat, észrevehetik, milyen ellentmondásos, ugyanis a kép jobb oldalán, a képet figyelő nézőpontjából nagyon magas hegyek vannak, legfölül egy tükörsima tó látható, emiatt a látóhatár vonala nagyon magasan húzódik. Ezzel szemben a kép bal oldalán sokkal alacsonyabban fekszik a táj, és semmilyen módon nem képzelhető el átmenet a két rész között. Valójában hiányzik valami a képen, és ezt a hiányt oldja föl Mona Lisa mosolya. A magasabban fekvő táj előtt mosolyog Mona Lisa, az ajka kicsit felemelkedik ezen az oldalon, és a táj két része közötti elképzelhetetlen átmenet az arcon, az alak mosolyában valósul meg.

A festmény rejtélye 2008 januárjában oldódott meg. A képen Lisa Gherardini, Francesco del Giocondo firenzei selyemkereskedő felesége látható. A kutatók a Heidelbergi Egyetem gyűjteményében találtak rá a bizonyítékra. A feljegyzést 1503 októberében a művész egyik ismerőse, Agostino Vespucci készítette egy, a Cicero leveleit tartalmazó kötet margójára. A feljegyzés arról tanúskodik, hogy a művész egyszerre három képén dolgozott, közülük egyik Lisa del Giocondo portréja.

(Wikipédia)

És itt van ez a mosoly is… Valójában Leonardo találta ki a mosolygó portré gondolatát. Nincs mosolygó portré a *Mona Lisa* előtt, Antonello da Messina *Nevető embere* (*L'uomo che ride*) kivételével, amelyet a szicíliai Cefalùban őriznek: Antonello nagyon jelentős festő volt, de festett mosolya kényszeredett, és így fintorként hat. És Leonardo, aki ismerte Messina műveit, azt mondta magában: hát ha mosolyt akartok, majd festek egyet.

***

Francesco del Giocondo nem fogadta volna el a kész festményt, azon egyszerű és kézzelfogható ok miatt, mert akkoriban botrányosnak számított ez a kép. Ma a remekművek remekműve, de 1503 és 1505 között elfogadhatatlan volt. Vajon miért? Adott egy jó firenzei polgár, nem is akárki, aki a korszak legnagyobb festőjénél rendelte meg a felesége arcképét, mert az asszony gyerekekkel ajándékozta meg őt. A fiatalasszony mosolyog a képen, ez nem való, közel kerül hozzánk, kiszedette a szemöldökét, elől kihúzkodta a haját, pedig jól tudjuk, hogy

akkoriban csak a feslett életű nők szőrtelenítették magukat, és a festő az emberi történelem előtti, szörnyű, riasztó táj előtt helyezte el őt.

***

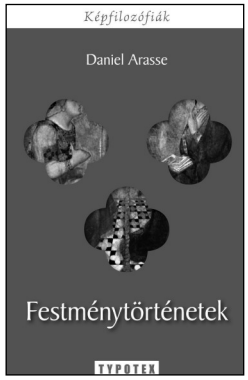
Az lepett meg, hogy a *Mona Lisa* szerkezete egybevágott Leonardo da Vinci térképészeti és geológiai gondolataival, olyannyira, hogy a háttérben lévő táj nem más, mint a történelmi idők előtti Toscana, mielőtt emberkéz átalakította volna ezt a gyönyörű tájat, mert Toscana olyan szép, mint *Mona Lisa*. Mona Lisa mosolya – a Trasimeno-tavat és az Arno völgyét összekötő vízfolyás.

Arasse érdeklődésének középpontjában a reneszánsz festészet állt, de kutatásai során nem csatlakozott egyetlen művészettörténeti iskolához sem. Afféle részlethalász volt: szenvedélyesen izgatták a váratlan, nehezen megmagyarázható képi elemek. Miért van Antonello Messina *Szent Sebestyén* című festményén a szent köldöke helyén egy szem? Mit keres Francesco del Cossa *Angyali üdvözletének* előterében egy hatalmas csiga? Miért van egy szokatlan gomblyuk Filippo Lippi *Szűz Máriájának* ruháján? (És összefügg-e ez utóbbi azzal, hogy a szerzetes aktív és gyümölcsöző szexuális életet élt modelljével, egy Lucrezia nevezetű apácával?) Miért visel papucsot Mantova ura, Ludovico Gonzaga herceg egy, a palotájába Mantegna által festett, reprezentációs célú freskón? Egyáltalán milyen legitim kérdések tehetőek fel egy 15. századi festménnyel kapcsolatban?

(Dékei Kriszta, Magyar Narancs)

Lélek, filozófia, áhítat, misztika, technika, egy kis kortörténet… sorolhatnám. Még pletykák is vannak (művészetiek, persze), és ha nem oly könnyen akarjuk „adni magunkat", érdemes itt igyekeznünk, a részleteken elidőznünk, néha bámulattal csettintenünk, cöcögnünk – erős levegő, nem könnyű koszt, mit mondjak, hegymászásnak amolyan *via ferrata*-dolog, tehát be vannak verve a kampók, de kell a (szellemi) kondi. S akkor sokat megtudunk arról, aminek nincs olyan kisugárzása talán, mint a társ. tud. (néha illanó) dolgainak, de érdemes raktározni.

(Tandori Dezső, Könyvhét)

FESTMÉNYTÖRTÉNETEK

Daniel Arasse

Képfilozófiák sorozat
A/5, 285 old., 2900 Ft (Webshop ár: 2175 Ft)

A legtöbbet elemzett festő Leonardo da Vinci, mintegy főhőse a tanulmánysorozatnak. De sokat megtudunk Tiziano, Raffaello vagy a későbbiek közül Vermeer, Manet vagy Courbet művészetéről is. Olvasmányos írások ezek, ugyanakkor elmélyült értekezések is egyben a realizmusról, manierizmusról vagy éppen a műalkotások restaurálásáról. A festmények elemzése során Daniel Arasse megtanít bennünket úgy nézni a képeket, hogy varázsuk megelevenedjen és megérintsen.

További olvasmányok:
Bacsó Béla–Gábor György–Gyenge Zoltán–Heller Ágnes: *A szépség akarata*
Blaskó Ágnes–Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció*
Daniel Arasse: *Festménytalányok*
Németh István: *Az élet csalfa tükrei*
Nicolas Matsier: *3D a festészetben*
Orosz István: *A követ és a fáraó*
Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*

Pofon ütjük a közízlést

Kevés dokumentum jellemzi találóbban a 20. század első éveinek atmoszféráját, mint a Filippo Tommaso Marinetti által fémjelzett, és a „Le Figaro" 1909. február 20-i számában közzétett futurista kiáltvány. Ez áll benne:

> „Meg fogjuk énekelni a munkától, örömtől vagy a lendülettől felkavart nagy tömegeket: megénekeljük a forradalmak sokszínű és sokhangú áradatait a modern világvárosokban; megénekeljük a fegyvergyárak és vad villamos holdaktól megvilágított hajógyárak vibráló éjszakai tüzét."

Amikor Marinetti ezt írta, az uralkodó közhangulat azt sugallta, hogy a világ egészen más lesz, hogy gyökeres változás áll küszöbön: a technikai találmányok, a városok rohamos növekedése, a tömegtermelés és a társadalmat és gazdaságot érintő mélyreható átalakulási folyamatok összeegyeztethetetlenek voltak az olyan kényelmes polgári világgal, amelyben nem kapott teret a sebesség, a dinamika, a mobilitás és a telekommunikáció. Nagy izgalommal és magasröptű várakozásokkal néztek a jövő elébe. Ez a nyílt szakítás a múlttal megváltoztatta a látásmódot, aminek következtében végül is újra kellett definiálni a jelent. A természettudományokon belül zajló forradalmi változások megrendítették a klasszikus fizikai gondolkodás alapjait. A kvantumfizika terén elmosódott a részecske és a hullámjelenségek közötti különbség. A korpuszkuláris modellt a kvantumelmélet váltotta fel. Einstein relativitáselméletével, a fizika második fontos fejleményével, amely a század első éveihez köthető, végül a tér és az idő is elveszítette azt az abszolút jellegét, amivel a newtoni világképben még rendelkezett. A modern fizika egy új világlátás lehetőségét nyitotta meg, és egyre inkább kiszorította a klasszikus fizika „statikus" világképét. Ezzel párhuzamosan a képzőművészetben is

radikális forrongás zajlott. A tér és idő régi elképzelésével való szakítás itt is a valóság egészen másfajta érzékeléséhez vezetett. A kubisták megszabadultak a reneszánsz perspektíva négyszáz éves hagyományától; műveikben perspektívák sokasága töri meg a teret. A futuristák az idő és a sebesség új észlelésének kifejezésformáit keresték. Piet Mondrian végül kimondottan a háromdimenziós tér „megsemmisítésére" és az idő „kikapcsolására" törekedett. A pszichológia fejlődése, ezen belül főleg Freud pszichoanalízise, aki 1900-ban tette közzé *Álomfejtését,* szintén érzékletesen jelzi azt a korszakváltást, amely elszántan szakít a tradíciókkal. Míg az emberre addig mint öntudatos és autonóm lényre lehetett tekinteni, aki úgy irányítja a cselekedeteit, mint egy kapitány a hajóját, Freud szerint a tudatot tudattalan folyamatok determinálják. Ez a felfogás késztette arra, hogy a pszichológiát a természettudományok körébe sorolja. Az itt röviden felvázolt tendenciák rajzolják meg – nem feledkezve meg azokról a társadalmi és politikai átalakulásokról, amelyek Oroszországban forradalomhoz, majd egy kommunista állam létrehozásához és megszilárdulásához vezettek – a századforduló filozófiai gondolkodásának hátterét.

LE FIGARO

Le Futurisme

Echos

Marinetti első kiáltványa a futurizmust, a hivatalos művészettel szembeforduló forradalmi mozgalmat hirdette meg. A manifesztum a „Le Figaro" című újságban jelent meg 1909 februárjában.

Lyonel Feininger *Uprising* (Forradalom, 1910) című képén az emberalakok a tömegben olyanok, mint az apokalipszisbe rohanó marionettfigurák.

Lázadás és az újkori gondolkodás kritikája

Nem csoda, hogy a modernitás kultúrájának és gondolkodásának bírálata a második világháború utáni években még radikálisabbá, megsemmisítőbbé és alapvetőbbé vált. Már a háború kitörése előtt, a harmincas években színre lépett egy tudós csoport, amely később a Frankfurti Iskola néven vált ismertté. Egészen a hatvanas évekig dolgoztak elméletükön és hirdették tanításukat, a „kritikai elméletet", amellyel a modern társadalom és kultúra alapjainak ellentmondásosságát akarták kimutatni, ami aztán a pusztító háborúba és Auschwitz poklába torkollva manifesztálódott megrázó módon. Jean-Paul Sartre más értelemben képviseli a háború utáni évek szellemiségét. Le lehet leplezni az emberi létezés abszurd és értelmetlen voltát – ezt a megítélést sugallja a korabeli párizsi divat, a színház, a film és a sanzon –, és mégis, vagy éppen ezért létezik szabadság a szó legjobb értelmében. Ez a szabadság késztet minket a választásra és arra, hogy egyúttal vállaljuk választásunkért a felelősséget. Így fordult szembe Sartre mindazok gyávaságával, akik a háború után arra hivatkoztak, hogy „mi nem tudtunk róla". A hatvanas években újra feltámadt az az optimizmus és reménykedés, amely a 20. század kezdetét jellemezte. Újra úgy lehetett érezni, hogy az elmúlt történelmi korszak depressziója után pozitív fordulatot vehet a történelem.

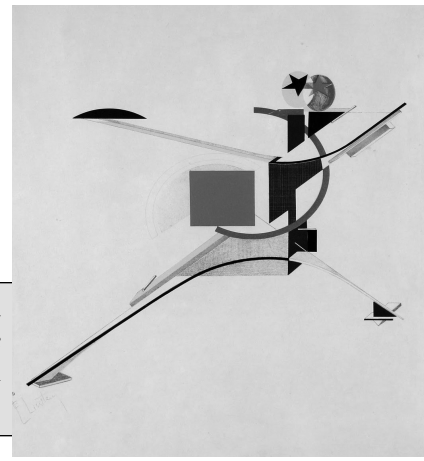
A hepeningeken nevetségessé tették a hatalmasokat, a diákok fellázadtak a régi tekintélyek ellen, elfoglalták az egyetemeket. Egymást érték a tüntetések. Egy új, erőszakmentes erő jelent meg, a *flower power*. Ez az időszak éreztette hatását a filozófiában is. Habermas, a Frankfurti

Az első magyarországi hepeninget Altorjay Gábor és Szentjóby Tamás rendezte meg 1966. június 25-én Erdély Miklós testvérének a pincéjében *Az ebéd. In memoriam Batu Kán* címmel, Jankovics Miklós részvételével.

(artportal.hu)

Iskola ifjabb nemzedékének legjelentősebb képviselője, sok diáknak a demokratikusabb társadalomba vetett reményét fogalmazta meg. A tudományos és technikai gondolkodást meghatározó racionalizmus egykori felfogását az ész más formájával kellene felváltani: olyan gondolkodással, amely nagykorú és felelős emberekké tesz minket. Ez a nagykorúság egy olyan demokrácia alapja, ahol a konfliktusokat nem az öklök, hanem az érvek ereje, a diskurzus oldja meg. A különböző keleti filozófiai hagyományokhoz való odafordulással más módon is megpróbálták gazdagítani a megmerevedett nyugati gondolkodást. Újra felfedezték és olvasni kezdték Radhakrishnant, Suzukit, Nishidát, azokat a gondolkodókat, akik hidat vertek a keleti és a nyugati gondolkodás közé. A hatvanas évek másként hatottak a legújabb francia filozófiára. A 68-as gondolkodás a párizsi diákmozgalomból ered. Itt is megkérdőjeleződött a modern gondolkodás 300–400 éve, valamint a szubjektum autonómiájába vetett hit. Foucault arra törekedett, hogy felszínre hozza a gondolkodás mögötti elgondolást és a rendszer mögött megbúvó szisztémát. Ezek a gondolatok mind a posztmodern filozófiához vezettek, amely a maga sajátos módján juttatta kifejezésre a modern nyugati gondolkodás kritikáját. A pluralitás parancsa különböző gondolkodási „stílusokat" és különböző „igazságokat" enged meg. Mert azt, hogy mi számít igaznak, egy adott világképen belül határozzák meg, és a mi posztmodern társadalmunkban különböző világképek léteznek egymás mellett.

Így aztán úgy tűnik, mintha ledőltek volna a különböző filozófiai áramlatok közötti korlátok. A pluralitás posztmodern gondolata véget vet az arról folytatott eddigi vitáknak, hogy kinek van igaza.

El Liszickij orosz építész és konstruktivista művész vázlata Krucsonih *A Nap legyőzése* című futurista operájához. Erről a vázlatról készült volna egy elektromechanikus bábu.

A holland Provo-mozgalom a hatvanas években:
a hatalom provokálása a társadalom felszabadítása céljából.

A képzelőerőt görög szóval fantáziának nevezzük. A görög *phantaszia* többek közt a *phanosz* főnév rokona. Ez fáklyát, lámpát jelent. Tessék megnézni a boltban ezt a könyvet. Világít.

(Végh Attila, Magyar Hírlap)

A líra logika, de nem tudomány, írta József Attila, s miért mondom ezt az ezerszer elismételt igazságot? Ha a filozófia története tudomány, a filozófia maga inkább a szellemtanhoz, a széptanhoz, olykor az esztétikához, az etikához áll közelebb, tehát a filozófusok nagy része a szellem üzemmérnöke, nem feltaláló. Vagy a kettő együtt, persze. A képes filozófiatörténet a sok-sok képpel eleve nem képtelenség, végeredményében pedig ragyogó alkotás, tanulni lehet belőle, üdülni vele-rajta. „Racionális világkép örökös újrarajzolásaként" értelmezhetjük, mondja a szerzőpáros (és a Kiadó), s így a gondolati képzelőerővel mindig újrateremtett világ a tárgya. Ám ez igaz is, túlzás is, kevés is. Szerencsére a kötet – fenomenálisan! – szerves életként ábrázolja a képzelőerővel újratermelt, meglatolt stb. „világot", van leve, sava, borsa, ne mondjam, ezer íze és… így tovább annak, amiről szól. Szellemi szivárvány.

(Tandori Dezső, Könyvhét)

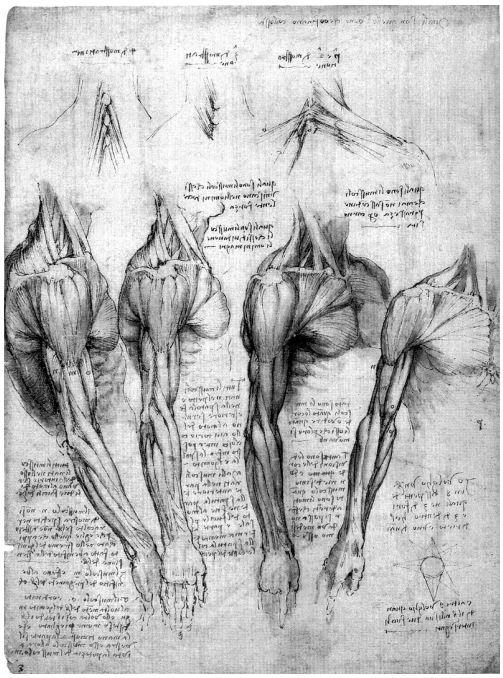

KÉPES FILOZÓFIATÖRTÉNET
A gondolat képzelőereje
Jan Bor–Errit Petersma

Philosophy in Pictures sorozat
A/4, 402 old., 6500 Ft (Webshop ár: 4875 Ft)

Ha a filozófia történetét egy racionális világkép örökös újrarajzolásaként értelmezzük, akkor azt is feltételezzük, hogy a világot gondolati úton csakis képzelőerővel rekonstruálhatjuk. Ezért a cím. A filozófiát magát pedig mindig egy meghatározott kor keretei között gyakorolták, így a gondolkodók saját koruk saját közegében feltett kérdéseire válaszoltak. Tehát minden korszak nyoma ott van – a filozófusok által közvetítetten – az épp aktuális világképünkön is. Egy-egy gondolkodó korának sajátosságait épp olyan közvetlenül tapasztalta meg, ahogyan a kor levegőjét lélegezte be. Mondhatjuk, minden filozófia képet rajzolt saját koráról. Ezért az a különös és gazdag képanyag, amely a szerzők mondandóját illusztrálja és paradox módon még a jelenben való eligazodást is segíti.

További olvasmányok:
Alain Badiou: *A század*
Gábor György–Vajda Mihály (szerk.): *A lét hangoltsága*
Giorgio Agamben: *A profán dicsérete*
Slavoj Žižek: *A törékeny abszolútum*
Tillmann, J. A.: *Más-világi megfigyelések*
Xavier Robert de Ventós: *Minek filozofálni?*

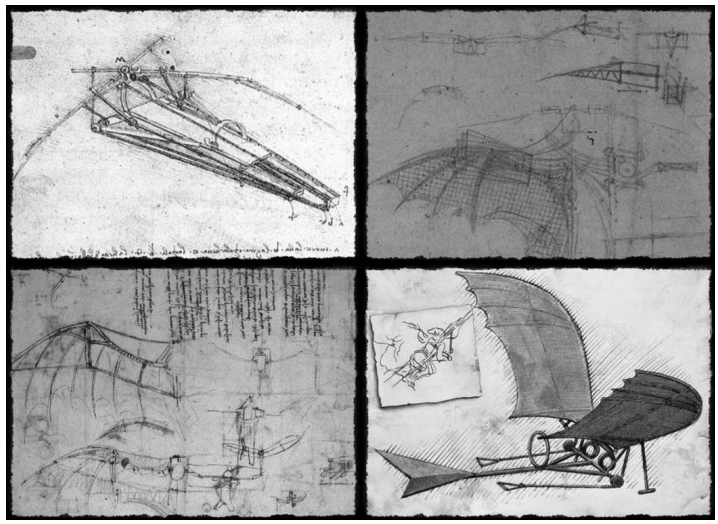
Egy reneszánsz ember feljegyzései

Anatómia

Ahhoz, hogy a festő minden testtartásban és helyzetben ábrázolni tudja a tagokat, szükséges, hogy jól ismerje az idegek, csontok, izmok és inak felépítését, és tudja, hogy a sokféle mozgás és erőkifejtés során melyik izom okozza a mozgást. És csak ezeket kell kiemelnie és megerősítenie, nem pedig mindegyiket, ahogy olyanok teszik, akik ügyes rajzolónak akarnak látszani. Ezeknek a meztelen figurái nehézkesek és minden báj nélkül valók. Inkább tűnnek dióval teli zsáknak, mint emberi alaknak, inkább egy köteg reteknek, mint izmos, meztelen testnek.

Az egyébként karcsú, alig 200 oldalnyi, zsebkönyv méretű kötetbe lapozva megszédül az olvasó: Leonardo érdeklődésének széleskörűségéről feltehetően minden legalább általános iskolát végzett magyar hallott, de ahogy a tartalomjegyzék sorolja a témákat, az valóban zavarba ejtő: mai ésszel nehezen képzelhető el olyan elme, amely egyszerre volna képes foglalkozni a filozófia, az anatómia, az orvostudomány, az optika, a hidraulika, a hadtudomány és a művészetek kérdéseivel, hogy közben maradjon még idő meseírásra, aforizmagyűjtemény összeállítására, bestiárium szerkesztésére és próféciák megálmodására. Mindez csupán néhány a 38 beválogatott témakör közül. Amint azonban fentebb említettem, ez a sokrétű kutatás nem csapongás a különböző területeken, hanem szisztematikus előrehaladás egy kitűzött cél felé. „a természetben egyetlen működés sem ok nélkül való; értsd meg az okot, és nem lesz szükséged a tapasztalatra" – írja Leonardo.

(Kerékgyártó György, Gyártástrend)

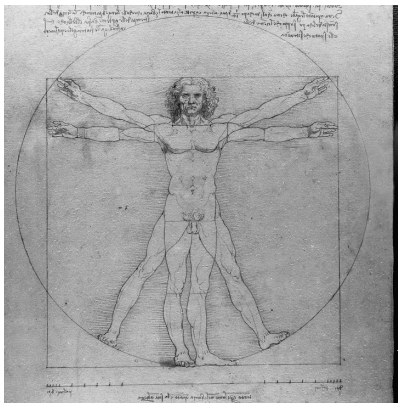

Repülés

Az ölyv és a többi olyan madár, amelyik keveset ver a szárnyaival, a szél pályáját keresi, és amikor a szél odafönt uralkodik, akkor nagy magasságban láthatók, amikor pedig odalent, akkor ők is alacsonyan vannak. Szélcsend idején az ölyv repülés közben többször ver a szárnyával, oly módon, hogy a magasba emelkedik, és lendületre tesz szert. Azután pedig leereszkedés közben nagy távolságokat tesz meg szárnycsapások nélkül. Amikor leereszkedett, újra hasonlóképpen tesz, és így tovább sorjában. És ez a szárnycsapások nélküli leereszkedés alkalmat ad neki arra, hogy kipihenje a már említett fárasztó szárnycsapásokat.

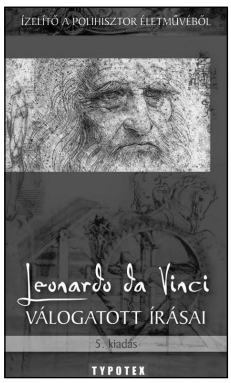
A reneszánsz másik metodológiai szempontja a geometria. Az építészet elméleti kérdéseivel is foglalkozó építészek, mint Alberti, és festők, mint Leonardo da Vinci – tőle származik a kijelentés: „Festeni tudomány" –, nagy figyelmet szenteltek a perspektíva lehetőségeinek a térbeli dolgok elemzésében. Ennek nyomán nagy érdeklődés támadt a mértan iránt. Amikor 1533-ban megjelent Euklidész *Elemek* című művének fordítása, a geometriai módszert szinte azonnal bevetették a retorikai invencióval szemben. Mint mondták, a retorika a szép formájával, ornamentumával félrevezet, a mértan ellenben tiszta vonalakkal és matematikai képletekkel rajzolja meg az ismerettárgyak képét.

(Jan Bor–Errit Petersma: Képes filozófiatörténet)

Vitruvius-tanulmány

A haj kezdővonala és a mellkas felső része közötti távolság *(a b)* az ember magasságának hatodrésze. És ez a mérték sohasem változik. Az egyik váll külső szélétől a másikig akkora a távolság, mint a mellkas felső szélétől a köldökig, és a talptól az orr alsó részéig húzódó távolságra négyszer fér rá.

LEONARDO DA VINCI VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

Csorba F. László (szerk.)

B/6, 232 old., 2150 Ft (Webshop ár: 1612 Ft)

Leonardo, a polihisztor óriási hagyatékában filozófiai, művészeti és természettudományos tárgyú írások egyaránt szerepelnek. Jelen kiadás megpróbálkozik azzal, hogy új fordításban, arányos és teljes képet adjon a művészóriás munkásságáról, és csaknem negyven témakörben mutassa be a reneszánsz természetszemlélet teljességét.

További olvasmányok:
Ropolyi László–Szegedi Péter (szerk.): *Neumann János válogatott írásai*
Ropolyi László–Szegedi Péter (szerk.): *Newton válogatott írásai*
Ropolyi László (szerk.): *Max Planck válogatott írásai*
Ropolyi László (szerk.): *Wigner Jenő válogatott írásai*
Székely László (szerk.): *Albert Einstein válogatott írásai*
Székely László (szerk.): *Newton válogatott írásai*

Üdülési csekk különcöknek

Bárhogy is legyen, nyáron nem jönnék ide a világ minden kincséért sem, még akkor sem, ha kényszerítenének. Nagyon rosszul viselem a hőséget, a motorok és hónaljak intenzív gázkibocsátását még annál is rosszabbul. A rövidnadrágos csordák, különösen a németül nyerítők, az idegeimre mennek, mert, mint mindenki, ők is anatómiailag alacsonyabb rendűek az oszlopoknál, pilaszterekénél és szobroknál, és mert mozgékonyságuk – és minden, ami azt élteti – a márvány állapot ellentéte. Azt hiszem, olyanfajta ember vagyok, aki inkább híve a választásnak, mint az állandó mozgásnak, és a kő, az mindig választás. Legyen bármilyen jó felépítésű a test, nézetem szerint ebben a városban ruhával kell elfedni, már csak annak okán is, hogy mozog. Alighanem azzal tudjuk csak megközelíteni a választást, amelyet a márvány képvisel, ha felöltözködünk. Meglehet, szélsőséges nézet, de északi ember vagyok. Absztrakt évszakban az élet valósabbnak tűnik, mint bármikor máskor, még az Adrián is, mert télen minden keményebb és szilárdabb. Vehetik ezt a velencei üzletek érdekében kifejtett propagandának is, ahol alacsony hőmérsékleten rendkívüli módon megélénkül a forgalom.

Részint persze azért, mert télen több ruhára van szükség a test melegen tartására, nem is beszélve a vedlés atavisztikus ösztönéről. Persze egyetlen utazó sem érkezik ide tartalék pulóver, kabát, szoknya, ing, kényelmes nadrág vagy blúz nélkül, mert Velence olyanfajta

város, ahol a bennszülött és az idegen is tudja jó előre, hogy kirakatba kerül. A két lábon járók vásárlási és öltözködési majomőrületbe esnek Velencében, de nem praktikus okokból, hanem mert a város mintegy felszólítja őket erre. Mindnyájan tele vagyunk kételyekkel külsőnk és testfelépítésünk hiányosságai miatt, egész tökéletlen voltunk miatt. Márpedig amit az ember ebben a városban lépten-nyomon, minden sarkon és perspektívában lát, csak elmélyíti komplexusait és bizonytalanságát. Ezért ostromolja hát meg mindenki (a nők különösen, de a férfiak is) megérkezése után azonnal az üzleteket, méghozzá dühödten.

A környezet olyan szép, hogy szinte azonnal előhívja az emberből az ösztönös állati vágyat, hogy felérjen vele, egyenlő legyen vele. Ennek semmi köze a hiúsághoz vagy ahhoz, hogy olyan természetesen sok itt a tükör, köztük a legnagyobb maga a víz. Arról van mindössze szó, hogy a két lábon járók érzik a város vizuális fölényét, amit megszokott élőhelyükön, természetes környezetükben nem tapasztalnak. Hát ezért kapkodják szét a szőrmebundákat, akárcsak a hasított bőrből, selyemből, lenből, pamutból vagy bármilyen anyagból készült holmikat. Az ember aztán hazaérve zavartan nézi bevásárlásait, mert pontosan tudja, hogy otthoni környezetében nincs hol flancoljon a beszerzéseivel, hacsak nem akarja sokkolni a helyieket. E holmik sorsa, hogy kifakuljanak és elhervadjanak a ruhásszekrényben, vagy fiatalabb rokonokhoz kerüljenek ajándékba. Vagy esetleg barátokhoz.

Emlékszem például, hogy egyszer vettem itt egy csomó dolgot, persze hitelbe, amit később nem volt sem gyomrom, sem merszem hordani. Köztük volt két ballon, egyik mustárzöld, másik halvány khaki. Később ott díszelegtek a világ legjobb táncosának vállán és valakin, aki a világ legjobb költője azon a nyelven, amelyen most ezt írom, bár mindketten különböznek tőlem méretben és korban is. Mindez az itteni látvány és perspektíva műve, mert itt az ember inkább sziluett, mintsem önmaga egyedi vonásait hordozó lény, és egy sziluettet föl lehet javítani. Minden márványból kifaragott csipke, mozaik, oszlopfő, párkány, dombormű, szegély, lakott vagy lakatlan fülke, az összes szent és névtelen, szűz, angyal, kerub, kariatida, talapzat, vastagon kidomborodó lábikrájú balkon, sőt, akár gótikus, akár mór, és az ablakok is mind hiúvá teszik

az embert. Mert ez a szem városa, egyéb érzékeink halvány másodhegedűsök maradnak itt. Már az is, ahogyan az itteni homlokzatok árnyalatai és ritmusai próbálják kisimítani a hullámok állandóan változó színeit és mintáit, már az is elég ahhoz, hogy az ember elrohanjon és felragadjon egy divatos sálat, nyakkendőt vagy akármit, már ez képes egy megrögzött agglegényt is a tarkabarka ruhákkal tömött kirakat üvegéhez tapasztani, a lagúnán szétszórt százféle hajóra emlékeztető hasított bőr csizmákról és lakkcipőkről nem is szólva. Szemünk sejti, hogy mindezt ugyanabból az anyagból szabták, mint a kinti látképet, és nem vesz tudomást a címkékre írott valóságról. És végső soron a szem nem is annyira téved, már csak azért sem, mert itt mindennek az a célja, hogy lássák. És még végsőbb soron ez a város a gerinchúros valódi diadala, mert a szem, egyetlen nyers, halszerű belső szervünk, itt valóban lubickol: villan, ide-oda ugrál, fennakad, elkalandozik, elréved. Csupasz kocsonyája atavisztikus élvezettel időzik a benne tükröződő palazzókon, hegyes sarkokon, gondolákon, egyebeken – felismerve, hogy az erő, amely a létezés felszínére hozta mindezt, nem más, mint önmaguk.

A város, ami egyfolytában pusztul, mégis örökké él. A város, ami tömény giccs, és mégis maga a művészet. A város, ami szanaszét van már írva, festve, zenélve, és mégis mindig találni benne újat.

Sorolhatnánk még az ehhez hasonló közhelyeket napestig, de minek, ha van itt valaki, aki tényleg érvényesen járul hozzá a Velencéről szóló nagykönyvtárnyi irodalomhoz. Méghozzá egy nagy író, mi több, költő, a Nobel-díjas Joszif Brodszkij/Joseph Brodsky, aki tizenhét telet töltött Velencében, majd rövidke kötetben örökítette meg gondolatait. Például olyan költői nüanszokat, mint: „A szállodai tükrök természetüknél fogva lélektelenek és még homályosabbak attól, hogy olyan sok mindent láttak".

A *Velence vízjele* egyszerre roppant elegáns, könnyeden szellemes, illetve lírai és gondolatébresztő: utazás előtt, alatt, után és helyett is remek olvasmány. A fagyott hínár szagától a könny és a Város kapcsolatáig mindenfelé elkalandozik, mesél, viccelődik, meditál a szerző, és közben úgy elröppen a százhúsz oldal, hogy érezzük, igazi finomságot kaptunk, ami nem fogja megfeküdni a gyomrunkat. És bármikor szívesen kérnénk repetát. Ebben a kis kötetben a nagybetűs Irodalom nem izmozik nagyon, nem akarja megváltani a világot, csak lógatja a lábát, és fesztelenül, látszólag tét nélkül fecseg. Mi meg faljuk, nagykanállal.

(Exit)

Abban a valószínűtlen esetben, ha valaki követte volna tekintetével fehér London Fog ballonomat és sötétbarna Borsalino kalapomat, nem találta volna szokatlannak a külsőmet. Az éjszakának biztosan nem esett volna nehezére, hogy elnyeljen. A mimikri nézetem szerint előkelő helyet foglal el az utazók holmijának listáján, és akkor úgy élt bennem Itália, mint az ötvenes évek fekete-fehér filmjeinek és mesterségem ugyanilyen monokróm médiumának a fúziója. Így a tél bizonyult az én évszakomnak, és azt hiszem, egy sál volt az egyetlen dolog, ami hiányzott rólam ahhoz, hogy úgy nézzek ki, mint egy helyi léhűtő vagy *carbonaro*. Úgy éreztem, észrevétlen vagyok, beleolvadok a környezetbe és beleillek egy alacsony költségvetésű krimi vagy inkább melodráma kockáiba.

***

Téli estéken a tenger keleti ellenszélben színültig megtölti a csatornákat, mint a kádat, és néha túl is csordul. Senki sem szalad föl a földszintről, hogy „Csőtörés!", mert nincsen földszint. A város bokáig vízben áll, a csónakok felágaskodnak „a falhoz kikötve, mint az állatok". A zarándok cipője, miután megtapasztalta a vizet, a szállodai szoba fűtőtestén szárad, a bennszülött pedig szekrényének mélyére merül, hogy előhalássza a gumicsizmáját. „Acqua alta" – mondja be a rádió, és leáll a közlekedés. Kiürülnek az utcák, az üzletek, bárok, éttermek és trattoriák bezárnak. Csak kivilágított feliratuk ég tovább, végre bekapcsolódhatnak a narcisztikus játékba, ahogy a járda lassan és

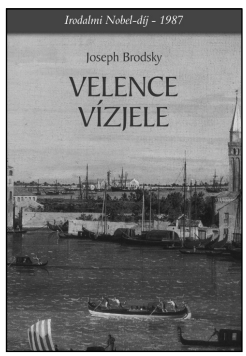

sekélyen, de egyesül a csatornával. A templomok azért nyitva maradnak, végtére is a vízen járás sem a papok, sem a hívek számára nem megy újdonságszámba, és a zene számára sem, hiszen az a víznek ikertestvére.

A legmagasabban 43 éve, 1966. november 4-én állt a tenger Velencében: akkor 194 centiméteres volt a tengerszint, gyakorlatilag teljesen elborította a víz a történelmi város utcáit és tereit. … Természeti adottságai miatt Velencének több problémával is szembe kell néznie. Mivel a lagúna a Pó és a Piave folyók torkolatánál helyezkedik el, a folyók folyamatosan szállítják ide hordalékukat, fokozatosan töltik föl a területet, ezáltal emelik a tengervíz szintjét is. A másik jelentős probléma az úgynevezett acqua alta („magas víz"). A jelenség november és április között több alkalommal is bekövetkezhet, melynek során víz árasztja el a város mélyebben fekvő részeit.

Mindemellett Velence főként az artézi kutak vízkivétele miatt fokozatosan süllyed, az elmúlt kétszáz évben már 12 centiméterrel került alacsonyabbra, míg az Adria átlagos vízszintje 10 centimétert emelkedett. Ezek a folyamatok oda vezettek, hogy a mélyebben fekvő területek egy év 200 napján át valamilyen mértékben víz alatt vannak.

(origo.hu)

VELENCE VÍZJELE

Joseph Brodsky

A/5, 128 old., 1900 Ft (Webshop ár: 1425 Ft)

Tizenhét tél emlékei, elmélkedései, a város ihlette gondolatfutamai sorakoznak a könyvben, hol anekdotikus, hol dokumentáló, hol prózavers-, hol esszészerű, hol filozofáló, hol humoros formában. Brodsky valójában nem a városban, hanem a város kultúrájában, azaz az egyetemes emberi kultúrában barangol, sétál, vándorol. Idejét főképp az antikvitásban és kedvenc angol költői körében tölti […] a velencei fagyoskodások közepette.

(Zappe László, Népszabadság)

További olvasmányok:
Piotr Kłodkowski: *A Kelet csodálatos zamata*
Nigel Barley: *Egy zöldfülű antropológus kalandjai*
Tillmann, J. A.: *Más-világi megfigyelések*

Gangesz: a lelkek folyója

Váránásziban a halállal egészen másképpen szembesülünk, mint Európában. Minden ijesztő léptékű itt. Hiszen kétezer év óta holttesteket égetnek nap mint nap. Éjjel-nappal, hajnalban és este mindig lobognak a tüzek. A hinduk az ország minden részéből ide hordják halottaikat, hogy e szent helyen hamvasszák el őket. Gigantikus szent üzem ez, amely oly mélyen beépült a hagyományba, hogy nehéz meghatározni, mikorra tehetők kezdetei. De nem csak a dolog tömeges jellege miatt változnak meg az európai halállal kapcsolatos addigi elképzelései. Váránásziban a halál jelenléte mintegy kitapintható módon van jelen, sőt olykor brutálisan feltárulkozik. Az emberi maradványok nem mindig porladnak el személytelen hamuvá. Előfordul, hogy egy megszenesedett kéz, láb vagy törzs bukkan elő. A gyászolóknak nincs mindig elegendő tűzifájuk, hogy szeretteiket teljesen elhamvasszák. A tűz nem két óráig ég, hanem kilencven vagy száz perc után kihuny. Nincs különösebb jelentősége. Az elhamvadt vagy félig elhamvadt halottakat hagyományosan a Gangeszbe szórják. A folyó mindent elnyel, ami az anyagi létből megmarad. Az európaiakban többnyire ellentmondásos érzések kavarognak, mikor tisztes távolságból (általában a parttól mintegy százméternyire úszó csónakokból) végignézik a szertartást. Elsősorban a rituálé esztétikai és úgymond higiénés aspektusa sokkolja őket. Persze a halottégetés egyébként Európában is terjedő szokása

önmagában nem vált ki értetlenséget. A problémát az jelenti, hogy a hamvakat vagy az elszenesedett testeket beszórják a folyóba, ahol a zarándokok fürdenek.

Megtisztulni mennek bele. Vagyis lemossák kezüket, arcukat, egész testüket. És nagyon alaposan megmossák a fogukat. A Gangesz maga a szentség, amely Sivával egyesít. Belemerülve a vízbe, ahol a sacrum anyagi alakban nyilvánul meg, megtisztulhatunk jelenlegi inkarnációnk során elkövetett bűneinktől. A szentség átjárja a zarándok teljes testét, kezét, lábát, orrát és száját. A vízben úszó hamvak vagy elszenesedett maradványok jelenléte nem tántorít el a metafizikai jelentéssel bíró fürdőtől. Mit számít a betegségtől, fertőzéstől, hullamérgezéstől való félelem, ha a végső célt az újjászületések láncolatából való megszabadulás jelenti? Mi értelme a közönséges testi bajokat összemérni a lélek útjaival? És mi értelme a racionális kérdésfeltevésnek éppen itt, a Gangesz partján, ahol a halál és a megváltás máshol nem tapasztalható módon kapcsolódik össze?

Ha azt írom – márpedig éppen írom –, hogy szó van ebben a könyvben mindenféle fejfedőkről és szagokról, a piszok természetéről és viszonylagosságáról, az indiai rendőrök botjáról, a lahtiról, a szúnyogriasztóról mint szerzetesek avatási ajándékáról, bőrdzsekikről és egy kisúrolt teáskanna tragédiájáról, akkor úgy mondok igazat, hogy közben hazudok. A nemrégiben Lengyelország indiai nagykövetévé kinevezett szerző ugyanis távolról sem kuriózumgyűjteményt állított össze. Igaz, hogy a könyv egy-egy bekezdése elférne egy jobb útikönyvben is, mégis inkább egy kultúrantropológus munkanaplójából vagy elegyes társadalomtörténeti-szociológiai észrevételek gyűjteményéből válogatott eszmefuttatásoknak bizonyulnak a rövid fejezetek.

(kovácsy, Magyar Narancs)

– A könyvében több fejezetben is foglalkozik Kambodzsával, Ázsia talán legtöbbet szenvedett országával. Hogyan dolgozzák fel az emberek a múltat?

– Kambodzsába érkezve látnom kellett a gyilkos mezőket, ahol a vörös khmerek milliókat gyilkoltak le. A tömeggyilkosságok e színhelyei a legmegrázóbb helyek egész Kambodzsában. Rengeteg csontot és koponyát raktak halomba azokon a tereken, ezek a tömeggyilkosságok szimbólumai. Az egész országban mégis az döbbentett meg a legjobban, amikor láttam a gyerekeket a csontokkal és a koponyákkal játszani. Sok kambodzsai emberrel beszélgettem, de ők elzárkóztak attól, hogy megosszák velem emlékeiket. Nem akartak beszélni arról, amit láttak. Bizonyítani nem tudom, de úgy gondolom, hogy olyanokkal is találkoztam, akik a vörös khmerek uralma idején tisztként vagy közkatonaként szolgáltak, de természetesen ők sem beszéltek. Az volt az érzésem, hogy az emberek ki akarják törölni a múltat az emlékezetükből, el akarják felejteni az egészet.

– Nem akarják megbüntetni a bűnösöket?

– Fontosabbnak tartják a nemzeti megbékélést, mint a bosszút. Természetesen sokakat felelősségre akartak vonni, de felismerték, hogy a Kambodzsában történtek emberi ésszel felfoghatatlanok. Az emberek attól félnek, hogy ha túlzottan erőltetnék a büntetést, újra polgárháború törne ki. Hogy ez mindeddig nem történt meg, az az ott élők mentalitása miatt alakult így. Minthogy rengeteg művelt embert megöltek a vérengzésekben, az ország újjáépítése rendkívül nehéznek ígérkezik képzett és tehetséges szakemberek nélkül. Valahogy mégis sikereket érnek el. Az ország működik, és a turizmus is szárnyal. A kambodzsaiak szerencséjére országuk területén építették a világ legnagyobb templomát, az Angkor Vatot. Helyesebb, ha azt mondjuk, hogy templomkomplexumot, egy várost, amelyben többtucatnyi különböző hindi templom foglal helyet. Az a hely nem hasonlítható semmi máshoz a világon. Az Angkor Vatot látogató turizmusból származik Kambodzsa bevételének legnagyobb része.

– Hogyan tekintenek Ázsiában az Európából, illetve Észak-Amerikából érkezőkre, az általuk közvetített kulturális értékekre?

– Az utóbbi években gyökeresen megváltozott az ázsiaiak attitűdje. Korábban a művelt emberek jobban érdeklődtek az európai kultúra iránt, többet akartak tudni az európai irodalomról, európai filmeket akartak nézni. Manapság azonban inkább az ázsiai értékekre és az ázsiai kultúrára figyelnek, és büszkék identitásukra. Európa ma már nem a csodák földje, ahonnan inspirációt merítenek, ezzel együtt megmaradt jólétet és kényelmet ígérő földrésznek, ahol magas az oktatás színvonala. Ezért továbbra is sokan akarnak Európában tanulni, de az ide érkező ázsiai diákok nem szeretnének európaiakká válni. Mindvégig közeli kapcsolatban maradnak a saját kultúrájukkal. Ez azonban nem jelenti azt, hogy „külföldiek" maradnak. Sokat beszélgettem mozlim vallású angol kollégákkal, akik már Angliában születtek, a szüleik vándoroltak az országba. Ők elmondták, hogy bár mozlimok, mégis britnek tartják magukat.

(Részlet a szerzővel, Piotr Kłodkowskival készült interjúból; Molnár Csaba, Magyar Nemzet)

A francia fennhatóság alól 1954-ben felszabadult Kambodzsa a Norodom Szihanuk uralkodásának aranykorát jelentő évtized után sem tudott kimaradni az Indokínai-háborúból. A háborút követő katonai diktatúra és évtizedes polgárháború után 1975-ben Pol Pot vezetésével a hírhedt „vörös khmerek" lettek az ország urai. A Yale egyetemen a kambodzsai népirtás történetét feltáró program kutatói szerint 1975 és 1979 között Pol Pot és a vörös khmerek a kambodzsai lakosság 21%-át, azaz 1,7 millió embert mészároltak le. A véres polgárháborúk korszaka csak 1993-ban ért véget. Ekkor az ENSZ által szervezett választások nyomán törékeny koalíciós kormányok követték egymást, és alkotmányos monarchia jött létre az országban. Kambodzsa ma 10. tagországként a Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) tagja.

(mult-kor.hu)

A Vörös Khmer áldozatainak koponyái (Kambodzsa, Phnom Batheay temploma)

A Kelet csodálatos zamata
Piotr Kłodkowski

Szokatlan szempontok sorozat
A/5, 184 old., 2300 Ft (Webshop ár: 1725Ft)

Piotr Kłodkowski Iránától Indiáig, Kínától Arábiáig, Kambodzsától Ceylonig keresztül-kasul bejárta a Kelet világát. Könyve nemcsak ismereteket és hangulatokat ad át, hanem sokszor kérdéseket tesz fel. Több írása olyan kérdésekkel zárul, amelyek az olvasót is újabb kérdésekre sarkallhatják. Ír arról, hogy a nyugati mintára épült plázában egy kis mecset is húzódik, ahol a rituális mosdás helyét veszélyes vizeldének tekinteni, hogy a nyugati mintára trenírozott menedzser zug kutyahúsevő, hogy a bazár árusainak becsületessége is meglepő, hogy talán az Európából visszatérő keletiek is ugyanúgy sóvárognak Európa után, ahogy a Keletre visszavágyódó utazó teszi.

További olvasmányok:
Nigel Barley: *Egy zöldfülű antropológus kalandjai*
Bjørn Lomborg: *Cool it / Hidegvér!*
Venetianer Pál: *Génmódosított növények / Mire jók?*
Láng Benedek: *Mágia a középkorban*

A doajók férfiassága

A doajók viszonylag fiatal koruktól szexuálisan aktívak. Mivel a doajók nem tudják, hány évesek, az ilyen dolgokat meg kell saccolni, de úgy tűnik, úgy nyolcéves koruk körül kezdik a felfedezéseket. A szexuális tevékenységet nem ellenzik. Egy fiúnak megengedik, hogy az általa kiszemelt lány kunyhójában töltse az éjszakát, bár az anyától elvárják, hogy tartsa rajtuk a szemét, és a zabolátlan promiszkuitást nem helyeslik. A szexuális viszonyok a pubertáskorban fordulnak komolyabbra. A házasság előtti terhességet nem stigmatizálják, sőt örömteli jelnek veszik, hogy a lány termékeny, a menstruáció azonban a gyengeelméjűség veszélyével fenyeget, ha egy férfi érintkezésbe kerül vele. A körülmetélés tovább bonyolítja a dolgokat. Ez bármikor megtörténhet tíztől úgy húszéves korig, mivel minden helybeli fiút egyszerre vágnak meg. Egy férfi megházasodhat, mielőtt körülmetélték volna, még gyerekei is lehetnek; az is előfordul, hogy egy apát a fiával együtt metélnek körül, bár ez ritka. A körülmetéletlen férfiaknak azonban nőies stichjük van. Azzal vádolják őket, hogy asszonyszagot árasztanak a piszkos fitymájukkal; nem vehetnek részt a csak férfiaknak szánt eseményeken; a nőkkel temetik el őket. Az a legrosszabb, hogy nem esküdözhetnek a késükre. A legerősebb fogadkozás Doajóföldön a „*dang mi gere*”, kb. „a késemre mondom”. Ez a körülmetélő késre utal, arra a nagyerejű

tárgyra, amely képes elpusztítani a boszorkányokat, és mindenképpen végezne egy nővel. Ha egy férfi ezt emlegetve szidalmaz egy nőt, akkor nagyon mérges, és a nő könnyen kaphat egyet. A körülmetéletlen férfiakat könyörtelenül kicsúfolják, ha használják ezt a fordulatot, és meg is verik őket, ha nem hagyják abba; azt viszont rendkívül viccesnek találták, ha én mondtam. A körülmetélés doajó formája nagyon durva: az egész péniszt „meghámozzák" teljes hosszában. Mostanában sok fiú a kórházban végezteti el a műtétet, de a konzervatív doajók ezt botrányosnak találják azon az alapon, hogy nem távolítanak el a bőrből eleget, és a fiút nem szigetelik el teljesen az asszonyoktól majdnem kilenc hónapig. A beavatkozás a halál és az újjászületés folyamatán keresztül átalakítja a természetes születéskor tökéletlen lényt tökéletes férfiemberré. Miután hat üveg sört fizettem a körülmetélőnek, megtudtam, hogy én „tiszteletbeli körülmetélt" vagyok. Potom árnak találtam a mentesülésért.

***

Megálltunk egy csupasz keblű nő előtt, aki letérdelt elém, és keresztbe tette a kezét az ágyéka előtt, amelyet csupán egy aprócska levélcsomó takart el. – Üdvözöl téged – súgta Matthieu –, fogj vele kezet. – Így is tettem, a nő pedig elkezdett előre-hátra ringani a sarkán, fulániul többször azt búgta, hogy „köszönöm", és összeütötte a tenyerét. Arcok jelentek meg lopva a falak fölött és a kunyhók oldala mellett. Nagyon zavarba jöttem, amikor egy gyerek jelent meg egyetlen összecsukható székkel, és megállt az udvar közepén. Le kellett ülnöm. Nem tehettem ellene semmit: ott ültem fényes elszigeteltségben, és úgy éreztem magam, mint azok a merev és nagyon brit alakok a gyarmati időkből származó fényképeken. A státuszbeli különbségeket Afrika nagy részén világosan érzékeltetik; az afrikaiak kedvelik az erős túlzásokat. Az emberek csúsznak-másznak és hajbókolnak, úgy térdelnek le és hajolnak meg, hogy azt nyugati embernek nehéz elviselni, az ilyen gesztusok visszautasítása

azonban rendkívüli udvariatlanság. Eleinte valahányszor leültem egy kőre, mindenki mással egy szintre, az akut zavart váltott ki. Az emberek kétségbeesetten próbálták átrendezni az elhelyezkedésünket, hogy alacsonyabban legyenek nálam, vagy ragaszkodtak hozzá, hogy egy gyékényre üljek. Gyékényen ülni, bár alacsonyabb, mint egy szikla, tekintélyesebb dolog. Ebben a kompromisszumban sikerült megegyeznünk.

***

Amint a városba értem, bevettem magam a kocsmába az összes többi megrögzött postalesővel. Néha volt sör, hogy segítsen elütni az időt, miközben üldögéltünk és vártuk a posta-teherautó hangját. Néha elmentem a piacra, ahol idős férfiak és asszonyok szomorú csapata árult egy marék paprikát vagy gyöngysorokat. Nem hinném, hogy ez gazdaságilag jövedelmező foglalatosság lett volna, bizonyára kizárólag unaloműzés céljából vállalkoztak rá. A város másik végén volt egy hentes is, akinél egy héten kétszer lehetett húst kapni. Mivel a városi nagyfőnökök a jórészét előre lefoglalták maguknak, másoknak csupán a lábak és a belsőségek jutottak, amiket egy baltával trancsíroztak fel. A fix áron kapott mennyiség szeszélyesen váltakozott, minthogy nem használtak mérleget. Tisztviselők és helybéliek jöttek-mentek, ki így, ki úgy csavargott mindenfelé, csendőrök mászkáltak kézen fogva, és gyerekek szaladgáltak fel-alá. Pénteki postatúráim révén főleg néhány tanítóval ismerkedtem meg. Augustin például otthagyta hites könyvvizsgálói életét a fővárosban, és elment franciatanárnak.

Megrögzött individualista volt ő is egy olyan államban, amely csak a szolgalelkűséget értékelte; nem ismertem rajta kívül még egy kamerunit, aki nem volt hajlandó tagsági igazolványt váltani az egyetlen politikai

pártba. Összetűzésbe keveredett a helyi alprefektussal: mindketten hírhedt szoknyapecérek voltak. A helyi tisztviselők bizalmasan azt rebesgették, hogy Augustin egy napon el fog tűnni: vagy valamilyen politikai vétség, vagy a poli fuláni feleségek körében kifejtett aktivitása miatt. Alkoholos befolyásoltság alatt körbedübörgött a városon egy hatalmas motorbiciklin, fiatalok és öregek legnagyobb rémületére; gyakran le is esett róla, de mindig csak felszíni sérüléseket szenvedett. Augustint a közelgő katasztrófa aurája lengte körül: bárhová ment, felfordulást okozott. Egy alkalommal, amikor meglátogatott a falumban, leplezetlenül összeszűrte a levet egy helyi férjes asszonnyal. A doajók természetesnek veszik, hogy a férjes asszonyok házasságtörést követnek el, és egymás feleségének elcsábítását szórakoztató sportnak tartják.

Barley majd másfél évet töltött köztük, ezalatt háromszor kapott hepatitiszt, egyszer maláriát, kitört két első foga, és eltört egy csomó kisujja meg bordája, homoki bolha petézett a lábába, de végül fondorlatos módokon sikerült közel jutnia kultúrájuk központi szentségeihez, a körülmetéléshez és az esőcsináláshoz. Elvezették őt egy magas hegy tetejére, ahová csak pénisztokban, majdnem meztelenül lehetett felmenni, bevezették egy vízesés mögött nyíló barlangba, ahol színes, férfi és női kövekkel teli korsók tucatjai sorakoztak a fal mellett. És idáig tényleg olyan, mint az Indiana Jones, csak ezután válik olyanná, mint a népszerű, 1980-as botswanai vígjáték, *Az istenek a fejükre estek* – amikor az esőfőnök előveszi a kultusz központi kegytárgyát: az esőcsináló kosszarvat, és elkezdi kicsomagolni. Az üreges szarv kosgyapjúval volt bedugaszolva – a felhőknek. Ezután egy vasgyűrű következett. Ez az eső hatósugarának lokalizálására szolgált. És ez alatt volt a leghatalmasabb, legtitkosabb dolog, amit az esőfőnök még soha senkinek nem mutatott meg.

(TonyCaviar, csapgeza.blog.hu)

Egy zöldfülű antropológus kalandjai
Feljegyzések a sárkunyhóból

Nigel Barley

Szokatlan szempontok sorozat
A/5, 216 old., 2800 Ft (Webshop ár: 2100 Ft)

Az antropológus munkájáról humorosan és mindenféle hamis pátosz, álságosan ájult rácsodálkozás nélkül számol be a szerző, vagyis úgy tűnik, mintha egy szórakoztató útinaplót olvasnánk. Eközben szinte észrevétlenül hatolunk át az észak-kameruni doajók kultúrájának és hiedelemvilágának újabb és újabb rétegein, és csak a könyv végére érve vesszük észre a cselt: egy rokonszenves és termékeny módszertani alapállás is kibontakozott a képtelen helyzetek, vicces félreértések felszíne alatt.

(Kyt, Magyar Narancs)

További olvasmányok:
Láng Benedek: *Mágia a középkorban*
Piotr Kłodkowski: *A Kelet csodálatos zamata*
Tillmann, J. A.: *Más-világi megfigyelések*

Nevetőgörcs miatt az iskola határozatlan időre bezárt

Különös dolog történt Tanzániában 1962-ben a Viktória-tó környéki Bukoba körzetben. Egy leányiskolában járványszerűen terjedő nevetési hullám söpört végig. Nem csak néhány diáklány viccelődéséről volt szó. Az ellenállhatatlan nevetési inger egyik emberről a másikra terjedt, és több mint ezer személyt fertőzött meg. A nevetőgörcs hirtelen tört rá az illetőre, az első roham néhány perctől néhány óráig tartott. Ezután az illető viselkedése visszaállt a normális kerékvágásba, de általában az azt követő 16 napon belül néhányszor újra visszatért a nevetőgörcs. Jól mutatja a járvány igazi természetét, hogy a nevetés ellenére az emberek gyakran számoltak be félelemről és nyugtalanságról. Az orvosok úgy találták, hogy új pácienseik mindegyike kapcsolatba került valaki olyannal, akit kevéssel azelőtt szintén érintett a kór. Megfigyelték, hogy a lappangási idő, a kapcsolatfelvétel és a szimptómák megjelenése néhány óra és néhány nap között váltakozott. Ahogy minden irónia nélkül lejegyezték, „halálos áldozatokról nem tudunk" – szerencsére. Az érintett személyek teljesen rendbejöttek. A járvány 1962. január 31-én tört ki, amikor három, 12–18 éves diáklányon leküzdhetetlen nevetőgörcs lett úrrá. A nevetés gyorsan terjedt, és hamarosan majdnem az egész iskola eszeveszetten

vihogott. Március 18-ára az iskola 159 diákjából 95-öt érintett a dolog, úgyhogy az iskolát be kellett zárni. A diákok hazatértek. Tíz nappal később egy másik faluban, ahová néhány diák hazatért az intézmény bezárása után, szintén kitört a leküzdhetetlen nevetés. Itt összesen 217 emberről volt szó. Más diáklányok hasonlóan vitték tovább a járványt. Az általuk fertőzött iskolában 154 tanulóból 48-ra ragadt át a leküzdhetetlen nevetés. Ezt az iskolát is be kellett zárni. Még egy helyen regisztrálták a járványt, ez esetben egyetlen kislány miatt. Először csak a kislány közvetlen családja kapta el a nevetőgörcsöt, de azután a nevetés átterjedt a két közeli fiúiskolára is, úgyhogy azokat is be kellett zárni. A járvány pár hónap alatt azért mégiscsak lecsengett.

„Annak bizonyításául, hogy a Földgolyó lakossága sokkal közelebb van egymáshoz, mindenféle tekintetben, mint ahogy valaha is volt, próbát ajánlott fel a társaság egyik tagja. Tessék egy akármilyen meghatározható egyént kijelölni a Föld másfél milliárd lakója közül, bármelyik pontján a Földnek – ő fogadást ajánl, hogy legföljebb öt más egyénen keresztül, kik közül az egyik neki személyes ismerőse, kapcsolatot tud létesíteni az illetővel, csupa közvetlen – ismeretség alapon, mint ahogy mondani szokták: Kérlek, te ismered X. Y.-t, szólj neki, hogy szóljon Z. V.-nek, aki neki ismerőse… stb.

– Na erre kíváncsi vagyok – mondta valaki –, hát kérem, mondjuk… mondjuk, Lagerlöff Zelma.

– Lagerlöff Zelma – mondta barátunk –, mi sem könnyebb ennél.

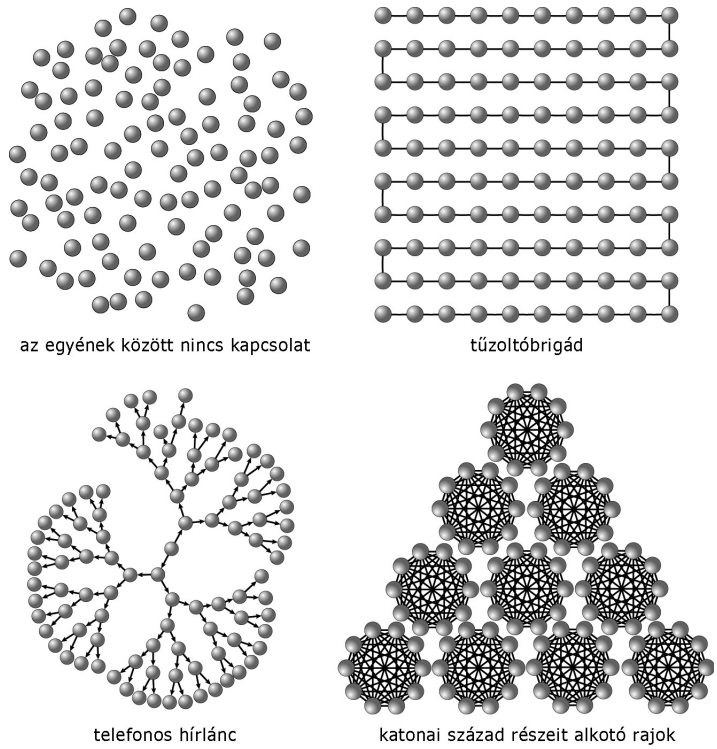
Két másodpercig gondolkodott csak, már kész is volt. Hát kérem, Lagerlöff Zelma, mint a Nobel-díj nyertese, nyilván személyesen ismeri Gusztáv svéd királyt, hiszen az adta át neki a díjat, az előírás szerint. Márpedig Gusztáv svéd király szenvedélyes teniszjátékos, részt vesz a nemzetközi nagyversenyeken is, játszott Kehrlinggel, akit kétségkívül kegyel és jól ismer, Kehrlinget pedig én magam (barátunk szintén erős teniszjátékos) nagyon jól ismerem. Íme a lánc – csak két láncszem kellett hozzá a maximális öt pontból, ami természetes is, hiszen a világ nagyhírű és népszerű embereihez könnyebb kapcsolatot találni, mint a jelentéktelenséghez, lévén előbbieknek rengeteg ismerőse. Tessék nehezebb feladatot adni.

A nehezebb feladatot: egy szögecselő munkást a Ford-művek műhelyéből, ezek után magam vállaltam és négy láncszemmel szerencsésen meg is oldottam. A munkás ismeri műhelyfőnökét, műhelyfőnöke magát Fordot, Ford jóban van a Hearst-lapok vezérigazgatójával, a Hearst-lapok vezérigazgatójával tavaly alaposan

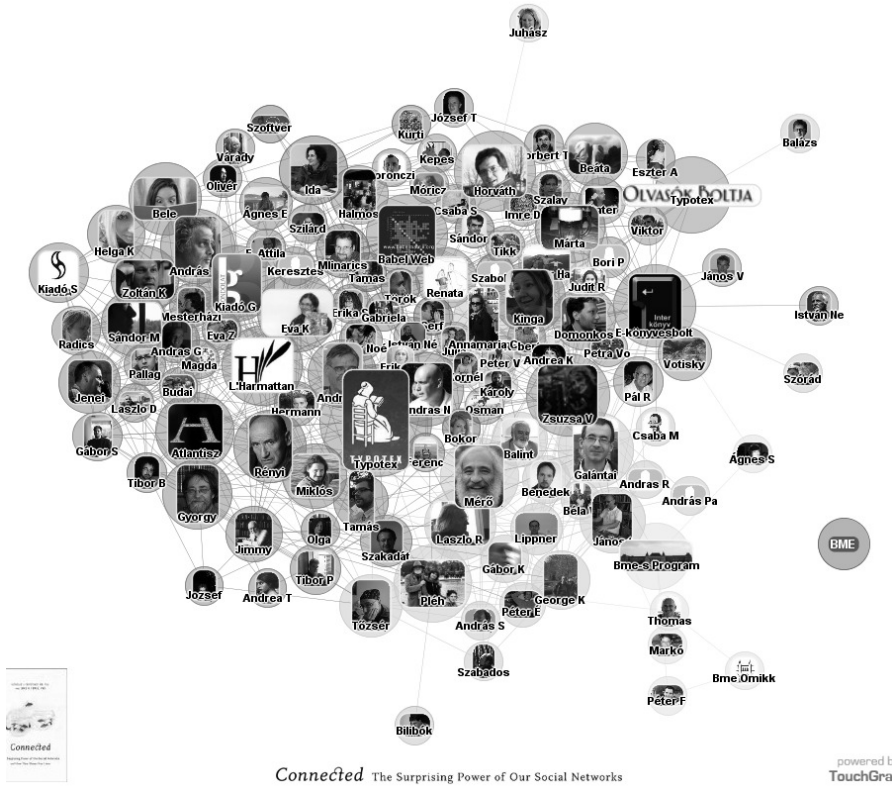
összeismerkedett Pásztor Árpád úr, aki nekem nemcsak ismerősöm, de tudtommal kitűnő barátom – csak egy szavamba kerül, hogy sürgönyözzön a vezérigazgatónak, hogy szóljon Fordnak, hogy Ford szóljon a műhelyfőnöknek, hogy a szögecselő munkás sürgősen szögecseljen nekem össze egy autót, éppen szükségem lenne rá.

Így folyt a játék és barátunknak igaza lett – soha nem kellett ötnél több láncszem ahhoz, hogy a Földkerekség bármelyik lakosával, csupa személyes ismeretség révén, összeköttetésbe kerüljön a társaság bármelyik tagja."

(Részlet Karinthy Frigyes 1929-ben megjelent Láncszemek című novellájából)

Száz ember összekötésének négy lehetséges módja. Mindegyik kör (csomópont) egy-egy személyt ábrázol és mindegyik szakasz (összeköttetés) egy két személy közötti kapcsolatot. A nyilazott szakaszok azt jelentik, hogy a kapcsolatnak iránya is van; a telefonos hírlánc esetében mindig csak az egyik személy hívja a másikat. Különben a kapcsolatok kölcsönösek: a tűzoltóbrigád esetében a teli és üres vödrök mindkét irányban haladnak; a katonai rajok esetében a katonák közötti kapcsolatok kétirányúak

A Typotex Kiadó kapcsolati hálózata a Facebookon

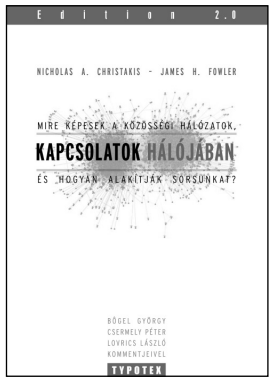
A társadalmi interakciók évezredeken át kizárólag a szemtől szemben történő kommunikációra épültek. A technológia azonban megváltoztatta ezt a helyzetet az információk közzétételére és továbbítására szolgáló eszközök feltalálásával (ilyenek például a templomi harangok, a jelzőtüzek, a könyvek, a kürtök, a rádió és a televízió), valamint a személyek közti kommunikáció nagy távolságokat áthidaló formáinak megteremtésével (ezek közé tartoznak a levelek, a táviratok és a telefonhívások). Ma az online virtuális világok belakásának impozáns kilátásai mellett felhasználunk számos más kommunikációs és interakciós lehetőséget is, amelyek máris óriási tömegek körében váltak népszerűvé, noha még meglehetősen újak számunkra. SMS-üzeneteket küldünk, regisztrálunk

a Twitter oldalain, e-mailezünk, blogokat írunk és látogatunk, azonnali üzeneteket váltunk, barangolunk a Google, a YouTube és a Facebook oldalain: olyan technológiák segítségével kommunikálunk egymással, amelyek alig néhány évvel ezelőtt még nem is léteztek. Még így is marad azonban néhány dolog, amit a technológia nem változtat meg.

Ez szó szerint a világlátásunkat formáló új felismerések könyve, olyanoké, amelyek sokat segíthetnek a stratégiáink sikeres alakításában is, ha okosak vagyunk. A megbízhatóságát illetően kiemelést érdemel, hogy Nicholas A. Christakis a kimagaslóan rangos Harvard Egyetem szociológiaprofesszora, és 2009-ben felkerült a *Time* magazinnak a világ száz legbefolyásosabb emberét felsoroló listájára. A mindig megbízható Typotex ajánlójából idézve, „*A Kapcsolatok hálójában* fenekestül felforgatja az eddigi elképzeléseinket a közösségekről és kapcsolatokról. Új paradigmát állít fel a társadalmi hálózatok ideáinkat, érzelmeinket, egészségünket, szokásainkat és politikai nézeteinket befolyásoló erejéről." A szerzők pedig így összegzik: „Könyvünk az emberek közötti kötelékekről szól, arról, hogy ezek a kötelékek miként befolyásolják szexuális életünket, egészségi állapotunkat, a politikát, a pénzt, az evolúciót, vagy éppen a technológiát. Ha meg akarjuk érteni önmagunkat, akkor meg kell értenünk a közöttünk lévő kapcsolatokat." Ez utóbbi mondatnak a könyvben foglaltak új, szerfelett fontos dimenziót is adnak: megmutatják, hogyan befolyásolhatják ezek a kapcsolatok a gondolkodásunkat, a magatartásunkat, egész valónkat, s különösképp a helyzetünket és a viszonyainkat a világban, méghozzá úgy, hogy ennek részben-egészben nem is vagyunk tudatában. Szintúgy sorsdöntő tanulsága, hogy ha meg akarjuk érteni a társadalom, ill. a közösségek működését azok bármely szintjén, ehhez nélkülözhetetlen megértenünk a bennük működő kapcsolatokat.

(Osman Péter, Magyar Innovációs Szövetség)

KAPCSOLATOK HÁLÓJÁBAN

Mire képesek a közösségi hálózatok, és hogy alakítják sorsunkat

N. A. Christakis–J. H. Fowler

Edition 2.0 sorozat
B/5, 376 old., 3900 Ft (Webshop ár: 2925 Ft)

Egy ember boldogsága összefügg az ő barátainak boldogságával, és azok barátainak boldogságával, és a barátok barátainak boldogságával, és a barátok barátainak a barátainak a boldogságával – vagyis a személyes kapcsolatok horizontjain túli kapcsolatokkal. Azt találtuk, hogy a boldog emberek hajlamosak saját társadalmi hálózatuk középpontjába kerülni, és más boldog emberek nagy csoportjaihoz csatlakozni. Minden további boldog ember barátsága 9%-kal növeli meg az egyén boldogságának valószínűségét. Röviden: valójában a boldogság nemcsak személyes, hanem társas élmény is. Az érzelmek kollektív jelenségek.

További olvasmányok:
Bernard Girard: *A Google-modell*
Bodó Balázs: *A szerzői jog kalózai*
Leiszter Attila (szerk.): *Webergonómia Jakob Nielsen nyomán*

1 után 100 nulla

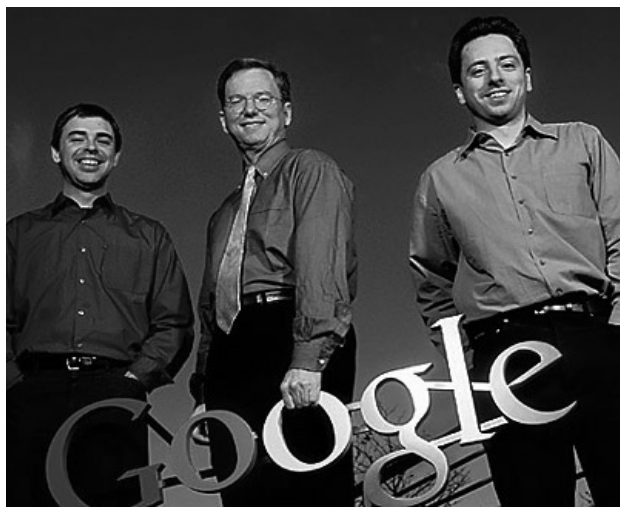
„Az innováció mindannyiunk ügye."

A rutineljárások létrejötte a kutatás specializálódásának édesgyermeke. Mihelyt a vállalatvezetés úgy dönt, hogy néhány szakemberre bízza az új termékek kifejlesztését, ellenőrizni is akarja őket, ám erre nincs más eszköze, mint az, hogy procedúrákat talál ki. A Google úgy döntött, hogy a legegyszerűbb módon szabadul meg ettől az egésztől: az innovációt, Marissa Mayer megfogalmazása szerint, „mindenki ügyévé" teszi. A dolog mögött álló sejtés roppant egyszerű: bármelyik munkatársnak lehet olyan eredeti ötlete, amelyet érdemes kiaknázni. És valóban, több újítást is kifejlesztettek – az erre specializálódott részlegek keretein kívül – azok a munkatársak, akik az új termék ötletét kitalálták. Igaz ez a Google Newsra, amelyet Krishna Bharat talált ki, az az indiai mérnök, aki lenyűgözve nézte, ahogy nagyapja naponta meghallgatja a BBC adását (így aztán össze tudta vetni a brit álláspontot az indiai sajtóéval), igaz az Orkutra, arra a kapcsolattartási termékre, amelyet a vállalat használ. És igaz a *toolbar*okra, az eszköztárakra, amelyek megőrzik a legutolsó Google-keresések nyomát. Már az 1970-es évekbeli japán „minőségi körök" technikája hangsúlyozta, hogy az összes munkatárs képes hozzájárulni a termelési eszközök tökéletesítéséhez. És már azt megelőzően is, hogy a minőségi körök miatt annyi tinta elfolyt volna, számos iparvállalat „ötletdobozokat" bocsátott munkatársai rendelkezésére. Némelyek még prémiummal járó tervezeteket is kidolgoztak a legötletesebb, legeredetibb, legrentábilisabb javaslatokra. Ha ennek az ötletnek a genealógiáját keressük, Adam Smithig kell visszanyúlnunk, és az ő elbeszéléséhez a gőzmozdonyok egyik legközönségesebb alkatrészének feltalálásáról:

„Az első gőzgépeknél állandóan fiúkat alkalmaztak, akiknek az volt a feladatuk, hogy váltakozva nyissák és zárják a kazán és a henger

közötti összeköttetést aszerint, amint a dugattyú emelkedett vagy süllyedt. Az egyik ilyen fiú, aki inkább szeretett volna a pajtásaival játszani, rájött arra, hogy ha az összeköttetést nyitó szelep fogantyúját zsineggel összekapcsolja a gépnek egy másik részével, akkor a szelep az ő közreműködése nélkül is nyit, illetve zár, s így lehetővé teszi számára, hogy játszótársaival szórakozzék. Az egyik legjelentősebb tökéletesítés, ami ezen a gépen feltalálása óta történt, ily módon egy fiúnak a találmánya volt, aki meg akarta takarítani a munkáját."

A trió: Sergey Brin, Eric Schmidt és Larry Page (balról)

Bár az ötlet egyszerű, sőt, mindent összevetve szokványos, megvalósítása okozhat nehézségeket. Az eszköztárak a leggyakrabban üresek, és a cég minőségi körei is csak részleges feltöltésükre tesznek javaslatot. A Google azért lett sikeres ott, ahol sokan mások elbuktak, mert vezetői az innováció számára kedvező légkört tudtak teremteni és olyan eszközöket beállítani, amelyek segítik az új gondolatok felbukkanását. A *start-up*oknál gyakori, hogy az első munkatársak mindenféle funkciójú és mindenféle készültségi szintű termék fejlesztésében részt vesznek. Minthogy általában van érzékük az újdonságokhoz (ha nem lenne, máshová mentek volna dolgozni), ezért vannak ötleteik, és mivel közvetlen kapcsolatban állnak a vezetőkkel és az alapítókkal, az ötleteiket könnyen tudomásukra hozhatják. Az viszont ritka, hogy ez a gyakorlat megmaradna azt követően is, hogy a vállalat növekszik és bürokratizálódik. Ha a Google-nál mégis ez volt a helyzet, akkor annak a finom és minden bizonnyal törékeny egyensúlyú koktélnak köszönhető, amelyet vezetői kikevertek.

Összetevői:

– Minden vezetés könnyebben elfogadja az ötleteket, ha magasan képzett mérnököktől származnak, mint ha egyetemi cím nélküli alkalmazottaktól.
– A legitimitás, melyet az a tény ad a munkatársaknak, hogy mindannyian szenvedélyes nethasználók. Ennélfogva véleményük és ötleteik csak érdekesek lehetnek.
– Az a kapcsolati háló, amellyel mindenki rendelkezik a Szilíciumvölgyben. A mérnökök nemcsak azt tudják, miről van szó, hiszen mindannyian rendszeres felhasználók, hanem jó megfigyelők is, nyomon követik, mi történik másutt, a konkurenseknél vagy azokban a *start-up*okban, amelyek naponta megalakulnak egy-egy garázsban.
– Az a „becsületkultúra", amely mindenkit arra ösztönöz, hogy megteremtse saját helyét a web megújítóinak arcképcsarnokában.
– Az a gyors gondolatcsere, amely részint a szervezetnek köszönhető – ez segíti elő a különféle projekteken dolgozó csapatok kapcsolattartását –, részint azoknak a kommunikációs eszközöknek, amelyek megkönnyítik a cserét (intranet, blog), és… az irodák kialakításának: *„A bejárati hallt hatalmas ipekakuána-lépcső uralja (az ipekakuána Dél-Amerikából származó, igen ellenálló trópusi fa). A tervezők ebből a kötelezően útba*

ejtendő térből olyan találkozóhelyet akartak csinálni, ahol a »googlerek« eszmét cserélhetnek. Konnektorokat foglaltak a lépcsőkbe, hogy bedughassák táskagépeiket és megmutathassák egymásnak munkáikat!" Larry Page állítólag személyesen is részt vett az irodák koncepciójának és berendezésének kialakításában. Vagyis tudta, mennyire elősegíthetik a gondolatok és tapasztalatok találkozását, ami utóbb oly sok újítást szült.

– A könyvében számos esetet mesél el annak a tételnek az alátámasztására, hogy a Google vezetőinek sikerét az is magyarázza, hogy „előbb értették meg, mint sokan mások, hogy legalább annyira, ha nem jobban megbízunk a gépekben, mint az emberekben." Ön tud magyarázatot erre a tézisre?

– Ez nagyon egyszerű. A Stanford University légköre már az 1950-es évektől kezdve kedvezett ennek a bizalomnak. Sok nagy koponya élt a számítógépek közelében, sőt egyenesen maguknak a számítógépeknek élt, valamint a számítástechnika és a keresés tudományának – erre utal az egyik jelmondatuk is, amelynek igazságtartalmáról szentül meg voltak győződve: „Mi magunk vagyunk a gépek". Voltaképpen igazuk is volt, hiszen ezeket a gépeket ők alkották meg. Itt éltek, sőt ebbe a közegbe születtek bele, ezért nagyon gyorsan ráéreztek, hogyan éljenek együtt a számítógépekkel.

– A Google vezetőit indulásukkor így jellemezte: „Antikonformisták, tudnak olyan döntéseket hozni, amelyek szembemennek a szokásokkal. Gondosan óvják a függetlenségüket. Ha egyetlen tulajdonságot kellene megnevezni, amely megkülönbözteti őket másoktól, az a szabadság- és autonómiavágy." Még ma is ilyennek látja őket?

– Ilyennek, de hozzáteszem, hogy a vállalat teljes gőzzel működik, egyre nagyobb lesz, emiatt egyre nyilvánvalóbbak lesznek azok a sajátosságai – és problémái –, amelyek megkülönböztetik a kisebb vállalkozásoktól. A sikeres kisebb vállalatok lényegesen gyorsabb fejlődésre képesek, emellett egyre közelebb érünk ahhoz a pillanathoz, ahonnan a Google vezetői már csak nehezen tudják kézben tartani az irányítást. És ezt mások is tudják.

(Részlet a szerzővel, Bernard Girarddal készült interjúból; Kelemen László, galamus.hu)

Ha egyetlen szóval vagy képlettel kellene meghatározni, besorolni a Google-t, azt mondhatnánk, ez egy innovációs gépezet. Nem telik el úgy hónap, de mit mondjak, hét sem, hogy a vállalat be ne jelentene valamilyen újdonságot. Ma már közhely, hogy az innováció nélkülözhetetlen, s ezt a Google alapítói és első munkatársai épp olyan jól tudják,

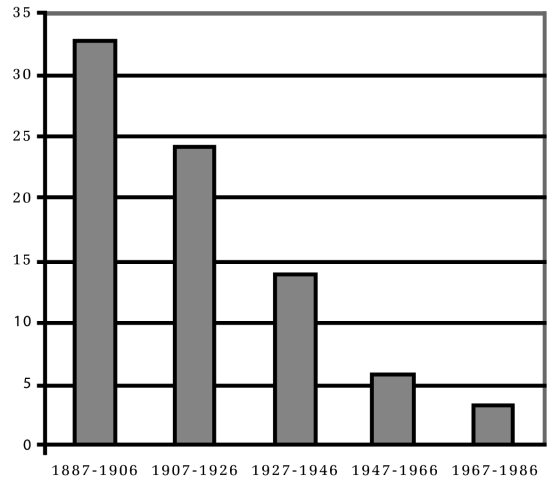

mint bárki más. Amit viszont még másoknál is jobban tudnak, az, hogy az innováció önmagában nem véd meg a konkurenciától. Ez különösen igaz a Szilícium-völgyben. Először is azért, mert a szoftver sokáig nem számított ipari szabadalomnak (az algoritmusokat a matematikai képlettel azonosították, hosszú ideig nem lehetett szabadalmaztatni őket). Aztán azért is, mert a kaliforniai jogrend a munkaszerződésekben nem engedélyez versenykorlátozó megállapodásokat. Ami igaz az informatikai szektorra, igaz a többire is, mint két közgazdász kimutatta. Arra voltak kíváncsiak, hogy egy hosszú időszakot véve – 1887-től 1986-ig – mennyi idő telt el az újítás megjelenése és a közvetlen versenytársnak tekinthető termékek piaci bevezetése között. A görbe, amelyet felvázoltak, nem hagy semmi kétséget: az időközök folyamatosan rövidültek, míg csaknem végleg el is tűntek.

A szerző legfigyelemreméltóbb állítása szerint a Google-tól nem kell félni: ha a vállalatnak esetleg vannak is monopolisztikus törekvései, azok az online világban eleve irreálisak. Néhány éve még a Google tűnt az internetéra abszolút nyertesének, ma a Facebookra fogadnának a legtöbben, holnap pedig jön valaki egy ma talán még ismeretlen alkalmazással, és a Facebookot is nyugdíjba küldi. – Ez egy demokratikus üzlet: itt végső soron mindig a felhasználó dönt – mondja az elemző, és ebben tényleg van valami megnyugtató.

(Hargitai Miklós, Népszabadság)

És mint a grafikon mutatja, ez mindenféle termékre igaz, a tömegfogyasztási cikkekre éppúgy, ahogy a technikai árucikkekre; azokra a termékekre is, amelyek kifejlesztése igen tőkeigényes, és azokra is, amelyeké

A verseny felbukkanási sebessége húszévnyi időközökben mérve a múlt század során

nem. Míg a 20. század elején ez az intervallum a 25 évhez járt közel, a század második negyedében már a 13-hoz, s az 1947–1986 közötti időszakban 5 év alá csökkent. Márpedig ugyanebben az időszakban az innováció költségei, azok a költségkeretek, amelyeket a vállalatok kutatásra, új technológiák és új termékek kifejlesztésére fordítottak, folyamatosan nőttek. Az Egyesült Államokban harminc év alatt – 1958 és 1988 között – a hétszeresére. Mindez azt jelenti, hogy nincs olyan vállalat, amely beérhetné egyetlen csúcstermékkel, ha biztosítani akarja jövőjét. A Kodak, a Xerox, a Polaroid szabadalmuknak köszönhetően több évtizeden keresztül meg tudták őrizni piaci részesedésüket. Ma már ez nem elég. Annak a cégnek, amelyik el akarja kerülni a versenyt, és domináns pozíciót akar kiépíteni, más megoldások után kell néznie. Erre a kihívásra az egyik válasz: meg kell sokszorozni az innovációk számát, folyton az élen kell rohanni, és megőrizni egyhossznyi távolságot a konkurenciával szemben. Abból a felfokozott ritmusból ítélve, amellyel az újításokat ontja magából, kétség sem férhet hozzá, hogy a Google ezt a megoldást választotta. Vezetőinek igen korán meggyőződésévé vált, hogy öngyilkosság volna megállni keresőmotorjuk első verzióinál, még akkor is, ha összehasonlíthatatlanul jobbak, mint a versenytársakéi. Keresőmotorjuk csak akkor őrizhette eséllyel előnyét, ha nagyon gyorsan továbbfejlesztik. Marissa Mayer, a tervezőrészleg egyik vezetője szerint: „Állandóan az új ötleteket kerestük." Az új ötletekből pedig azért lett hasonló gyorsasággal termék, mert a Google nem tartotta magát a K+F klasszikus eljárásaihoz. Néhány fontos elven nyugvó módszert választott; a legelső közülük az,

hogy minden kreatív erőforrást mozgósítani kell, és állandóan figyelni, mert innovációk bárhonnan érkezhetnek, mérnököktől, egyetemektől éppúgy, mint a versenytársaktól. Senkinél sincs ott a bölcsek köve: a vállalatvezetők e tekintetben nem különböznek másoktól.

– A maga kategóriájában bestsellerré vált könyvében azt állítja, hogy a keresőmotorjával a világ egyik legnagyobb cégévé lett Google – a Ford és a Toyota után – forradalmat hozott a vállalatszervezésben. Mikor döbbent rá erre?

– A Google 1998-ban jelent meg, és a hozzáértő szakemberek rögtön felismerték, hogy ez lesz a jövő keresőprogramja. Aztán a vállalat nagyon gyorsan növekedésnek indult, és ez szöget ütött a fejembe: kell lennie valami másnak is a technológia mögött. Megvizsgáltam a cég által alkalmazott üzleti modellt, és rájöttem: a Google éppen az ellenkezőjét csinálja annak, amit én és minden kollégám tanított az üzleti egyetemeken és az ügyfeleinknek.

– A Google-modellt 12 pontban foglalta össze. Ezek közt szerepel például a kis csapatokban végzett munka, a dolgozók motiváltságának erősítése, a felhasználók-vásárlók viselkedéséről szóló információk gyűjtése és terjesztése, valamint közösségeik közvetlen megszólítása és bevonása a vállalat működésébe. Az utóbbi persze könnyen meghonosítható az online működő szolgáltatóknál, de vajon hasznos lehet-e az élet más területein is?

– Elvileg nemcsak az IT-szektorban működhet, hanem mindenütt, ahol az innovációnak szerepe van. A lényeg mindig az, hogy a felhasználót állítsuk a középpontba. Baj, ha a fő cél a pénztermelés, ez kis túlzással csupán lenyúlás, tolvajlás. A pénz önmagában nem talál fel semmit, nem innovatív tényező. Vagy ott van példaként a Google európai konkurenseként megalkotni kívánt Quaero kereső. Nem a felhasználó kiszolgálása, hanem a szokásos gall és germán arrogancia volt a fő ösztönzőerő – meg is bukott annak rendje és módja szerint. Másfelől a Google-szervezéshez hasonló modell a politikában is fellelhető: néhány éve a franciaországi választásokon Nicolas Sarkozy ellenfele, a szocialista Ségolene Royal az állampolgárok nagyobb részvételét hangsúlyozta. Felismerte, hogy ők is hozzátehetnek valamit az egészhez, a vezetés nem lehet független tőlük, az ötleteiktől.

(Részlet a szerzővel, Bernard Girarddal készült interjúból; Izsák Norbert, HVG)

A GOOGLE-MODELL
A menedzsment forradalma
Bernard Girard

Edition 2.0 sorozat
B/5, 248 old., 3500 Ft (Webshop ár: 2625 Ft)

A Google vállalatvezetési gyakorlatát ez a könyv a világon elsőként tárja fel. Hatását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az amerikai kiadást az *Amazon* olvasói egyöntetűen csillagos ötösre értékelték. Összefoglalót kapunk azokról a szokatlan, forradalmian újnak tekinthető aspektusokról, ahogy a céget alapították, ahogy a gyors vállalatfejlődést kezelték és kezelik, ahogy a pénzügyi válságra reagáltak. Új típusú munkaszervezés, új munkaerő-toborzás, új marketingeszközök az alapjai az új technológiának, amelyben a közönség, az internetezők kritikája, a nyitottság és az önkontroll egyképp szerepet játszik. A 20. század vállalatvezetési mintáját a Ford T-modelljének futószalagon való gyártása forradalmasította. A 21. század életképes vállalatainak pedig nem árt alaposan szemügyre venni a Google-modellt.

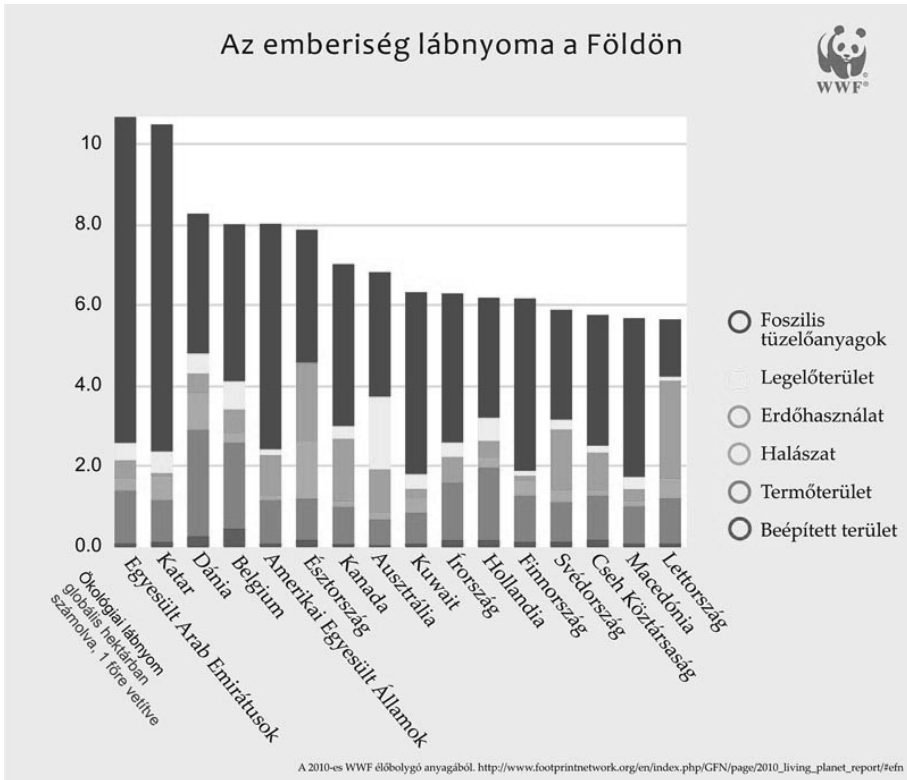
További olvasmányok:
Bodó Balázs: *A szerzői jog kalózai*
Leiszter Attila (szerk.): *Webergonómia Jakob Nielsen nyomán*
Nicholas A. Christakis–James H. Fowler: *Kapcsolatok hálójában*

Bruttó Nemzeti Boldogság

„A világ erőforrásai elegendőek, hogy kielégítsék mindenki szükségleteit, de arra már nem, hogy kielégítsék mindenki mohóságát!"
(Mahatma Gandhi)

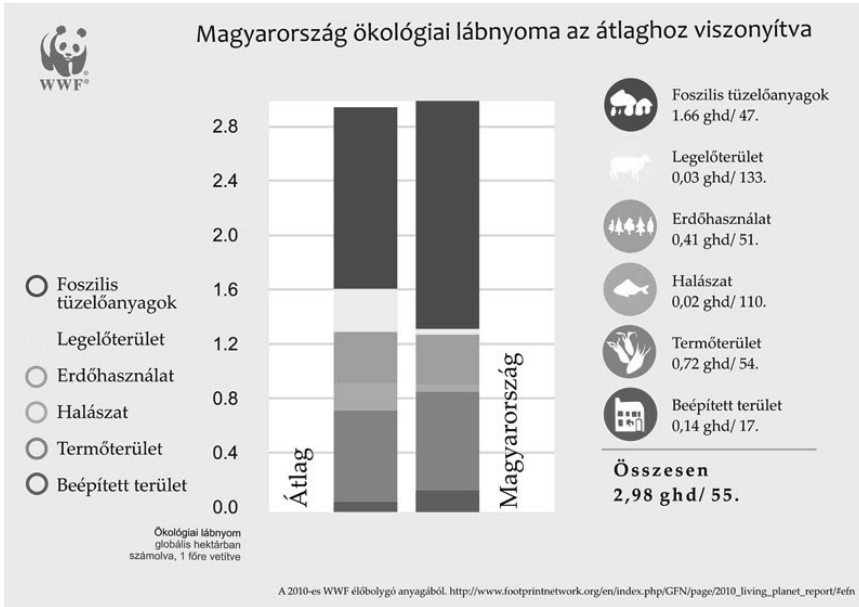
A boldogság azért vált a kortárs közgazdasági, pszichológiai és szociológiai kutatások központi témájává, mert annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben a nyugati országok GDP-je megtöbbszöröződött, az emberek általános boldogságszintje semmit nem változott. Sőt, ezekben az országokban megállíthatatlanul terjedt számos „jóléti betegség", például a depresszió, az elmagányosodás és az anómia. A kutatások feltárták, hogy a boldogság legfőbb meghatározója nem az anyagi javak gyarapodása, hanem az emberi kapcsolatok minősége, és a javakhoz való spirituális viszonyulás. A boldogságteszten meglepően jól teljesítettek a nyugati mércével mérten kevésbé fejlett buddhista országok. Egyre többet hivatkoznak Bhutánra. Az Indiával es Kínával határos, nagyjából fél Magyarország méretű államban már több évtizede bevezették a Bruttó Nemzeti Boldogság *(Gross National Happiness, GNH)* indexet, amely a hagyományos gazdasági mutatók mellett az oktatás fejlődésének, a kultúra és a természet megóvásának és a vallásszabadság biztosításának mértékére is kiterjed. A buddhista életfilozófiára alapozott GNH következetes alkalmazásának tulajdonítják, hogy Bhutánban az utóbbi évtizedekben fejlődött a gazdaság, nőtt az erdővel borított területek nagysága és az emberek boldogsága. Ahhoz, hogy érdekeljen bennünket a buddhista közgazdaságtan, nem kell sem buddhistának, sem pedig közgazdásznak lennünk. A buddhista közgazdaságtan a gazdasághoz való másfajta viszonyulást javasolja, ami alapján ökologikusabb és boldogabb életet élhetünk, és hozzájárulhatunk a világban lévő szenvedések csökkentéséhez.

Az ökológiai lábnyom azt a biológiailag produktív föld- és vízterületet mutatja, amely az emberek által használt megújuló erőforrások biztosításához szükséges, és magában foglalja az infrastruktúra, valamint a felesleges szén-dioxid elnyeléséhez szükséges vegetáció helyigényét is. Ez a mutató is egyértelmű trendet, folyamatos növekedést jelez**. 2007-ben az ökológiai lábnyomunk 50%-kal múlta felül a Föld biokapacitását**, vagyis annak a területnek a nagyságát, amely ténylegesen rendelkezésünkre áll a megújuló erőforrások előállítására és a felesleges CO_2 elnyelésére. Összességében az emberiség ökológiai lábnyoma megduplázódott 1966 óta. A természeti erőforrások ilyen mértékű túlhasználata nagyrészt **a szénlábnyom** növekedésének tulajdonítható, ami **1961 óta tizenegyszeresére emelkedett**. Azonban nem mindenkinek egyenlő a lábnyoma és óriásiak a különbségek az egyes országok között is.

fenntarthatofejloves.net

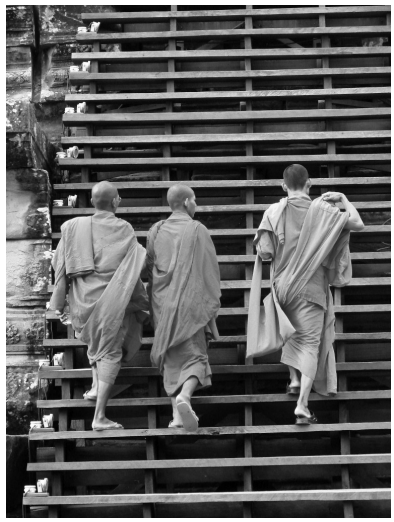

Magyarország az ökológiai lábnyom terén az országok között az 55. helyen áll, ami a korábbi (2008) 40. helyhez képest nagy lépés, ez azonban nem a fogyasztásunk csökkenését jelenti, hanem a többi ország fogyasztásának gyors ütemű növekedését. Az egy főre jutó hazai lábnyom egyébként majdnem akkora, mint Brazíliáé, ott viszont az egy főre jutó eltartóképesség sokkal nagyobb. Így a hazai adottságokat tekintve nincs okunk a büszkeségre.

fenntarthatofejloves.net

A nyugati és a buddhista közgazdaságtan közötti különbségek:

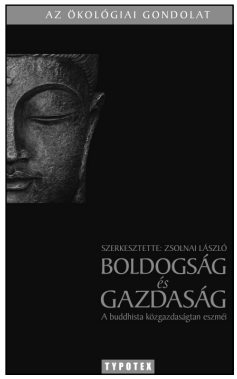
Nyugati közgazdaságtan	**Buddhista közgazdaságtan**
Profitmaximalizálás	A szenvedések csökkentése
A vágyak megsokszorozódása	A vágyak leegyszerűsítése
A piac kiterjesztése	Erőszakmentesség
A létezők instrumentális használata	Valódi törődés
Önérdek	Nagylelkűség
„A nagyobb jobb”	„A kicsi szép”
„A több az több”	„A kevesebb több”

A buddhista szerzetesek és apácák a hagyomány szerint minden étkezés előtt így meditálnak a mértékletességről: *„Bölcsen, meggondoltan veszünk magunkhoz alamizsnát, nem szórakozás céljából, nem élvezetből és nem az ízek csábítása miatt, hanem csupán a test fenntartásáért, a létezés folyamatosságának biztosításáért, a fennálló rossz érzés megszüntetéséért, a nemes életvitel céljából. Ilyen táplálkozással megfékezzük az éhség fennálló, fájdalmas érzéseit, és megakadályozzuk a túltápláltság újabb, fájdalmas érzéseinek keletkezését. Ilyen módon szabadon, feddhetetlenül és kényelemben élünk."*

Mindenki tudja, hogy ami most folyik, azt nemigen lehet sokáig fenntartani, hamarosan kiszáradnak a benzinkutak, kiürül a spájz, kialszik a gáz meg a villany. Cudar világ jön. Nyilván bölcsebb megoldás volna nem megvárni a teljes összeomlást, hanem megelégedni az alapszükségletek kielégítésével, ahogy ezt annak idején Buddha fölvázolta. Az embernek kell élelem, lakás, ruha, és ha megbetegszik, gyógyszer. Ennyi tökéletesen elég ahhoz, hogy a nemes nyolcrétű ösvényen haladva elérje, ha nem is a nirvánát, de legalább a boldogságot. Az se semmi, tekintve hogy voltaképp ez az egész hajcihő ezért folyik. Csuang-ce írja valahol: „Egyszer régen Jao így kérdezte Sunt: – Meg akarom támadni Cung, Kuaj és Hszü Ao földjét. Amióta csak trónomon ülök, nem tudok szabadulni e gondolattól. Vajon mi az oka ennek?" Az az oka, hogy boldog akar lenni, és azt hiszi, attól lesz boldog, ha legyőzi Cungot, Kuajt és Hszü Aót. De téved, ahogy tévedett Nagy Sándor is, Hannibál is, Napóleon is, és mindenki más. Ezzel szemben a buddhista meditáció csakugyan képes előidézni a boldogságnak egy minden tárgyi-környezeti feltételtől független, szilárd és maradandó állapotát, erre az eredményre jutottak a University of California, a University of Wisconsin és az észak-karolinai Duke University kutatói, egymástól teljesen függetlenül. Gyakorló buddhistákat vizsgálva olyan folyamatos aktivitást detektáltak a bal oldali prefrontális lebenyben, amely a kutatók szerint feketén-fehéren bizonyítja, hogy az alanyok csakugyan boldogok. Ha viszont ez igaz, akkor a buddhista meditáció a legfőbb emberi cél elérésének extrém mód költséghatékony, sőt mondhatni egyedül applikábilis formája.

(Váncsa István, Élet és Irodalom)

BOLDOGSÁG ÉS GAZDASÁG
A buddhista közgazdaságtan eszméi
Zsolnai László (szerk.)

Az ökológiai gondolat sorozat
B/5, 235 old., 2900 Ft (Webshop ár: 2175 Ft)

A buddhista közgazdaságtan *(buddhist economics)* a gazdaság és a gazdasági tevékenységek újfajta megközelítését adja. A ma uralkodó *(mainstream)* közgazdasági megközelítéssel, a profitnövelés mindenkori akarásával szemben a vágyak önkéntes korlátozását, a mások önzetlen szolgálatát gazdaságosnak tekinti, sőt a béke, az ökológiai fenntarthatóság és a boldogság zálogát kínálja evvel. Mondhatjuk, nemcsak szokatlan, hanem meghökkentő ez a szempont. De nem szereptévesztett közgazdászok filozófálnak e könyvben, hanem felmérésekkel és kutatásokkal igazolt új, tudományos állításokkal biztat a nemzetközi szerzőgárda.

További olvasmányok:
Bjørn Lomborg: *Cool it / Hidegvér!*
David MacKay: *Fenntartható energia / Mellébeszélés nélkül*
Jeremy Leggett: *A fele elfogyott / Olaj, gáz, forró levegő és a globális energiaválság*
Pataki György–Takács Sánta András (szerk.): *Természet és gazdaság*
Peter Haggett: *Geográfia / Globális szintézis*
Venetianer Pál: *Génmódosított növények / Mire jók?*

A fal után

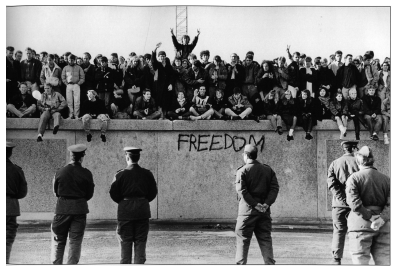
A berlini fal leomlása addig elképzelhetetlen folyamatokat indított el. Az Európát meghatározó fogalmi-földrajzi törésvonal egyik pillanatról a másikra eltűnt a térképről. Emberek millióit töltötte el a szabadság és a jólét utáni vágy. Eltolódtak a kontinens egyensúlyi vonalai. De az örömteli várakozásba nyugtalanság is vegyült: senki nem tudta, mi következik. Az események felgyorsuló áramában számos európai politikus levegő után kapkodott. Az egyik kormányfő visszaemlékezése szerint „a fal leomlása után elszabadult lóként vágtatott a történelem." Aki azonban tudta, a kantárszáránál ragadta meg a lovat. A fal leomlása felmérhetetlen hatást gyakorolt az európai rendre. Utóhatásai a mai napig érezhetők. A november 9-én elindult fejlődési szálak azonban kibogozhatók, ha az európai cselekvés három szférája felől közelítünk. A sokk elsőként az erőegyensúly külső szféráját érte el. Londontól Belgrádig a kontinens minden államában érezni lehetett az alapok kilengését – ilyesmire 1945 óta nem volt példa. Új egyensúlyi helyzetet kellett találni. A Közösség belső szférája esélyként értelmezte a történteket. Brüsszelben úgy látták: megnyílt az út, hogy politikai áttörésre konvertálják a gazdaság dinamikáját. Ez meg is történt, igaz, máskepp, mint tervezték. A külső megrázkódtatást részben a tagállamok köztes szférája fogta fel. A Tizenkettekre – akár akartak, akár nem – történelmi feladat várt. Viszonyrendszerüket „Unióvá" formálták,

Conrad Schumann keletnémet katona átugrik a nyugati oldalra a szögesdrót felett 1961. augusztus 15-én

majd hosszas tétovázás után, mások mellett, tíz új, a vasfüggöny mögül érkező tagot avattak fel. A legtöbb változással a köztes szféra szembesült. A tagállamok körének fel kellett ébrednie a geopolitikai szendergésből.

A berlini fal leomlása után kilenc nappal Franciaország elnöke – a

Tanács soros elnökeként – ebédre hívta a Tizenkettek kormányfőit. A rendkívüli csúcstalálkozó témája *nem* a német újraegyesítés volt. Bár e kérdés minden résztvevőnek ott motoszkált a fejében, megvitatásának nem ez volt a megfelelő fóruma. Ennek megfelelően a téma szóba sem került (eltekintve attól, hogy Thatcher – a desszert alatt – élesen kikelt Kohl ellen). Az ülés témája Kelet-Európa volt: segélyprogramok, hitelek (Lengyelországnak és Magyarországnak), netán új Marshall-terv? Az asztalnál ülők e témában tökéletes unisonóban nyilatkoztak: mindannyian az európai egység és szolidaritás mellett foglaltak állást. A belga Martens, aki 1979-től kezdve volt tagja a társaságnak, elégedetten konstatálta: „Ez volt az első alkalom, hogy kimondottan politikai témáról egyeztettünk – egy Európa-szintű kormány tagjaiként." Kivételes pillanatról volt szó. 1989. november 18-án a Tizenkettek *de facto* elismerték, hogy felelősséggel tartoznak a vasfüggöny túloldalán élőkkel szemben. A precedens a felelősség konkrét viselőjeként az állam- és kormányfők közösségét jelölte meg.

***

Az 1986-os áttörés évtizedes vita végére tett pontot. A kék alapon tizenkét aranycsillagos zászló a strasbourgi Európa Tanácstól ered. Az ötvenes években e Tanács parlamenti közgyűlésének képviselői vetették

fel először a zászló gondolatát. Szemük előtt az Európai Mozgalom zászlaja (fehér alapon zöld E, a tréfásabbak szerint zöld alapon fehér alsónadrág) lebegett, mely ekkoriban különösen Franciaországban és Belgiumban volt népszerű. Egy pályázati kiírás, néhány heraldikai és protokolltanulmány, végül kőkemény tárgyalások vezettek oda, hogy megszületett a minden tagország számára elfogadható terv: kék mezőben körbe rendezett tizenkét aranycsillag. A kész zászlót először 1955 decemberében, a miniszterek párizsi találkozóján avatták fel.

– Miközben a tagok „allergiásak" az egységre, akik egyelőre kívül vannak, nagyon szeretnének bejutni. Miért?

– Mert az Unió talán mégsem olyan rossz, mint amilyennek beállítják. Még mindig stabilitást biztosító védőernyő. És a biztonság és a stabilitás talán még fontosabb, mint a piachoz jutás révén elérhető jólét. Európa valamilyen szintig mégiscsak békegarancia lett, úgy, ahogy azt az 50-es években elképzelték. Nyugat-Európában az én generációmnak ez már olyan természetes, hogy észre sem vesszük, de például a Balkánon a háború létező valóság. Horvátország és Szerbia jelöltségét valószínűleg nem csak az motiválja, hogy szeretnének mennél több paradicsomot értékesíteni az európai piacon.

– Nem gondolja, hogy jobban kellene tudatosítani az európaiakban, hogy veszélyben a vezető szerep és a jólét, még a relatív jólét is?

– Tény, hogy néha a „többiek" jobban látják a valós helyzetet, mint az európaiak. Jobban látja, mondjuk, Brazília, amely most kisegíti az államadóssággal küszködő Portugáliát. Kína, amely megvásárolja az Athén melletti Pireusz kikötőjét, és ezzel stratégiai pozíciót szerez magának az európai kereskedelemben. A veszélyeket valóban tudatosítani kell, de tettre csak akkor lehet ösztönözni az embereket, ha kivezető utat is mutatunk nekik. Ha tanultam valamit a brüsszeli munkámból, akkor azt, hogy Európában semmi sem történhet nagy törésekkel. A régi formák csak nagyon lassan alakíthatók át. Az alapító atyák ötlete, a nagy váltás, nem járható út. Ha a második világháború után, amikor az emberek megélték, mit jelent a veszély, ez nem sikerült, akkor most még kevésbé sikerülhet. Csak a lassú átalakítás vezethet eredményre.

(Részlet a szerzővel, Luuk van Middelaarral készült interjúból; Bérzces Tibor, Élet és Irodalom)

– Miért Machiavelli a példaképe, mint ahogy frissen magyarul is megjelent könyve borítóján is áll?

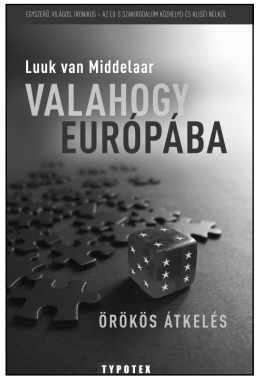
– Talán azért kíváncsi, mert Machiavellinek nagyon kétes híre van. A filozófus vagy gondolkodó Machiavellinek azért lehet ilyen negatív reputációja, mert nagyon kellemetlen vagy kínos dolgokra mutat rá. Én leginkább azért szeretem, mert nem immorális, hanem amorális. Machiavelli nem a morális közmegegyezés terminológiája szerint gondolkodott, hanem analizálni akarta a politikát, úgy, ahogy az valójában működik. És nagyon szerette szülővárosát, szülővárosa szabadságát, bár ezt el szokták felejteni vele kapcsolatban. A legtöbb ember csak *A fejedelem* című művét ismeri, ami a zsarnokokról, mai szóhasználattal a diktátorokról szól, de szerintem nem ez a legfontosabb és legjobb könyve, hanem az *Értekezések,* ami a köztársaságkori Róma szabadságáról szól, és arról, hogy ez a politikai szabadság hogyan előlegezi meg és készíti elő a különböző társadalmi csoportok közötti harcot – ez az a gondolata, amelyik a leginkább hatással volt rám.

– Ha Európában vagy az Európai Unióban sokkal erősebb nemzetek lennének, akkor Európa vagy az egész Európai Unió is sokkal erősebb lenne?

– Azt gondolom, igen. Ez könyvem talán legfontosabb üzenete is. Európa nem a nemzeti államok ellen van, hanem azért épült fel, hogy megvédje a nemzeti államokat, és csak akkor tud erős lenni és maradni, ha az Unió – sok esetben egymástól is – különböző tagjai erősek. A politikai közbeszédben vagy az egyetemi tananyagokban Brüsszel sokszor a jó, és a nemzeti államok a rosszak, ők azok, akik meg tudják gyengíteni az egységes európai konstrukciót. Az emberek pedig sokszor éppen ellenkező előjellel gondolkodnak, azaz Brüsszel rossz, és Brüsszel rájuk akarja erőszakolni az akaratát. Úgy gondolom, mindkét megközelítés hibás, mert Európa nem más, mint egy politikai projekt, melynek az a célja, hogy együtt jobbá tegyünk bizonyos dolgokat.

(Részlet a szerzővel, Luuk van Middelaarral készült interjúból; Pál Dániel Levente, prae.hu)

VALAHOGY EURÓPÁBA
Örökös átkelés
Luuk van Middelaar

B/5, 510 old., 5900 Ft (Webshop ár: 4425 Ft)

Az utóbbi években bejött neki az élet: a Prize of Paris-val és Prize of Libertyvel díjazott filozófus-történészt újabb elismerés érte. 2010-ben *Valahogy Európába* című könyve a neves holland Szókratész-díjat érdemelte ki. A zsűri a mű fő értékének azt tartja, hogy Middelaar meg akarja mutatni, mit jelent európainak lenni: „A legtöbben közönnyel tekintenek Európa hivatalos arcára. Ezzel a közömbösséggel száll szembe Middelaar. És győz."

További olvasmány:
Balogh Tamás: *A holland látóhatár*
Gyáni Gábor: *Relatív történelem*
Jared Diamond: *Összeomlás*
Kerékgyártó Béla: *Berlin átváltozásai*
Slavoj Žižek: *A törékeny abszolútum*

Puska vagy kard?

Ha egy társadalom időlegesen elfordul egy fejlett technológiától, és azután azt látja, hogy a szomszéd társadalmak hatékonyan használják, akkor lehetősége van újra átvenni (ha nem tenné, szomszédai legyőznék). Elszigetelt társadalmakban azonban az ilyesféle hóbortok hosszan fennmaradhatnak. Egyik nevezetes példa a japán puskagyártás felfüggesztése. A lőfegyverek i. sz. 1543-ban jutottak el Japánba, amikor két portugál kalandor érkezett egy kínai teherhajón, szakállas puskákkal (kezdetleges lőfegyverek) felszerelkezve. A japánokat annyira elbűvölte az új fegyver, hogy rögtön megkezdték gyártását, nagymértékben fejlesztették a fegyvergyártás technológiáját, és i. sz. 1600-ra már nagyobb mennyiségű és jobb puskával rendelkeztek, mint a világ bármely más országa.

Ám voltak olyan tényezők is, amelyek a lőfegyverek befogadása ellen dolgoztak Japánban. Az ország társadalmának volt egy nagy létszámú harcos rétege, a szamurájok, akik számára a kard osztályszimbólum és műalkotás volt (és persze az alsóbb osztályok leigázásának eszköze). A japán hadviselés korábban kétszemélyes csatákból állt szamuráj kardvívók között, akik nyílt terepen találkoztak egymással, szertartásos beszédeket mondtak, majd kecses harcmodorukat fitogtatták. Az ilyesfajta viselkedés végzetessé vált paraszt katonákkal szemben, akik otrombán puffogtattak fegyvereikkel. Ráadásul a puska idegen találmány volt, és megvetés tárgyává vált, mint sok más jövevény dolog

Japánban 1600 után. A szamurájok kezében lévő kormány először néhány városra korlátozta a puskák gyártását, majd a kormány engedélyéhez kötötte a gyártást, ezután csak a kormány számára gyártott fegyverekre adott ki engedélyt, majd végül csökkentette a kormány megrendeléseit is, míg Japánban alig maradt működőképes puska. A korabeli Európa uralkodói között is voltak olyanok, akik megvetették a puskákat, és megpróbálták számukat korlátozni. Ám az ilyen intézkedések nem voltak túl hathatósak Európában, ahol ha egy ország kis időre is letett volna a lőfegyverek használatáról, azonnal lerohanták volna állig felfegyverzett szomszédai. Japán csak azért úszhatta meg a hatékony új katonai technológia elutasítását, mert népes szigetország volt, közvetlen szomszédok nélkül. Japán biztonságos elszigeteltsége 1853-ban ért véget, amikor Perry kapitány ágyúkkal megtömött amerikai flottája meggyőzte az országot arról, hogy vissza kell térnie a lőfegyverek gyártásához.

A fenti eset és Kína elfordulása a tengerjáró hajóktól (valamint a mechanikus óráktól és a vízzel hajtott fonógépektől) jól ismert történelmi példái a technológia hátraarcának elszigetelt vagy félig elszigetelt társadalmakban. Ilyesmi a történelem előtti időkben is előfordult. A legkirívóbb esetet azok a tasmaniai bennszülöttek jelentik, akik még a csontszerszámoktól és a halászattól is elálltak, és így váltak a modern világ legprimitívebb technológiáját alkalmazó társadalmává. Elképzelhető, hogy az ausztrál bennszülöttek elsajátították, majd elvetették az íj és a nyíl használatát. A Torres-szigetek lakói a kenuról

Olvassák el Diamond könyvét, amit még korunk egyik sajátos Pizarrója, a szoftverpápa Bill Gates is elbűvölőnek, az emberi történelem megértésének alapjának tart. Tényleg elképesztő, hogy mennyi újat tud mondani rólunk, emberekről, nem is beszélve a kontinensek 13 ezer éves történetéről ez az evolúcióval foglalkozó biológus, akinek ez a könyve 1998-ban a népszerű tudományos művek kategóriájában elnyerte a Pulitzer-díjat.

(Tódor János, Új Könyvpiac)

mondtak le, míg a Gaua-szigeten élők, miután szintén elutasították a kenut, ismét visszatértek hozzá. A fazekassággal Polinézia-szerte felhagytak. A legtöbb polinéz és sok melanéziai letett az íj és a nyíl használatáról háborúban. A sarkvidéki eszkimók az íjat, nyilat és a kajakot vesztették el így, a dorseti eszkimók az íjat, nyilat, a fúrót és a kutyákat.

Ezek az első pillantásra bizarr példák jól szemléltetik a földrajzi fekvés és a terjedés szerepét a technológia történelmében. A továbbterjedés esélye nélkül kevesebb technológia születik, és sok már létező elvész.

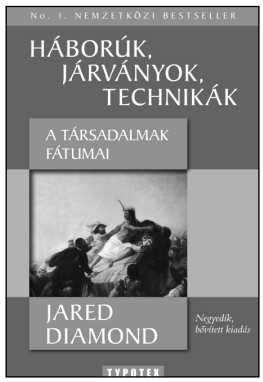
A szamurájok közé a japán történelem során gyakorlatilag lehetetlen volt külső társadalmi csoportból bekerülni. Egyedül a Szengoku Dzsidai (hadakozó fejedelemségek kora, 1467-től kezdődő másfél évszázados szakasz) egy rövid időszakában volt lehetséges, hogy fegyverforgató paraszt-katonák a szamurájok rangjára küzdjék fel magukat. A szamurájok elsődleges kötelessége az volt, hogy a hűbérurukat szolgálják, bármilyen áron, akár a saját életük árán is. A szamuráj családba született nők is szamurájnak számítottak, és rendelkeztek az összes szamurájkiváltsággal, de harcosi kötelességeik csak a családjuk (illetve hűbéruruk) megoltalmazására szorítkoztak. A szamurájok lenézték a nindzsákat, és nem tartották tisztességesnek a harcmodorukat, de sokszor alkalmazták őket testőrnek, vagy hírszerzési, kémkedési feladatokra.

A szamurájtanonc 7 éves korában kapta meg a rövid kardot, a *vakizasit,* és 14 éves korában lehetett *katanája,* azaz hosszú kardja.

(Wikipédia)

Diamond 13 000 évet átívelő, egész bolygónkat behálózó kalandos útra hívja olvasóját, azzal az ígérettel, hogy az emberiség történetének új, eddig ismeretlen lapjait, összefüggéseit tárja fel. *Az emberi civilizáció világméretű különbségeinek okát keresi* őszinte elszánással, annak reményében, hogy bizonyítani tudja, hogy a történelem során leigázott népek sorsukat, szegénységüket és kiszolgáltatott helyzetüket nem biológiai, genetikai fogyatékosságuknak köszönhetik. Diamond egymástól távol eső tudományágak új eredményeit hívja segítségül, úgymint régészet, nyelvészet, botanika, zoológia, genetika, evolúcióbiológia, járványtan, természetföldrajz, kulturális antropológia, tudomány- és technikatörténet. Nagy jártassággal mozog a tudományterületeken belül, és akrobataként szökell a közöttük húzódó határmezsgyék vidékén is. Egy sor új tudományos felfedezést ismerhetünk meg, remekbe szabott történetekbe ágyazva. A régebbről ismert adatok is hűségesen felsorakoznak, de olyan új rendbe, új összefüggések láncszemeként, hogy a végén föltesszük a kérdést: Miért nem gondoltunk erre korábban?

(Both Márta, Új Pedagógiai Szemle)

HÁBORÚK, JÁRVÁNYOK, TECHNIKÁK
A társadalmak fátumai

Jared Diamond

No. 1. Nemzetközi bestseller sorozat
B/5, 508 old., 4800 Ft (Webshop ár: 3600 Ft)

Miért az európai civilizáció hódította meg a világot, miért nem másként alakult a történet? Így is fogalmazhatunk: Miért Pizarro maroknyi csapata győzte le Atahualpa inka fejedelmet és hatalmas hadseregét, miért nem ő kényszerítette térdre I. Károly spanyol királyt (és egyben német–római császárt)? Vagy ahogy az új-guineai Yali – a szerző barátja – vetette fel: Miért van az, hogy ti, fehérek, olyan sok árut termeltetek és hoztatok Új-Guineába, míg nekünk, feketéknek, oly kevés saját árunk van? A provokatív kérdésekre rendhagyó, nagy ívű válasz születik, nemcsak a történelem, hanem a földrajz, a biológia, a régészet, a nyelvészet, a járványtan és az antropológia, valamint a tudomány- és technikatörténet alapján. Mintegy 13 ezer éves időskálán mozogva új összefüggések rajzolódnak ki.

További olvasmányok:
Csányi Vilmos–Miklósi Ádám (szerk.): *Fékevesztett evolúció*
Jared Diamond: *A harmadik csimpánz felemelkedése és bukása*
Jared Diamond: *Összeomlás*

A biológiai agresszió formái

A formákat illetően az emberi agresszió igen változatos. A legegyszerűbb, az állati agressziós formákhoz legközelebb álló típusok a gyermekek viselkedésében fordulnak elő a legtisztábban.

A fenyegető vagy támadó személy felegyenesedett testtartást vesz fel, kezét felemeli, gyakran ökölbe szorítja. E jól látható gesztusokat az idegrendszer vészreakciói kísérik. Kitágul a pupilla, felgyorsul a szívverés és a légzés, adrenalin kerül a vérbe. A szervezet mintegy harcra készen áll. A fenyegető testtartást gyorsan követheti a támadás: ütés, rúgás, harapás, birkózás formájában. A felnőttek vitái sokkal ritkábban fajulnak valódi támadássá, de ha ez mégis megtörténik, akkor igen heves lehet. A feldühödött, agresszív ember a másik életét is képes kioltani. Agressziót válthat ki vetélkedés egy helyért, akár sorban állás közben, tulajdonért, lehetőségért, csoporton belüli státuszért, előnyökért, figyelemért. Az agresszió sokszor a humor formáját ölti magára, vagy csúfolódásként jelenik meg. Valaminek a hiánya, egy akció akadálya agressziót vált ki még nyelvet nem beszélő kisgyermekekben is. Jellegzetes emberi agresszió a tárgyakkal való fenyegetés vagy a tárgyakkal történő harc.

Ahogyan az állatvilágban, úgy az embernél is kifejlődtek az agresszív viselkedés *ritualizált formái*, és voltaképpen ezek a leggyakoribbak. A nyelvöltés, köpés, a pucér fenék vagy a nemi szervek mutogatása mind agresszív fenyegetés, és nem csak az archaikus társadalmakban gyakori. Ezek a formák mind visszafogott agressziót

képviselnek. A normatív agressziót gyakran kíséri a csúfolódó viselkedés is. A csoport eltérő viselkedésű vagy formájú (öltözködésű, színű) tagját – sokszor testi hibás embert is – agresszív viselkedésformákkal közösítenek ki. Minden kultúrában gyakori a férfi nemi szervekre utaló fallikus fenyegetés, mint ezt már bemutattuk. A verbális agresszió sajátos emberi tulajdonság. Általában enyhébb, ritualizálódott agressziós formának számít, és gyakran megelőzi a gesztusokat vagy a fizikai támadást. A verbális agresszió nagyon jellegzetes nyelvi fordulatokkal él. Ha ezeket áttekintjük, pontosan felismerhetjük mögöttük az emberi agresszió az előbbiekben felsorolt fajtáit. A legegyszerűbb verbális forma csupán nyelvi jelzése az agressziós aktusnak: „megverlek", „kinyírlak" stb. Gyakori a szexuális töltetű, többnyire a vérfertőzési tabu megsértésére felhívó verbális utasítás. Igen összetett a szociális hierarchiával, dominanciával és a csoportnormákkal kapcsolatos verbális agresszió. Ilyenek a fizikai vagy mentális sérülésre utaló megjegyzések: például „nyomorult", „süket", „idióta", „hülye", vagy a szociális deviancia említése: például „gyáva", „kurva", „koldus". Egyértelműen dominanciát fejeznek ki a különféle „nyald ki…", „kapd be…" kezdetű felszólítások. Ugyancsak dominanciával kapcsolatos néhány jellegzetes állat emlegetése: „szamár, „marha", „ökör", „disznó" stb.

Fontos fajspecifikus jellegzetessége az emberi agressziónak az a tény, hogy a tanulás és a kultúra igen nagymértékben meghatározza gyakoriságát és formáját. Az etnográfusok a mai társadalmak közül a délamerikai yanomamókét tartják a legagresszívebbnek. A kis yanomamo csoportok vadászatból élnek, és folyamatosan harcolnak egymás ellen. A yanomamo harcos vad, kegyetlen és agresszív. Ezzel szemben a busmanok igen szelíd nép, közöttük gyilkosság ritkán történik, személyes érintkezéseikben udvariasak, ritkán agreszszívek. A két társadalomban élő gyermekek viselkedését és

nevelési körülményeit összehasonlítva az etnográfusok azt tapasztalták, hogy a yanomamo a sérelmet azonnal megtorolja. Időnként összehívják a játszó gyerekeket, és hangos biztatással egymás megtámadására, verekedésre késztetik őket. A kicsik eleinte sírnak, ezeket kinevetik, megszégyenítik. A szülők biztatására, meg azért, hogy a megalázó helyzetet elkerüljék, egyre aktívabban verekszenek kézzel-lábbal, harapásokkal, botokkal. A rendkívül fogékony szocializációs periódusban a gyermek megtanulja eltűrni a fájdalmat, és elsajátít bizonyos agresszív viselkedésmintákat. A buzdítás, dicséret révén az agresszív viselkedés a legfontosabb értékmérővé válik számára. A busman társadalomban a szülők éppen ellenkezőleg viselkednek. A verekedő gyerekeket szétválasztják, megfeddik, kibékülésre biztatják, így az együttműködő, engedékeny viselkedésmintázat válik számukra értékessé. Mindkét viselkedésforma kifejlődésének megvan a maga társadalomtörténeti gyökere. A vadász yanomamók a brazil őserdőkben nagy populációs nyomás alatt élnek, szűkösek a kihasználható erőforrások. A busmanok is szegényes területen élnek, de a népesség ritka, és csak a közös tevékenységet kívánó növényápolással tudnak fennmaradni.

Csányi Vilmos nemcsak termékeny szerző – az utóbbi évben négy könyve jelent meg –, hanem merész is. Merész nemcsak azért, mert esszéiben olyan kérdéseket mer a biológus szemével vizsgálni, mint hogy miért szeretjük a szexet, van-e lelki életük az állatoknak, van-e biológiailag optimális emberi társadalom, támogatja-e a minőséget az egyetemeken a társadalom s így tovább. Csányi azért is merész szerző, mert óvakodik attól, hogy a mindentudó tudós pózából szóljon az érzékeny témákról. Hozzáállása az igazi tudósé marad a társadalomról szólva is: mindenütt bemutatja a gondolkodás kételyekkel és kritikával teli folyamatát, a lehetséges érvek teljes perspektíváját, s mindenütt azt az attitűdöt képviseli, hogy a társadalomnak nincs félnivalója a természet megismerésétől. Mindezt sokszor kíséri fölényeskedés nélküli, bölcsességbe hajló irónia.

(Pléh Csaba, Magyar Tudomány)

Az agressziót súlyra mérik

Az ember általában kíváncsi a történetekre, és ez alól a saját keletkezési, tehát evolúciós története sem kivétel. Kíváncsiak vagyunk, hogyan alakultak ki embertulajdonságaink, legfőképpen a viselkedésünk, amely kiemelt bennünket az állatvilágból.

Az állati társas élet jóval az ember előtt kezdődött. Az őseink szociális majmok voltak, csoportokban éltek, letelepedésükhöz szükség volt az agresszió csökkenésére. A csimpánzok között elsősorban a hímek agresszivitása rendkívül erős. Könnyen begurulnak, egymásnak esnek. Nem tragikus a dolog, összeverekszenek, szétválnak, mindenki megy a dolgára, hiszen egyedül táplálkoznak, nem szorulnak rá a másik segítségére. Ha az embernél ugyanez az agressziós szint megmaradt volna, az folyamatosan szétdobta volna a csoportokat, ellehetetlenült volna az élet. Szépen kimutatható, hogyan csökkent az agresszió az emberi evolúció során.

Az agressziót egyébként súlyra mérik, legalábbis majmoknál: az agresszív hímek nagyobb testsúlyúak, és rendkívül nagyok a szemfogaik. A galléros pávián hímjeinél ez jól látható, miközben a nőstény kicsi, súlya csak negyede a hím súlyának. A csimpánzhím súlya körülbelül kétszerese a nőstényének. Ha viszont megnézzük az emberi evolúcióhoz tartozó paleontológiai leleteket, kiderül, hogy folyamatosan csökken a hím és a nőstény testsúlya közti különbség, és folyamatosan visszafejlődik a hímek nagy szemfoga is. Ma már azt mondjuk, hogy az agresszió a kulturálisan szabályozott tulajdonságok közé tartozik. Genetikai alapjait tekintve az ember rendkívül békés lény: a férfi és a női testtömeg között mindössze tíz-húszszázalékos különbség van, tehát ennyi maradt meg a férfi agresszióból. Mellesleg a televíziónéző

közönség mindig fel van háborodva, ha azt mondom, hogy az ember nem agresszív, mert a televízióban azt látják, hogy ölik egymást az emberek. De ne a televíziót tessenek nézni, inkább gondoljanak arra, hogy van hétmilliárd ember, hetente kétmillióan halnak meg természetes halállal.

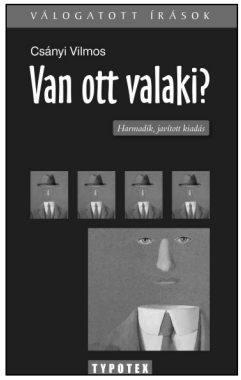

Tehát amikor azt halljuk, hogy valamelyik távol-keleti dzsungelben a gerillák megöltek harminc turistát, az nagyon szomorú dolog, de a kétmillióhoz viszonyítva semmiség. Nem számottevő az emberi agresszió, még akkor sem, ha gyakran háborúba torkollik. Azért látjuk mégis erősnek, mert az ember rendkívül érzékeny az agresszióra. Csak úgy tudja kontrollálni egy közösségen belül az agressziót, ha a legkisebb jelre azonnal ugrik. Érzékenyek vagyunk a jelekre, ezért vannak hatásos eszközeink az agresszió megakadályozására. A televízió és a média ezt a tulajdonságunkat használja ki. Agresszióval sok embert oda lehet vonzani a képernyő elé, mert kíváncsiak vagyunk rá, hogy mi lesz a vége, hogyan nyeri el az agresszor méltó büntetését. Ezt az etikai érzékenységet használja ki a média.

(Részlet a Mindörökké evolúció *című könyvből)*

A könyv címe egy magyar származású ausztrál pszichológustól származik, aki a különböző, emberileg érdekes állati magatartásformákkal kapcsolatban szokta feltenni a kérdést: „*Van ott valaki?*", vagyis megnyilvánul-e valamilyen sajátosság, szabályszerűség, ami az ember tulajdonságaira emlékeztet, s olyan, mintha egy személytől, gondolkodó lénytől eredne. A fejlett és társas életformát folytató állatokban sok az olyan viselkedési felvillanás, amely mögött mintha rejtőzne „valaki". Csányi ezeket előszeretettel emeli ki és magyarázza meg. Tanulmányai ezért is ragadnak annyira magukkal.

(Buda Béla, Élet és Tudomány)

VAN OTT VALAKI?

Csányi Vilmos

Válogatott írások sorozat
A/5, 254 old., Ára: 2500 Ft (Webshop ár: 1875 Ft)

A *Van ott valaki?* cím mögött Csányi Vilmos etológus válogatott tanulmányai bújnak meg. Most először gyűjtötte össze a Typotex Kiadó a szerző írásait, számítva ezzel mindazokra, akik a kognitív tudományok, az etológia, az állati és emberi viselkedés iránt érdeklődnek, vagy csak egyáltalán érdekes emberekről s állatokról szóló történetekre kíváncsiak.

További olvasmányok:
Bereczkei Tamás: *Az erény természete*
Csányi Vilmos–Kampis György–Mérő László–Pléh Csaba: *Mindörökké evolúció*
Jared Diamond: *Összeomlás*

Düh és bosszú

Az utánzás és az empátia néha arra indítja az embert, hogy ne használjon, hanem ártson. Ahogy az öröm örömet szül és a bánat bánatot, mások mérges indulatától magunk is könnyen méregbe gurulunk. A kölcsönös vidámság természetes út a jóindulathoz, a dühöt kiváltó düh ciklusa viszont ugyanilyen természetesen rosszindulathoz vezet. A kisgyerekekben tapasztalható agresszió nagyrészt ilyen ciklusban keletkezik, válaszként egy kívülről észlelt, agresszív fenyegetésre.

Azonban: az eleve agresszívabb gyerekek mások viselkedését hamarabb fogják fel támadásnak, mint a szelídebbek. Például ha egy zsúfolt játszótéren ketten összeütköznek, az átlaggyerek ezt rendszerint véletlennek tekinti, míg az agresszív sokkal valószínűbben szándékosnak. Az ilyen gyerek feltételezése szerint az emberek általában mérgesek, és számára fenyegetést jelentenek, tehát viselkedésükre könnyen ő is fenyegetéssel reagál. Saját szemszögéből persze nem ő durva, hanem a többiek, akik provokálják. „Úgy kezdődött, hogy visszaütöttem…" A társadalmi érintkezésben a rosszindulat öngerjesztő ciklusai gyorsan kialakulnak. Az empátiából fakadó korai dühreakciókat később a viselkedésről született elmélet felerősítheti; pszichológiai vizsgálatok azt mutatják, hogy iskoláskorú gyerekekben percek alatt kialakul egy-egy társukról az az ítélet, hogy az illető egy bunkó. Jogos tehát szintén bunkó módon kezelni, naná, majd hagyom, hogy a fejemre nőjön! Aki pedig eleve agresszióra hajlamos, az ilyen ítéletek csak megerősítik általános elméletét arról, hogy az emberek úgy általában rosszindulatúak, legfeljebb itt-ott kivételekkel. A gyerekek fizikailag még nem tudnak komoly kárt tenni egymásban, de serdüléskor és utána az ilyenfajta öngerjesztő ciklus párosul a fizikai éréssel, a zsibongó hormonokkal, a könnyen beszerezhető fegyverekkel és azzal, hogy a még nem teljesen kész homloklebenyből nem indul ki elegendő gátlás –

és aztán jönnek az amerikai középiskolák véres tömegjelenetei, amiken a tévéhíradóból nap mint nap elborzadhatunk. Tágabban pedig felnőttebb és a vér mennyiségét illetően még szörnyűbb jelenetek játszódnak le a Balkánon és a Közel-Keleten, ameddig eljutni nem is olyan nagy lépés a játszótéri tragédiáktól. Ahogy az érzések imitációja megalapozza legjobb szándékainkat, ugyanúgy alapját képezi a legrosszabbaknak is.

A könyv azon a téren mond újat, hogy míg máshol a gyereknevelés gyakorlati fontosságát hangsúlyozzák, itt inkább azon kapjuk magunkat a könyv olvasása közben, hogy elgondolkodunk azon, mennyi mindent lehetne a kicsinyektől tanulni, tehát elméleti hátteret szolgáltat a gyereknevelés számára. A morál, az igazság, a tudat és a szeretet természetének kialakulását, tehát amikről a filozófia különböző irányzatai évszázadok óta beszélnek, itt mind egyszerre, az emberben való kialakulásukkor figyelhetjük meg. Ezek a gondolatok tehát annyiban tekinthetőek forradalmian újnak, hogy más szemszögből, sok filozófiai-pszichológiai példán keresztül mutatják be a gyermeklét mibenlétét, elénk tárva ennek az életkornak az emberi létben szerepet játszó óriási jelentőségét, egyben hozzásegítve ahhoz is, hogy általuk jobban megértsük önmagunkat és belső tudatunkat.

(Ádám Shirley, Kultúra és Kritika)

„Ó, csak játszik…”

Amikor egy gyerek el van merülve képzelt világában, mi, felnőttek, elnézően mosolyogni szoktunk. „Ó, csak játszik…” Ez a reakciónk igencsak árulkodó. Mi egyértelműen különbséget teszünk hasznos és haszontalan tevékenység között: ebédet főzni vagy hidat építeni számunkra alapvetően más, mint elolvasni egy regényt vagy megnézni a moziban egy filmet. Az előbbi munka, az utóbbi szórakozás, azaz játék.

És mivel a gyerekek fel vannak mentve a munka kötelezettsége alól – nem építenek hidat, nem szántják a földet, nem főznek, nem keresnek pénzt, durván szólva eleve „haszontalanok" –, nekünk minden tevékenységük játéknak látszik. Pedig épp mikor a leginkább játszanak, vagyis körülveszik magukat képzelt világukkal, akkor működtetik legfontosabb, legkomplexebb és legsajátosabban emberi képességeiket. Szélesebb evolúciós nézőpontból ugyanis ennek a látszólag haszontalan viselkedésnek életbevágó funkciója van. Az első fejezetben említettem már a munkamegosztást felnőtt- és gyerekkori önmagunk között: gyerekkorunkban az a dolgunk, hogy kötetlenül felfedezzük egyrészt az igazi világot, másrészt az egyéb lehetséges világokat, tekintet nélkül arra, hogy ez utóbbiak mennyire bizonyulnak majd lakhatónak. Az pedig már a felnőttre vár, hogy válasszon a lehetséges világok között, és hogy választott világában minél komfortosabban berendezkedjen.

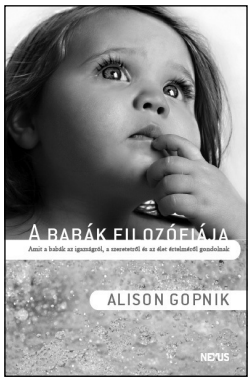
Gyerekkorunk haszontalanságának célja van. Mivel képzeletünket ekkor nem korlátozzák a rövid távú haszon szempontjai, szabadon konstruálhatunk oksági térképeket, és gyakorolhatjuk képességünket kontrafaktumok alkotására. A lehetőségek széles körét deríthetjük fel, nem csak azt a kettőt-hármat, ami várhatóan a legkifizetődőbb lesz. Morfondírozhatunk sokféle világon, nem kell az egyetlen létezőhöz ragaszkodnunk. Aztán ha majd felnövünk, a tárgyi és emberi világról addigra letisztult oksági térképeink képessé tesznek rá, hogy a jövő komoly és kemény lehetőségei között több-kevesebb sikerrel manőverezzünk. A munkamegosztás további különbségekhez is vezet a felnőttek és a gyerekek között. Mint már szintén említettem, a csecsemők és az igen fiatal gyerekek igen világosan eltérnek a nagyobbaktól és a felnőttektől abban, hogy belső késztetéseiket még nem tudják kordában tartani, azaz nem fejlődött ki bennük a gátlás képessége.

A nagyobbakban a gátlás megakadályozza, hogy pillanatnyi vágyaik szerint cselekedjenek, ha az később nagyobb előnnyel jár. A kicsik „gátlástalansága" közhely, és ezúttal szó szerint igaz; már arról is vannak fogalmaink, hogy a gátlás kifejlődése a prefrontális agykéreg milyen változásaihoz köthető. A pszichológusok rendszerint úgy tesznek, mintha ez a korai gátlástalanság valamiféle működési hiba volna. Persze tényleg az, ha a viselkedés céljának a hatékony mindennapi életvitelt tekintjük. De ha a cél egyszerűen minden lehetséges világ felderítése, akkor ez a látszólagos hiba éppenhogy nagy előny. Nem akadályozza meg, hogy a gyerek – különösen a szerepjáték során – minden gondolati irányt kipróbáljon, ami eszébe jut, nem kedvez a hasznos változatoknak a haszontalanokkal szemben, és engedi, hogy a fikció távoli kontrafaktumai a tervezés közeli kontrafaktumaival azonos pályán versenyezzenek.

Az eredmény pedig az, hogy a gyerekek többet és könnyebben tanulnak a felnőtteknél – az evolúció azért faragta ilyenre az ember egyedfejlődését, mert a gyakorlatban kiderült, hogy ilyen fiatalon érdemes minél többet tanulnunk. Az evolúció szerepét itt azért hangsúlyozom, mert nem arról van szó, hogy a gyerekek szándékosan akarnak annyit tanulni, amennyi beléjük fér. Őket az evolúció olyanná tette, hogy természetüknél fogva sokat és könnyen tanuljanak.

Mondhatjuk: akár akarják, akár nem. (Sokszor nem, ahogy mi szülők némi aggodalommal észlelni szoktuk.) Ebből a perspektívából nézve minden gátlástalan és haszontalan szerepjátékukban az egyik leghasznosabb emberi tevékenységforma nyilvánul meg.

A BABÁK FILOZÓFIÁJA
Amit a babák az igazságról, a szeretetről és az élet értelméről gondolnak

Alison Gopnik

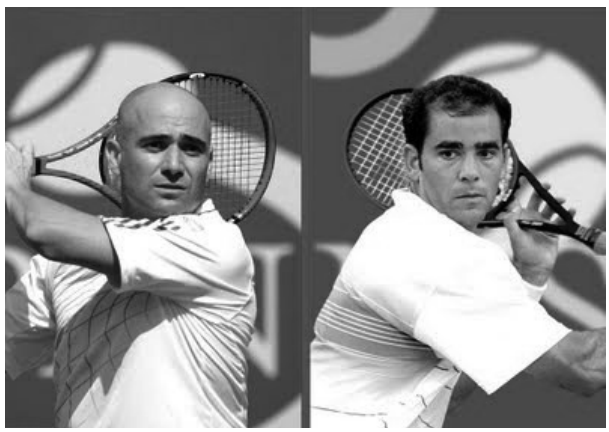
Nexus sorozat
A/5, 264 old., 2980 Ft (Webshop ár: 2235 Ft)

A kisbabák sok szempontból tudatosabbak nálunk. A felnőttek rögzült minták szerint élik életüket, ám a felfedezésre nyitott babák minden apró változást gondosan megfigyelnek a számukra még új és izgalmas világban. Így válnak az emberi faj kutató-felfedezőivé, akik apró tudósokként vonnak le pontos következtetéseket az általuk végzett statisztikai elemzésekből. Elmés kísérleteket végeznek, hogy kideríthessék, hogyan lehet anyuból egy mosolyt kicsikarni, vagy megpördíteni a bölcső fölött lógó játékot.

További olvasmányok:
A. Gopnik–A. N. Meltzoff–P. K. Kuhl: *Bölcsek a bölcsőben*
Pléh Csaba: *A pszichológia örök témái*
Bereczkei Tamás: *Az erény természete*

Szexis erények

A sport, mint tudjuk, az intenzív szexuális és szociális verseny ritualizált formája, amelyre bizonyos visszafogottság jellemző. Az ellenfelek nem engedhetnek meg maguknak bármit, hiába támad rá erős késztetésük a küzdelem hevében. A visszafogottság nem magyarázható rokonszelekcióval, mert az ellenfelek általában nem rokonok. A kölcsönösségnek van ugyan szerepe, de csak annyi, mint minden társadalmi érintkezésben, amely huzamos ideig tart, költséggel és haszonnal jár, továbbá lehetőséget ad a csalásra. Az, hogy a kölcsönhatás itt is adok-kapok jellegű, csak felületi azonosság: mikor Pete Sampras és Andre Agassi a labdát felváltva ütögetik egymásnak, nem költséget és hasznot cserélnek.

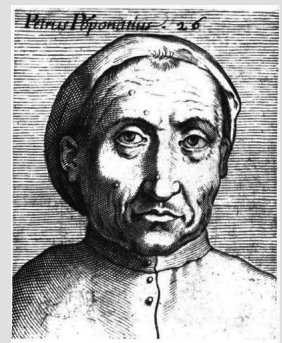

Természetesen valamilyen értelemben minden sportolónak haszna van abból, amit csinál, mert különben nem csinálná; de a hasznot nem az ellenféltől zsebelik be, hanem a közönségtől, annak a társadalmi státusznak a formájában, amihez mint jó sportolók jutnak hozzá, és ami a szexuális viszonyok piacán az egyik legértékesebb valuta. A csalás bélyege azért olyan kellemetlen, mert aláássa a sportolóként elért társadalmi státusz jogosságát. A versenysportokban a csalás azt jelenti, hogy felborul a szigorúan érdem szerinti jutalmak rendszere. Ideális esetben itt mindig a legjobb győz. Gyanakvással kell tekintenünk bármire, ami gyengíti az összefüggést a versenyzők képességei és a verseny eredménye között; még akkor is, ha a gyengítő tényező esetleg nem jelenti

egy szabály formális megszegését. Valójában a sport szabályai gyakran pont azért változnak, hogy ez előbbi összefüggés fennmaradjon, például ezért tiltottak ma az anabolikus szteroidok. Minden sportszerető ember fontosnak tartja, hogy „ne lejtsen a pálya" egyik irányba sem, mégpedig nemcsak a sportban, hanem mindenütt, ahol elvárjuk az érdem szerinti jutalmazást. A tisztességes verseny maximalizálja az információt, amit az eredmény ad a részvevők fittségi viszonyairól – ez a tény áll a hátterében annak a feltételezésünknek, hogy a sportra való szellemi képességeink szexuális szelekcióval fejlődtek ki. Ugyanakkor magukba foglalják az erőteljes erkölcsi ítéletalkotás ösztönét is.

„Arisztotelész azt a kérdést teszi fel, miért van az, hogy a tornákon díjakat osztanak, miközben az erények mezején nem, hogy az erény önmaga jutalma. Minthogy a jutalomnak nagyszerűbbnek kell lennie a tornánál, s a belátásnál nincs nagyszerűbb, ezért az önmaga jutalma. A vétekkel kapcsolatban ennek pont a fordítottja történik. Ezért aztán egyetlen bűnös sem marad büntetlen, mert a bűnös büntetése maga az elkövetett bűn."

(Pietro Pomponazzi: A lélek halhatatlanságáról)

A fittség olyan, mint egy titkos svájci bankszámlán tartott pénz. Összegét csak a tulajdonos ismeri, más nehezen tudhatja meg. A bank nem ad információt róla, maga a tulajdonos pedig, ha kérdezik, hazudhat. Ez utóbbira kiváltképp erős indítéka van akkor, amikor szexuális partnert keres, és jelöltje feltételül szab egy bizonyos vagyoni szintet. Ezért nehéz a jelölt helyzete: most hát higgyen vagy ne higgyen?

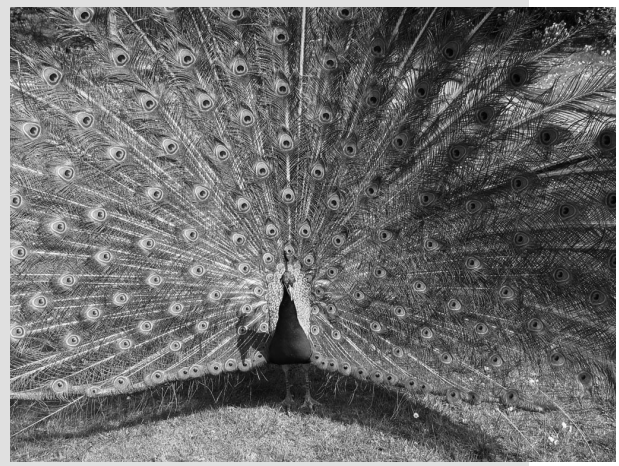

Aki munkájában különösen jónak akarja magát beállítani, szívesen hasonlítja saját teljesítményét a művészekéhez. Mivel a fittség hirdetése meglehetősen kötelező, nem csoda, hogy az emberek nagy szenvedéllyel

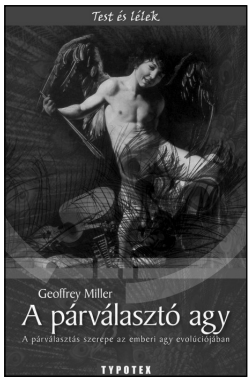
merülnek vitákba egy-egy tárgy vagy stílus művészi értékéről, sőt, egyáltalán arról, hogy az művészet-e; amit ugyanis elfogadunk művészetnek, annak alkotója igényt tarthat az átlagosnál magasabb szociális és szexuális pozícióra.

Ezen a ponton látni vélem, hogy néhány olvasó összevonja a szemöldökét, pláne ha nemrég egy tengerparti üdülésen módja nyílt Immanuel Kant *Az ítélőerő kritikája* című klasszikus művének elolvasására. Hát nem azt mondja ez a nagy filozófus, hogy a szépség nem merülhet ki a hasznosságban? Hogy az igazi esztétikai élvezet érdek nélküli? Hogy „akit vágyak és kívánságok tartanak megszállva, az a szépséget megítélni képtelen"? Való igaz, 1790-ben a nagy filozófus ilyeneket írt. De azért írt egyebet is.

Csábítás, erkölcs, kreativitás, olyan világban jelennek itt meg, ahol „felértékelődik a párválasztáshoz és az udvarláshoz való jog". Nők és férfiak viszonyának újragondolását igényli a könyv, de egész emberi mivoltunk s jelképvilágunk újraértelmezését is. Ennek jelképes kerete a nevezetes pávafarokhatás. A másik nemű fajtársakért való versengésben gyakran olyan haszontalan szervek vagy magatartásformák is kifejlődnek, mint amilyen a pávafarok, vagy amilyen sokak értelmezésében az emberi nyelv. Ezek a pávafarok-tényezők azért olyan vonzóak a másik nem képviselői számára, mert azt sugallják, hogy mennyire rátermett is ez a fickó, hiszen miközben bonyolult egyensúlyozó műveletet végezve halad át egy vékony pallón, még hangokat is képes kiadni. A szépen beszélő rétor, a fütyörészve kötélmászó ifjú vonzó számunkra, mert igen teherbírónak tűnik. Sok minden, amit a hagyományos pszichológia szublimációként távolított versengés és szexualitás világától, itt a verseny titkos adujává válik.

(Pléh Csaba, Élet és Irodalom)

A PÁRVÁLASZTÓ AGY
A párválasztás szerepe az emberi agy evolúciójában

Geoffrey Miller

Test és lélek sorozat
B/5, 456 old., 3300 Ft (Webshop ár: 2475 Ft)

Az ember szellemi képességei nemcsak aszerint alakultak ki, hogy evolúciónk során mi volt hasznos az életben maradáshoz, hanem aszerint is, hogy őseink mit találtak egymásban rokonszenvesnek a nemi partner kiválasztásánál – állítja Geoffrey Miller. Az evolúciós pszichológus feltételezése szerint ez a „szexuális szelekció" teszi lehetővé, hogy a párválasztás és udvarlás során olyan tulajdonságok is kialakuljanak, melyeknek közvetlen nincs túlélési hasznuk, viszont a szexuális partner kiválasztását pozitívan befolyásolják. A nézőpont forradalmi, az eredmény pedig egy zseniálisan érdekfeszítő és tanulságos tudományos olvasmány.

További olvasmányok:
Bereczkei Tamás: *Az erény természete*
Douwe Draaisma: *Miért futnak egyre gyorsabban az évek?*
Karl Popper: *Test és elme*
Michel Jouvet: *Alvás és álom*
Pléh Csaba: *A pszichológia örök témái*

Lángosképű állat a Babám!

A párválasztáshoz kapcsolódó preferenciáknak való megfelelés lehetősége a mai korban egy új technikai eszközzel bővült. Megjelent a plasztikai sebészet, amely bizonyos feltételek mellett (és mértékig) végleges megoldást kínál. Természetesen a plasztikai sebészetnek is van egy nagyon hasznos gyakorlati oldala, amikor baleset vagy egyéb okok (pl. születési rendellenesség) miatt válik szükségessé az arc vagy a test korrekciója. Sőt, ezek a beavatkozások pszichológiai szempontból is „életmentő jellegűek", hiszen a beteg könnyebben tud beilleszkedni a társadalomba. A megszaladt evolúció jóslata szerint ez akkor történik, ha egy biológiai preferencia összekapcsolódik egy megfelelő kulturális-technikai változással. Ennek alapján várható, hogy megnövekszik az ún. kozmetikai plasztikai sebészet iránti igény. Az USA adatai egyértelműen ilyen trendre utalnak, tíz év alatt az esetszám megötszöröződött. A beavatkozások jellegére sajnos nincsenek nyilvános adatok, de feltehető, hogy a legtöbb esetben olyan „átalakításról" van szó, amely az arc (vagy más testrész) másik nemnek megfelelő előnyösebb megjelenését célozza. Nem lennénk meglepve, ha a jövőben ez az igény tovább fokozódna, és nőne a kozmetikai plasztikai beavatkozások száma. Jelenleg az igazi korlátozó tényezőt a műtétek költsége jelenti, amely e megszaladást

kordában tartja. Éppen ezért meggondolandó, vajon jó lenne-e, ha drasztikus árcsökkenés következne be a kozmetikai plasztikai sebészetben.

– A múltban megszaladt jellegzetességek vizsgálata segíthet abban, hogy a jövőt előre tudjuk jelezni? Mi lesz a következő megszaladás?

– Ezt meglehetős biztonsággal jósolhatjuk. Az elmúlt évtizedekben addig soha nem látott mértékben nyíltak meg az új kommunikációs csatornák. A mobiltelefon segítségével és az interneten mindenki számára adott a lehetőség, hogy kapcsolatba lépjen ismerőseivel és ismeretlenekkel egyaránt. És élünk is a lehetőséggel. A kérdés az, hogy miért szeretünk ennyire kommunikálni. Az első emberi csoportok kialakulásakor azok a törzsek lettek sikeresebbek másoknál, amelyeknek a tagjai hatékonyabban együtt tudtak működni egymással. Az együttműködés kommunikáció nélkül elképzelhetetlen, így a jobban, többet értekező törzsek „győzedelmeskedtek". Ennek folytán az ember keresi a másokkal való kommunikáció lehetőségeit. A legutóbbi időkig e preferencia csak a szokványos mértékben jelentkezett, hiszen a kommunikációs csatornák korlátozottak voltak. A távolba küldött üzenet sokszor nem is ért célba. A postagalambot lelőtték, a hírnök eltévedt, a füstjeleket félreértelmezték. Ha mégis eljutott a levél a címzetthez, a válaszra heteket, hónapokat kellett várni. De ez már a múlté. Ma néhány kattintással megoszthatjuk egész életünket a világgal.

– Ha a kommunikáció megszaladási jelenség, felteszem, végső soron káros az emberre nézve.

– A modern kommunikáció nagy része nem valamilyen fontos információ átadása céljával jön létre. A gyermekeim naphosszat chatelnek ismerőseikkel az interneten, de e beszélgetésekben valójában semmi lényeges nem hangzik el. Nem hiába nevezik őket a szakemberek „kurkászó beszélgetéseknek". A főemlősök csoportjainak összetartásában fontos szerepet játszó kurkászás ugyanis analóg e csacsogással. A majmok a kurkászással nemcsak az élősködőket távolítják el társuk bundájából, hanem egyúttal a kettejük kapcsolatát is szorosabbra fűzik. A kurkászó beszélgetés funkciója is hasonló: nem az információátadás, hanem a beszélgetés maga a lényeg. Ezzel tehát nincsen semmi baj, de ha az erős preferencia és a kitárulkozó lehetőségek találkoznak, a viselkedés elszabadulhat. Ha túlzásba visszük a kommunikációt, akkor nem jut időnk másra. Az ember egyes életszakaszaiban nagyjából százötven másik emberrel tud személyes kapcsolatot fenntartani. Ennél sokkal több kapcsolat napi szintű fenntartása szükségszerűen sekélyessé válik.

(Részlet a szerzővel, Miklósi Ádámmal készült interjúból;
Molnár Csaba, Magyar Nemzet)

Kokain az Andokban és a nyugati világban

A kokain az elsősorban Kolumbia, Bolívia és Peru hegységeiben honos, legkevesebb négyezer éve termesztett kokacserje *(Erythroxylon coca)* pszichoaktív hatóanyaga. A kokalevél rágcsálása több évezredes hagyomány ezen a vidéken, ami – az egyéb stimuláns szerekhez hasonló étvágycsökkentő és energetizáló hatásán keresztül – elsősorban a zord körülményekhez, különösen a magaslati levegőhöz és a táplálék szűkösségéhez való alkalmazkodást segítette az itt élők számára. A spanyol hódítók sikertelen importálási kísérlete után (a hosszú hajóúton a növény pszichoaktív hatóanyagának jó részét elveszítette) a viktoriánus korban vált lehetővé, hogy a kokain a növényből történő kivonása révén különböző készítmények (Vin Mariani) formájában megjelenjen Európában és Észak-Amerikában. Bár e készítmények a 20. század elejére eltűntek, illetve kivonták belőlük a kokaint (így például a Coca-Cola 1906 óta nem tartalmaz kokaint, bár a kokacserje levelét ma is felhasználják a gyártásban), a kokain a gyógyászati alkalmazás mellett fokozatosan elterjedt mint a pszichoaktív hatása miatt használatos drog, olyannyira, hogy a 20. század utolsó évtizedeire a heroin mellett a legtöbb problémát okozó kábítószerré vált. Szabad bázisa, a kristályos formában előforduló „*crack*" az egyik legaddiktívabb ma ismert pszichoaktív szer.

Felmerül tehát a kérdés, hogy miként lett az évezredeken át használt, az indiánok alkalmazkodását, sőt túlélését segítő növényből népegészségügyi problémát okozó illegális kábítószer. E kérdés megválaszolásához meg kell értenünk a koka szerepét az indián kultúrában. A koka

használata az indián kultúra szerves része volt, annak egyik legfontosabb szimbóluma. Szerepe alapvető az összetartás, a szolidaritás, az emberek közötti kötelékek kifejezésében, csakúgy, mint ahogy a különböző ceremóniákban eszköze az istenekkel való kapcsolattartásnak is. Termesztése, aratása, elkészítése és használata egyaránt rítusokhoz kötött. Ez a kulturális beágyazottság a használat valamennyi aspektusát is szabályozta. Másrészről szimbolikus jelentősége mellett a kokacserje levele számos, az Andokban igen nélkülözött tápanyagot és vitamint tartalmaz, így fogyasztásának a közvetlen haszna is egyértelmű ezen a táplálékban és vitaminforrásban egyébként nagyon korlátozottan ellátott vidéken. Érdekes e szempontból az a megfigyelés, mely szerint míg a tengerszinten a felnőtt lakosság mindössze 3%-a *coquero* (így nevezik a kokaint rágcsálókat), addig 1000 méteren 29%, 1700 méteren 48%, 3450 méteren pedig 72% ez az arány.

Az Észak-Amerikába, majd Európába bekerülő kokain azonban nemhogy nem segítette az alkalmazkodást, hanem, éppen ellenkezőleg, gátolta azt. Míg az Andok indiánjai számára a kokalevél rágcsálása tápanyag- és vitaminforrásként szolgált, valamint segített legyőzni az éhségérzetet, addig a nyugati fogyasztó esetében az amúgy rendelkezésre álló táplálék elfogyasztását és a vitaminbevitelt szorította ki az étvágycsökkentő hatású drog. A szociális-kulturális kontroll, a transzcendens beágyazottság hiánya pedig a korlátok nélküli használatot eredményezte. A kokain sajnálatosan jó példa arra, hogy egy adott fizikai környezetben, adott beviteli módszerrel, adott szociokulturális kontextusban használt drog miképp válhat más környezetben, más alkalmazási mód mellett ártalmassá.

Charles Darwin egyik legnagyobb felfedezésének a hím pávák színes, hivalkodó tollazatának megfejtését tartotta, amely megnehezíti a mozgást, és teljesen kiszolgáltatottá teszi a madarakat a ragadozók előtt. Korábban is valószínű volt, hogy a magukat peckesen riszáló hímek így próbálják megszédíteni a nőstényeket, de a nem éppen szexuális túlfűtöttségéről ismert viktoriánus Angliában nagy vihart kavart a darwini gondolat, mely szerint a választás egyértelműen a nőstényeké: szegény hímek pózolhatnak a végtelenségig, ha nem elég lenyűgözőek, díszes farukat maguk után cipelve szomorúan kulloghatnak el a dürgés helyszínéről.

Hasonló élettani kettősségeket vizsgál Az evolúciós gondolat sorozatban, a Typotex Kiadó gondozásában megjelent legújabb mű, a *Fékevesztett evolúció – Megszaladási jelenségek az emberi evolúcióban.* A könyvben magyar kutatók keresik a választ olyan kérdésekre, mint például a szexuális szelekció alakulása az emberi fajnál. A páváknál egyszerű a képlet, aki nem jó tollú, az magányos, ellenben az embernél gyakran fordul elő fordított helyzet, szép nők versengenek csúnya, de a társadalom által elismert férfiakért, gondoljunk például Woody Allenre. Érdekes párhuzam a madárének és a szónoki beszéd párhuzamainak vizsgálata, az állatvilágban megjelenő csajozós dumák nyomainak keresése az emberi közösségekben.

Szó esik még a modernkori elhízás problémájáról, a gazdaságilag hirtelen megerősödő, hagyományosan szegényebb országokban a cukorbetegek számának megugrásáról. Olvashatunk a prostitúció eredeti, közösségen belüli feszültségek csökkenését elősegítő szerepének eltorzulásáról, valamint a kábítószer-használat alakulásáról, a makákók által rágcsált gyógyfüvektől egészen a Beatles által is megénekelt LSD-ig.

(Horváth András Dezső, Népszabadság)

A testképzavarral összefüggő viselkedésjegyeket egyértelműen a megszaladt jelenségek közé sorolhatjuk, mivel megjelenésük tagadhatatlan és szoros összefüggést mutat a társadalom és a média által közvetített szépségideálokkal. A társadalmilag létrehozott aktuális ún. szépségideálokhoz pedig azért törekszünk hasonlítani, hogy megakadjon rajtunk leendő párunk szeme. Egyéni túlélésünk szempontjából viszont ezek a viselkedések veszélyeket hordoznak magukban, egészségtelenek, egyértelműen hátrányosak. Mi több, szaporodóképességünket is csökkentik.

Az *anorexia nervosa* nem új keletű probléma, a testképzavaros megbetegedések „legöregebbike". Az anorexiában szenvedők egészen szélsőséges módon megvonnak maguktól minden táplálékot, annak érdekében, hogy testsúlyukat egy nagyon alacsony, egészségükre kifejezetten ártalmas értéken tartsák. Az állandó éhezés hatására hamar jelentkeznek náluk a tápanyaghiányos állapotok különböző tünetei. Fogaik romlanak, bőrük kiszárad, körmeik töredezni kezdenek, emésztőszervrendszerük súlyosan károsodik. Hajuk hullani kezd, ám testük addig szőrtelen területein puha, pihés szőrzet jelenik meg. Végső stádiumban csontritkulás, az idegrendszer hibás működése, az idegszövet sorvadása, illetve nőknél a menstruáció teljes elmaradása következik be. Ezek a betegek akkor is kövérnek érzik magukat és tovább kívánnak fogyni, amikor már csontsoványak.

FÉKEVESZTETT EVOLÚCIÓ
Megszaladási jelenségek az emberi evolúcióban
Csányi Vilmos–Miklósi Ádám (szerk.)

Az evolúciós gondolat sorozat
B/5, 180 old., 2800 Ft (Webshop ár: 2100 Ft)

Ez a kötet egy olyan jelenséggel foglalkozik, amelynek felismerése Darwin nevéhez köthető, bár az evolúcióbiológusok csak jóval később ismerték fel a probléma jelentőségét. Az újdonságot az jelenti, hogy megkíséreljük az ún. megszaladási jelenséget az ember esetében egy részben új evolúciós helyzetre alkalmazni. Abban reménykedünk, hogy ezzel talán evolúciós magyarázatot tudunk adni olyan társadalmi szintű jelenségekre (pl.: testsúlynövekedés, drogfogyasztás, prostitúció), amelyeket sokan „civilizációs betegségként" írnak le.

További olvasmányok:
Charles Darwin: *A fajok eredte*
Csányi Vilmos: *Van ott valaki?*
Csányi Vilmos–Kampis György–Mérő László–Pléh Csaba: *Mindörökké evolúció*
Edward O. Wilson: *Minden egybecseng*

A falánkság büntetése

„Inkább a has fakaggyon,
mintsem az étel megmaraggyon.”

A mi falánkunk, akinek a vétke az arcára van írva, még annak is ki van téve, hogy pszichésen labilis emberek célpontul választják, ahogy az David Fincher *Hetedik* című filmjében történt. Ebben a filmben egy bölcs, higgadt és művelt színes bőrű rendőrfelügyelő (Morgan Freeman) és egy heves természetű (a harag bűnére hajlamos, ahogy az a film végén kiderül) fehér rendőr (Brad Pitt) üldöz egy veszélyes vallási mániás gyilkost (Kevin Spacey). Az illető egy önjelölt megtorló, aki az ököljog törvénye alapján öl meg egy-egy bűnös embert, egyet-egyet a hét főbűn elkövetői közül (innen a cím: *Hetedik*). A színes rendőrnek sikerül azonosítania a gyilkost, miután éjszakákat tölt a könyvtárban, Dantét, Chaucert és Aquinói Szent Tamást olvasva. (Ma a Google-t használná, és hamarabb célhoz érne a képernyő előtt.) A filmben a torkosságban bűnös, kövér és habzsoló embert a gyilkos kétszeresen megkínozza és bünteti: egy büntetéssel, mely a dantei büntetési kánont követi: fulladásig tömi ennivalóval. A másik büntetés az, amit Shakespeare *Velencei kalmárjában* Shylock, az uzsorás akart kiróni Antonióra, ha nem adja meg a tartozását: egy darab élő húst vágna ki a testéből. A büntetés, bármilyen kegyetlen és vérengző is, gondosan kiválasztott és találó. A falánkság bűne ugyanis – ahogy azt a középkor óta tudjuk – a test bűne, megkülönböztetve a lelki bűnöktől, mint az irigység vagy a kevélység. Testi, mert a testiségen alapszik, azon a jó érzésen, amit az ember evés-ivás közben érez. Testi azért is, mert szükség van hozzá egy vagy több emberi testrész (a gyomor, a has, a torok) közreműködésére. Testi végül is, mert

közvetlenül és láthatóan átalakítja a testet, az ember húsát, amit aztán a *Hetedik* gyilkosa gondosan fölszeletel, fotókkal dokumentálva tettét.

Francesca Rigotti azzal nyit, ami nekem reggelig sem jutott volna eszembe, jelesül, hogy a torkosság az egyetlen a főbűnök közül, amely kívülről látszik az emberen. A többi bűn láthatatlan, ez viszont könnyedén vizualizálható. És még szerethető is, tehát megbocsátható, tegyük hozzá gyorsan. Hiszen ha bűn a pasta, a pacal, a csokoládé, a fagyi és a bor, akkor megette a fene az egészet. A lényeg alighanem a mértékletességgel érhető tetten és abban a keskeny sávban, ami a derűs szemlélődés és a most már tényleg ne nézzetek hülyének között húzódik. Oda lehet kivetni a hamburgeradót, hogy csak úgy fröccsenjen a ketchup. Ugyanis a super size otthonka és az anorexia egy tőről fakad. És rendes körülmények között egyszerűbb lenne elütni, mint a sportruhabiznisz első számú áldozatát, a rózsaszín biciklisjelmezbe és benzingőzbe bugyolált egészségharcost a járdán.

(Hegyi Zoltán, Magyar Nemzet)

A száj kettős természetű testrészünk, mivel az oralitás színhelye mindkét értelemben. Az olasz gyerekek első szava a ma-ma ételt jelent, a tejet és az emlőre való emlékezést. És előfordul, hogy az utolsó szó is az ételről szól. Az a kevés tanulmány, amely a halálraítéltek utolsó vacsorájával foglalkozik (pl. Susanne Skubal: *Word of Mouth: food and fiction after Freud*), felfedi, mekkora a jelentősége annak, ha valaki eszik a kivégzése előtt, vagy ha nem. Ernst Gains regényében (*A Lesson before Dying,* 1993) – amelyből 1999-ben Joseph Sargent rendezett filmet *(A halál árnyékában)* – az ártatlanul elítélt néger fiú emberi méltósága különösen azokban a részekben mutatkozik meg, amelyekben a felkínált ételt visszautasítja, majd, végül, közvetlenül a kivégzése előtt mégis elfogadja. Helen Prejean a *Dead Man Walking* című regényében (melyből Tim Robbins készített nagysikerű filmet – magyarul: *Ments meg, Uram!*)

Hieronymus Bosch: A hét főbűn (részlet, 1480 k.)

nagy figyelmet szentel a halálra ítélt utolsó étkezésének: az az ember „evett és beszélt, és beszélt és evett, és beszélt". A középkori gondolkodásban ez a gazdag jelentéstartalom csak negatív értelemben jelenik meg: az evés és a beszéd együtt még jobb alkalmat ad a gonosznak, hogy tőrbe csaljon bennünket. Érvelésük szenvedélyes és nagy hagyományra tekint vissza: Guglielmo Peraldo lyoni dominikánus szerzetes Carla Casagrande és Silvana Vecchio bűnökről és erényekről írott könyvébe egyszerűen beiktatott egy nyolcadik fejezetet *A nyelv vétkei* címmel. Ebben tulajdonképpen megduplázza a torkosság vétkét, az egyik az ízlelésé, a másik a beszédé:

> „A beszéd bűne kibogozhatatlanul össze van kötve az ízlelés bűnével: azonos a hely, ahonnan kiindulnak, közösek a szervek, melyeket használnak."

Szent Izidor nyelvészeti eszmefuttatással erősíti meg ezt a kapcsolatot: a nyelvet azért mondják latinul *lingua*-nak, mert *lega,* azaz kötés, kapcsolat a két bűn között, a száj azért *os*, mert kapuként szolgál (latinul *ostium*), az ételt beengedi, a szavakat kibocsátja. A nagy tekintélyű Arisztotelész is megerősíti érvelésüket, aki a *Lélekről* című művében hangsúlyozza azt a vitathatatlan kapcsolatot, ami a beszéd és az evés között van, a közösen használt testrész miatt. A száj a kettős oralitás helye: itt ejtjük ki szépen a szavakat, és itt dolgozik keményen az ajak, a fogak, a nyelv és a szájpadlás: ízlel, harap, őröl, rág és nyel. Így érkezünk el Louis Marinhoz, a *La parole mangée* bölcs írójához, aki az evést és az ivást a száj fontos funkciójának tekinti. A száj kettős használatához olyan viselkedési szabályokat állít fel, amelyek – kolostorban és kolostoron kívül – egyaránt hasznosak ahhoz,

2003 januárjában, Franciaországban vendéglősök, ínyencek es újságírók egy csoportja kérelmet nyújtott be II. János Pálhoz, hogy a torkosság vétkét (franciául e bűn hivatalos neve *gourmandise*) változtassa falánkságra. A falánkság, a francia *gloutonnerie,* akárcsak a bűn angol neve, a *gluttony,* mohó nagyétkűséget sugall. A *gourmandise*-nek, az ínyencségnek egészen más a jelentése: kiegyensúlyozott táplálkozás, kifinomult ízlelés, az ételek megkülönböztetésének és értékelésének képessége: a gourmand finom ízlelő, aki az étkezés terén egészségesen viselkedik, természetes, képzett és tudatos, minden, csak nem egy mohó zabáló, vagy ami még rosszabb, bűnös.

hogy ne keverjük össze a különböző dolgokat. Tilos például tele szájjal beszélni, így nem kockáztatjuk, hogy a hangokkal együtt ételmorzsák is távozzanak a szánkból. Egyszerre beszélni és enni, magyarázza Louis Marin, megfordíthatja a két funkció helyes irányát, mármint azt, hogy a hang kifelé, az étel meg befelé megy, ami által összekeveredne a kinti és a benti tér. A terek megfordítása, a kint és a bent összekeverése lenne az oka, amiért tabukat kellett fölállítani, és amelynek megsértése lenne a torkosság és szószátyárság bűne? A tiltás célja az lenne, hogy ne keverjük össze a tisztát a tisztátalannal, hogy ne fertőzzük meg a „flatus vocis" testetlen tisztaságát, a gondolatot hordozó leheletet az anyag szennyével, kenyérmorzsával, húscafattal. Lehetne példákat gyűjteni a hang és a szó lealacsonyításáról, féktelen étvágyú mesehősökről, akik öblös hangon beszélnek és tiltott dolgokat falnak föl.

Ilyen *A Piroska és a farkasban* a Piroskát és a Nagymamát fölfaló farkas, vagy Hüvelyk Matyi szörnyű meséjében az emberevő óriás, aki saját gyerekei torkát vágja át, mert Hüvelyk Matyi összecserélte testvérei sapkáját a kis óriásgyerekek aranykoronájával. Mindkét mese a szó és az evés története, elváltoztatott hangon, mohó szájjal, szörnyen megterhelt gyomorral, gonosz szavakkal ijesztenek: *„Miért olyan nagy a szád? Hogy könnyebben bekaphassalak"* vagy *„Fúj, fúj, emberszagot érzek!"*

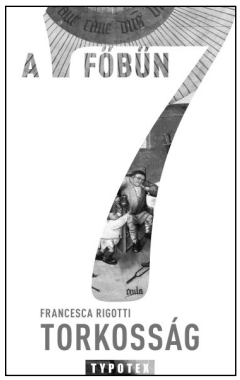
Id. Pieter Brueghel: A hét főbűn – Falánkság (1556–1557)

Torkos csütörtök: a zabálás pirosbetűs ünnepe

A farsang különleges napjainak egyike, mely valaha része volt a magyar népszokásoknak is. Lényege, hogy – a közelgő nagyböjt előtt – ezen a napon bőségesen fogyasztottak zsírban gazdag és egyben a farsangi időszakhoz kötődő ételeket (pl. fánk), valamint megengedett volt a szokásosnál mohóbban, torkosabban étkezni. A régi magyar népszokás szerint is a hamvazószerda előtti napon, azaz húshagyó kedden kellett elfogyasztani az utolsó húsételeket, ezt követően a háziasszonyok a főzőedényeket a szokásosnál is alaposabban mosták el, nehogy hús- vagy zsírmaradványok kerüljenek a hamvazószerdával kezdődő nagyböjt ételeibe.

Egyéb nevei: zabálócsütörtök, tobzócsütörtök, kövércsütörtök (Erdélyben), bodozúcsütörtök, csonka csütörtök, halottak húshagyata, halottak csetertekik, kisfarsang (utóbbi többjelentésű szó, a karácsonyi időszakot megelőző ünnep elnevezése is).

Wikipédia

TORKOSSÁG
A falánkság szenvedélye
Francesca Rigotti

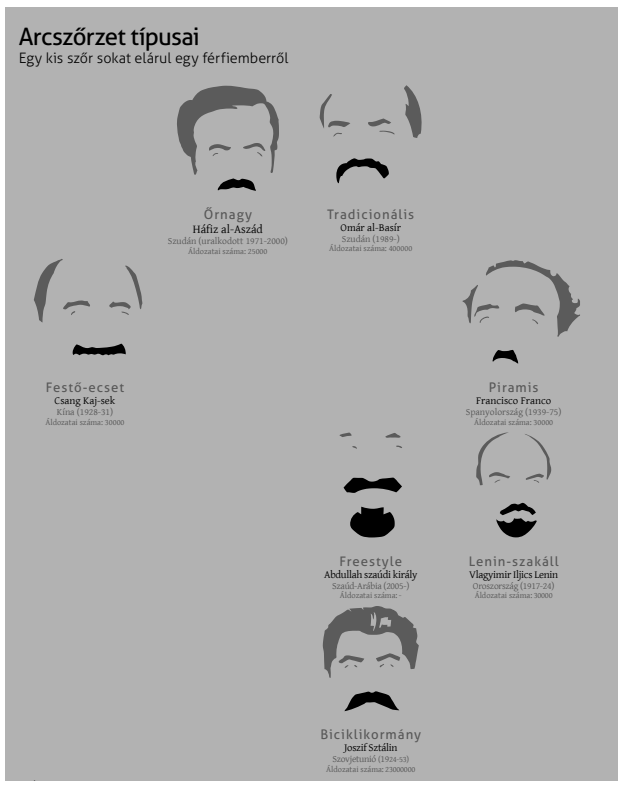
A hét főbűn sorozat
A/5, 160 old., 1800 Ft (Webshop ár: 1350 Ft)

Abban mindenki egyetért, hogy a Hét főbűn közül a Torkosság a legenyhébb vétek. Miért olyan veszélyes mégis, és miért került a figyelem középpontjába századunkban? Mert ez az egyetlen vétek, ami nem csak a lelket veszélyezteti, hanem a testet is. A falánk ember az arcán viseli bűnjelét, meg a pocakján. Korunkban a világméretű éhezésnél már csak a világméretű elhízás nagyobb probléma. Erre keres megoldást Francesca Rigotti, végigpörgetve a nagyevőket, az ókori mitológiától a mai filmekig.

További olvasmányok:
Giulio Giorello: *Bujaság*
Elena Pulcini: *Irigység*
Laura Bazzicalupo: *Kevélység*
Sergio Benvenuto: *A jóra való restség*

Adatpornó

Így vagy úgy, a mai világban mindannyian vizualizálunk. Minden egyes nap, minden egyes órában, sőt minden egyes percben látjuk és magunkba szívjuk az interneten található információkat. Nyakig merültünk ebbe az információözönbe, s meglehet, hogy a hullámok már összecsaptak a fejünk fölött. Ki tudja, talán a könnyebb tájékozódáshoz egy jól megszerkesztett, színes és remélhetőleg hasznos ábrákat tartalmazó gyűjteményre lenne szükségünk. Korunk atlaszára.

Vajon lehet-e érdekfeszítő és olvasmányos egy grafikonokkal, térképekkel és ábrákkal teletűzdelt, de a lehető legkevesebb szöveget tartalmazó könyv? Elkezdtem tehát kísérletezni az információk és ismeretek képi megjelenítésével mind hagyományos, mind újfajta módszerek segítségével. Olyan témáknak szegődtem a nyomába, amelyekre kíváncsi voltam, vagy amelyekről semmit sem tudtam.

Nagyot nézne Csutorás tanár úr (Csuti), ha azt látná, hogy a hetvenes évek legreménytelenebb, statisztikát negáló nebulója most egy olyan könyvet ajánl a nagybecsű olvasónak, ami adathalmazokkal (is) foglalkozik. Persze nem oly szárazon, mint az Atacama-sivatag, nem oly porosan, mint a Nagykörút kánikulában, hanem a vizualitás lehengerlő tűzijátékával feldobva.

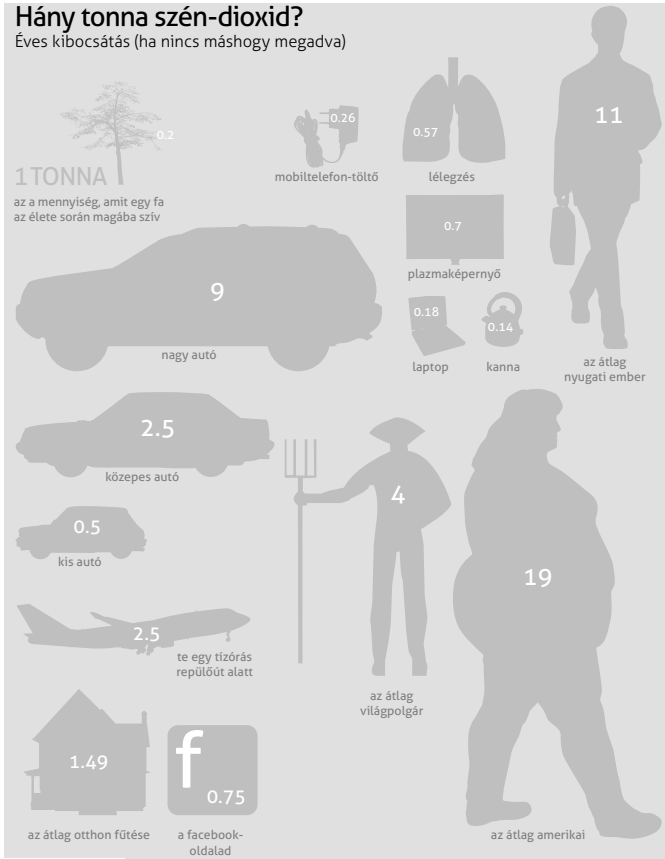
A híre már megelőzte David McCandless könyvét, a YT-on található előadásának nézettsége popsztárokéval vetekszik. Mi ütött a népekbe, hirtelen divat lett a statek? És ha igen, nekem miért nem szóltak?

Gyanítom, mint minden felkapott jelenség mögött itt is két erő dolgozik. Az egyik azt mondja: hogy ez miért nem jutott nekem is az eszembe, míg a másik azt: besz…ás, milyen kúl. Engem elsősorban az ragadott meg benne – és itt a megragadást úgy értsék, hogy szinte hozzáragadtam a könyvhöz –, ami túlmutat az izgalmas vizuális célon. A gondolkodás nagyfokú szabadságát láthatjuk itt megtestesülni. A kreatív agyalás eredményét, mely egyfelől kézenfekvő, másrészt pedig egyéni és egyre egyénibb megoldásokra ösztönző. Miközben lapozok, észrevétlenül kezdek összefüggéseket felfedezni, rájönni eddig érdektelen dolgok fontosságára, arányaira. Ha mást nem adna ez a könyv, már akkor is megérné. De akarva-akaratlanul felteszi a kérdést: te nem tudnál a magad portáján valami hasonlót kiagyalni? A szabad, eleresztett gondolkodásra való ösztökélés ennek a könyvnek a legnagyobb hozadéka. A Typotex Kiadó az eredeti szándéknak megfelelő minőségben támogatja ezt a törekvést, már a kiadás frissességével is. Végre nem kullogunk valami mögött, hanem a világgal egyidejűleg kapjuk kézhez magyarul is. A sokat emlegetett „magyar zsenialitás" talán tápot kap ettől a szemlélettől. Én első lépésben már annak is nagyon örülnék, ha egyre több vállalati vezető asztalára kerülnének az oszlop-, kördiagramok helyett ilyesféle infografikák. Tudom, ez persze többletmunka, de bejön: a jókedvű főnök jobban irányíthatja a céget. Egy efféle módon leadott CV akár előnyt is jelenthet, és ki tudja, talán hozzásegít ahhoz is, hogy szebb címkék kerüljenek a baracklekváros üvegekre. Tippeket nem adnék, hisz az egészben az a jó, ha mindenki a maga útját járja. A magam részéről, azt hiszem, a pénzre hajtok, mert a könyvből az is kiderül, hogy a balkezes férfiak 26%-kal többen vannak a gazdagok közt. Szóval, előre a szabad gondolkodásért, mindenki forgassa ezt a könyvet rongyosra, mert nagyon klassz!

(Halász István, Alaprajz)

Az elmúlt évtized egyik legfontosabb témája az üvegházhatás volt. (Az üvegházhatásnak nevezett jelenség során a napsugárzás képes behatolni a Föld légkörébe, de a felszínről visszasugárzott energia nem jut ki, mert a légkörben található üvegházhatású gázok ezt megakadályozzák.)

Itt fontos leszögezni, hogy az üvegházhatásnak két része van: természetes üvegházhatás nélkül a földi élet nem lenne lehetséges, hiszen mintegy 30 °C fokkal

alacsonyabb lenne az átlaghőmérséklet. A probléma abból adódik, hogy a modern kori fosszilis energiahordozók (kőolaj, földgáz, szén), a megnövekedett élelmiszer-szükséglet és állatállomány, ezzel párhuzamosan pedig a csökkenő zöld területek következtében a hatás felerősödött. Az előbbiekben felsorolt antropogén eredetű folyamatok során drasztikus mértékben nőtt az üvegházhatású gázok mennyisége a levegőben, melynek következménye a globális felmelegedés, ami klímaváltozáshoz vezet.

Mindenki számára egyértelmű, hogy az autók, gyárak stb. által kibocsátott üvegházhatású gázok nagyban károsítják a környezetet. Azonban mindössze néhány éve kezdtek el komolyabban foglalkozni azzal, hogy az általunk elfogyasztott ételek, különösen a húsok előállítása több károsanyag-kibocsátással jár, mint a közlekedés vagy az ipar.

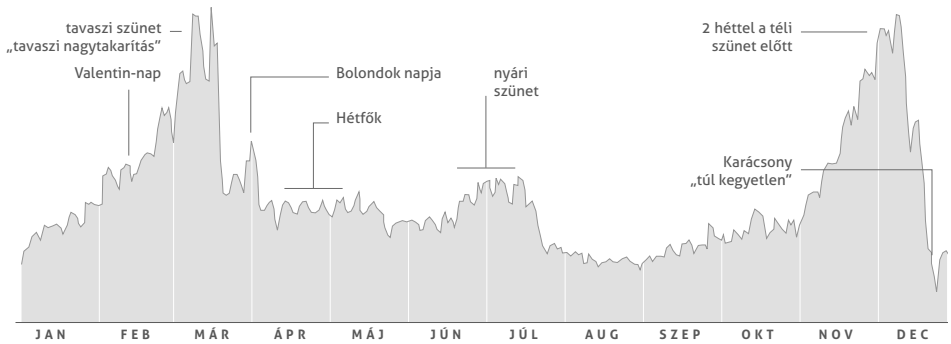
Egy tanulmány szerint a tenyésztés módjától függően 1 kg marhahús megtermelése során egy szarvasmarha 15–30 dkg metánt bocsát ki (a metánnak a szén-dioxidhoz képest 23-szor nagyobb a globális melegítő képessége, így 3,6–3,8 kg CO_2-kibocsátással egyenértékű). Ehhez hozzászámolva az állattenyésztés egyéb folyamatait, amelyek szintén CO_2-kibocsátással járnak (takarmányozás, hulladékgazdálkodás) 1 kg marhahús előállításakor összességében kb. 14,8 kg CO_2 keletkezik. Ugyanezen szempontokat figyelembe véve 1 kg növény termesztése kapcsán a kibocsátás mindössze 0,5 kg CO_2.

Az ökológiai lábnyom egyik része a CO_2-lábnyom, mely egy személy, szervezet, termék vagy akár egy rendezvény által kibocsátott üvegházhatású gázt jelenti.

(infographics.blog.hu)

Mikor szakítunk?

Mikor szakítunk a leggyakrabban - Facebookos adatok alapján

forrás: Facebook lexicon

Rengeteg különféle statisztikát lehet készíteni a közösségi oldalon közzétett adatokból. Például azt is meg lehet nézni, mikor szakítanak a párok a leggyakrabban. Van tipped, melyik a „legszakítósabb időszak"?

David McCandless és Lee Byron tízezer olyan facebookos státuszüzenetet vizsgált meg, amelyben szerepel a „szakítás" szó valamilyen formában. Ebből készítettek egy táblázatot, amiből kiderül, mikor szakítanak a legtöbben. (Vagy legalábbis mikor említik meg a „szakítás" szót a Facebookon a leggyakrabban.)

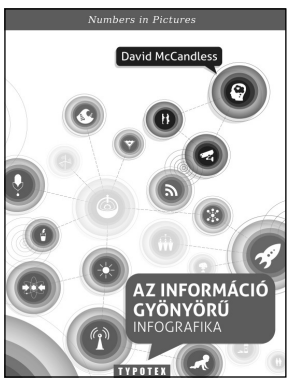
Az eredmény: a karácsony előtti hetekben, illetve a tavaszi szünetben vetnek véget a kapcsolatuknak a legtöbben. A bolondok napján is gyakran szóba kerül a szakítás szó a közösségi oldalon – lehet, hogy ilyenkor csak viccből? A nyári szünetben is megnő a szakítások száma. Az nem derül ki a táblázatból, hogy ilyenkor a nyári kalandok érnek-e véget viharos gyorsasággal, vagy a hosszabb kapcsolatok végére kerül pont. Az adatok azt is megmutatják, hogy hétfőnként gyakrabban merül fel a szakítás szó a Facebookon, mint a hét többi napján. Az valószínűleg senkit nem lep meg, hogy karácsony napjára esik a legtöbb szakítás. Ilyenkorra már úgyis mindenki lerendezte a megelőző hetekben, aki szakítani akart a partnerével.

Az adatok természetesen az angol nyelvű felhasználók hozzáállását tükrözik, a felmérés egyébként még 2008-ban készült. David McCandless író-dizájner a nyár végén használta fel a táblázatot egy előadása illusztrációjaként, de valamiért csak most kezdett el terjedni a neten a grafikon. Valaki újra lerajzolta az eredeti táblázatot, ám a készítő adatai mellett az olyan fontos magyarázatokat is lehagyta az új verzióról, mint a tavaszi szünet mellé biggyesztett „tavaszi nagytakarítás" és a karácsony mellé magyarázatként mellékelt „túl kegyetlen" kifejezés. Mi természetesen az eredeti táblázatot közöljük.

(Szabó-Kállay Anna, nlcafe.hu)

Adatújságíróként dolgozom kb. egy éve, és gyakran hallok egy kifejezést újra és újra, ami így hangzik: „Az adat az új olaj." Az adat olyan forrás, ami mindenütt jelen van és úgy alakíthatjuk, hogy további felfedezésekre vezessen, és mindenütt ott van körülöttünk, nagyon könnyen „kibányászható". Ez nem egy túl jó hasonlat manapság, különösen ha valaki a Mexikói-öböl környékén él, de egy kicsit módosítanám a hasonlatot, és azt mondanám, hogy az adat az új talaj. Mert én úgy látom, mint egy termékeny, kreatív közeget. Az évek során az interneten elhelyeztünk nagyon sok információt és adatot, amiket hálózatokkal és kapcsolatokkal öntözünk, és fizetetlen munkások és a kormány műveli. Jó, egy kicsit kiforgatom a hasonlatot. De ez valóban egy nagyon termékeny közeg, és a vizualizációk, információs ábrák, adatábrázolások ezek az ebből nyíló virágok. De ha közvetlenül megnézzük, ez csupán rengeteg szám és összefüggéstelen tény. De ha egy bizonyos módon elkezdünk vele dolgozni és játszani, akkor érdekes dolgok jelenhetnek meg és ábrázolódnak ki.

(Részlet David McCandless TED-előadásából)

AZ INFORMÁCIÓ GYÖNYÖRŰ
Infografika

David McCandless

Numbers in Pictures sorozat
B/5, 256 old., 5300 Ft (Webshop ár: 3975 Ft)

„Veszélyes az asztalodon hagyni egy ilyen könyvet, ha valami munkád van. A látvány teljesen magába szív, az éles kérdések – melyeket megkísérelnek megválaszolni – és az a hatásfok, mellyel a szerteágazó összehasonlítások egyetlen oldalon összpontosulnak – ettől teljesen horogra lehet akadni."

(Omnivoracious)

További olvasmányok:
Bernard Girard: *A Google-modell*
Bodó Balázs: *A szerzői jog kalózai*
Leiszter Attila: *Webergonómia Jakob Nielsen nyomán*
Nicholas A. Christakis–James H. Fowler: *Kapcsolatok hálójában*

A háború inspiráló hatása a fényképészetre

Noha az Egyesült Államok kormánya csak egy fényképészt fizetett – Andrew. J. Russellt (1830–1902) –, észak és dél számos félhivatalos fényképésze a vállalkozása felvirágoztatásának lehetőségét látta a konfliktusban. Népszerűek voltak a politikusokról, például Abraham Lincolnról készült portrék, de a hadvezérek képeit is sokan vásárolták. A háborúba induló katonák családja képet rendelt az ifjú katonáról, és a katonák is emléket szerettek volna a családjukról. Egyes fényképészek, például a pennsylvaniai Bergstresser testvérek ideiglenes stúdiókat állítottak fel a katonai táborokban, hogy fényképeket készítsenek a katonákról. A *New York Tribune* 1862. augusztus 20-i számának cikke szerint a Bergstresser testvérek „több mint egy évig jártak a hadsereg nyomában, és csak a Jóisten tudja, hány ezer portrét készítettek. Amióta idejöttek [Frederickburgba], egyetlen nap alatt mintegy 160 képet készítettek a galériáikban, és 1 dollárért árulják darabját (ebből a tiszta nyereség valószínűleg kilencvenöt cent)". A nem sokkal azelőtt feltalált, vékony vaslemezen előhívott FERROTÍPIA különösen népszerű, olcsó és könnyű volt.

***

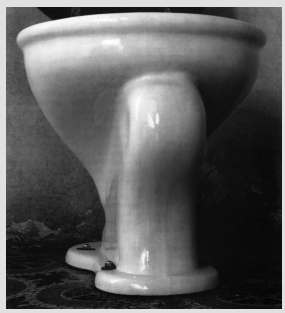
A Bergstresser fotóstudió, Potomac sereg
(1862–1864 körül)

Harry Shunk, Yves Klein ugrása a semmibe,
Párizs közelében, 1960. október 23.

Bár Klein elsősorban nem fényképészettel foglalkozott, lefotóztatta magát, amint kockázatkedvelő művészként leugrik egy magas kőfalról. Megváltoztatta az eredeti képet, amelyen látszottak a trambulint tartó segítőtársak is.

Kevés olyan művészeti ág van, amely a fényképezéshez hasonló hatást gyakorolt az emberi társadalomra. A fotók feltalálása előtt csak szubjektív leírások alapján, illetve a művész tehetségétől, ambícióitól és lehetőségeitől függő festmények, rajzok segítségével alkothattak képet egy eseményről azok, akik nem voltak személyesen jelen. Bár már a fényképezés hajnalán rájöttek arra, hogy az elkészült képeket módosítani lehet, a fotók (kivéve a divatmagazinokban közölt képek) még ma is bizonyító erejű dokumentumnak számítanak. Mary Warner Marien *A fotográfia nagykönyve* című munkája a maga nagyalakú formátumával és majd hatszáz oldalával átfogja a fényképezés kultúrtörténetét. Ugyanúgy megtalálhatjuk benne a kissé eltolt nézőpontból fényképezett, ezért térhatású látványt keltő sztereográfia

első alkotásait, mint az Edward Weston, a 20. század első felének egyik leginnovatívabbnak tartott amerikai fényképésze által 1925-ben fényképezett *Excusadót.* A spanyolul többek között vécét jelentő cím meglehetősen pontosan leírja a mű tárgyát, hiszen az Weston mexikói házának vécécsészéjét ábrázolja. A kép egy megszokott tárgyat szokatlan nézőpontból mutat be, gondolkodásra késztetve a nézőt.

(Molnár Csaba, Magyar Nemzet)

A Benetton-láz

A divat és a politika összefonódásának leghíresebb példája a Benetton Group nevű nemzetközi ruhagyárhoz kapcsolódik. A Benetton az 1980-as évek közepe óta népszerűsíti a kulturális sokféleséget, és ruhái reklámozásához különböző etnikai csoportokból válogat modelleket. Az 1990-es évektől kezdve a United Colors of Benetton már nem annyira a vállalat termékeit reklámozza, inkább szomorú sorsú embereket vonultat fel: haiti menekülteket, halálraítélteket

Therese Frare: Pietá (AIDS-beteg), 1992. A Benetton cég a társadalmi tudatosság különböző összetevőinek hangsúlyozásával, a szegények és betegek fotóival igyekezett fogyasztói hűséget kialakítani.

és AIDS-betegeket. A vállalatot az sem térítette el a szándékaitól, hogy a képeket széles körben bírálták az osztállyal, etnikai hovatartozással és nemekkel kapcsolatos előítéletek megerősítése miatt.

Az 1990-es években a Benetton ahhoz a stratégiához nyúlt vissza, amelyet az 1950-es években használt – többek között – a Pepsi-Cola: neves fényképészeket bízott meg, mint például Esther Bubleyt a többnyelvű újságjába szánt „dokumentarista hirdetések" elkészítésével. A Pepsi kéthavonta megjelenő, *Panorama* című magazinja a Coca-Cola szerepét igyekezett gyengíteni a latin-amerikai piacon a nemzetközi barátság és kölcsönös megértés reklámozásával. A Benetton Tibor Kálmán dizájnert (1949–1999) bízta meg *Colors* című magazinja irányításával. A lap leghíresebb számában híres fehér emberek színes bőrűvé változtak, híres színes bőrűek pedig fehérré. A reklámkampány és a magazin fogyasztói tiltakozáshoz vezetett, és az európai és egyesült államokbeli Benetton-forgalmazók beperelték a céget, mondván, hogy a hirdetések negatívan hatottak az eladási mutatókra.

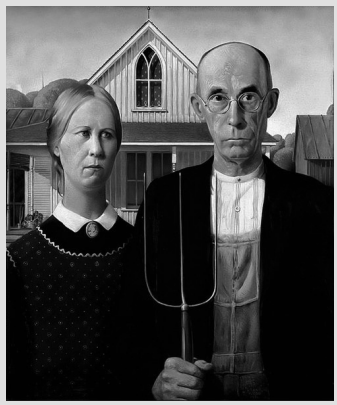
A Benetton hirdetéseinek hatására jelentek meg a nemzetközi színtéren az olyan új szókapcsolatok, mint az advertorial (advertising + editorial vagyis hirdetés + vezércikk) és az infotainment (information + entertainment vagyis tájékoztatás + szórakoztatás). A 21. század elején, éppen akkor, amikor újra felmerült a reklám és a társadalmi kérdések összekapcsolásának lehetősége, a *Colors* alapos átalakításon esett át, a tekintélyromboló képek helyett kevésbé felkavaró társadalmi mozgalmakkal foglalkoztak. A Benetton-láz után nem tűnt valószínűnek, hogy másik vállalat is megpróbálja egyeztetni a hirdetést és a politikai tevékenységet. Ám a kanadai Vancouverben székelő, az ellenkultúrát képviselő Adbusters Media Foundation útjára indította az *Adbusters* szórakoztató magazint (1. évfolyam 1. szám: 1989. nyár), amelynek célja a marketingstratégiák leleplezése, és a fogyasztói magatartás bírálata. Az *Adbusters* a reklámfotózás high-tech eszközeivel alakította át a vizuális közhelyeket, például a címlaplány megjelenését.

Az Adbusters címlapja, 2000 tél

A mogorva szőke lány első látásra tipikus címlaplánynak tűnik, aki a szexualitásával kínálja a magazint. Közelebbről szemlélve azonban megpillantjuk az erős sminket, amely képtelen elfedni a hagyományos reklámfotókon láthatatlanná váló sérült arcbőrt és nagy pórusokat.

Ha csak ennyi marad meg bennem, akkor is szerencse, hogy a kezembe vehettem ezt a könyvet. Mert láttam már a fenti fotót, és azt is tudtam, hogy a 20. századi amerikai művészet egyik leghíresebb festménye Grant Wood *Amerikai gótikája.* De csak most kötöttem a kettőt össze.

Grant Wood: Amerikai gótika (1930)

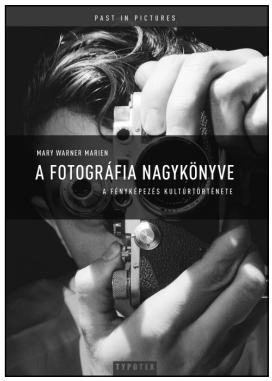
Magában is rendkívül érdekes a nemzeti lobogó előtt söprűjével vigyázzban álló néger nő portréja, a most nyilvánvalóvá vált utalás azonban újabb rétegeket világosított meg előttem. S már azt is tudom, hogy Gordon Parks afroamerikaiaknak szánt ösztöndíjjal került Washingtonba, ahol a híres fénykép után még sok másikat is készített a mindkettőjüket foglalkoztató mezőgazdasági hivatal épületét takarító Ella Watsonról és családjáról.

A fotó kultúrtörténete a 20. század kultúrtörténete. A könyv angol szerzőnője újra és újra visszatér a fotóművészet koncepciójának nagy magyar teoretikusához. Azt írja: „Moholy-Nagy a tudománytól várta az írott nyelvhez hasonló mértékben hatásos vizuális megjelenítések fiziológiai és pszichológiai alapjainak felkutatását. Véleménye szerint »a jövőben az számít majd analfabétának, aki nem ismeri a fényképészetet«". Moholy a Bauhausban fejthette ki elképzeléseit, az intézmény tantervébe nem sokkal azelőtt vették fel a fényképészetet, hogy a nácik 1933-ban bezáratták. Itt tanított Johannes Molzahn is, aki híres cikkének címét – Ne olvass! Nézz! – javasolta a tanítás és a tanulás új mottójaként.

Gordon Parks: Ella Watson (amerikai gótika) (1942)

(Kelen Károly, Népszabadság)

A FOTOGRÁFIA NAGYKÖNYVE
A fényképezés kultúrtörténete
Mary Warner Marien

Past in Pictures sorozat
A/4, 574 old., 6900 Ft (Webshop ár: 5175 Ft)

A fotográfia nagykönyve az eddigi legteljesebb összefoglalás a kezdetektől napjainkig, szerzője fotótörténeti kánont alkotott. Közel 600 kép ismerteti meg az olvasót a fotózás történetével a művészet és technika, a szociográfia és divat, a háború és természetfotózás szemszögéből. Az olyan világfordító történelmi eseményekhez kapcsolódó fotók, mint Lincoln elnökké választása vagy MacArthur tábornok és Hirohitó császár első találkozása, meglepő részletekkel gazdagítják eddigi ismereteinket. Közelképet kaphatunk azokról az emblematikus fotósokról is, például Mathew Bradyről, Alexander Gardnerről, Edward Steichenről vagy Gertrude Käsebierről, akik egyéni szemléletükkel, technikai újításaikkal váltak e végtelen történet szereplőivé. E mozaik számtalan kockája a fotográfia teljes történetévé áll össze, melyet a kultúra lencséjén át szemlélhetünk.

További olvasmányok:
Bán András: *A vizuális antropológia felé*
Blaskó Ágnes–Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció*
Lugosi Lugo László: *Fényképíró*
Steve Yates (szerk.): *A tér költészete / Fotókritikai antológia*

Art must be beautiful. The artist must be beautiful.

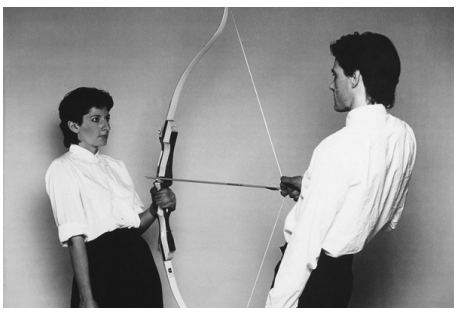

A 80-as évek végén két művész, *Marina Abramović* és *Ulay* nagy sétára indult: a *Nagy Fal-sétájuk* a kínai nagy fal két végpontjáról, 90 nap alatt 2000 kilométeren keresztül vezetett egymás felé. Marina keletről, a tenger felől, Ulay Nyugatról a Góbi-sivatagon át indult. Fal-sétájuk nem volt előzmények nélküli; a két művész 12 éven át tartó közös munkájának folyománya. Ulay kísérleti fotográfiákkal és olyan akciókkal kezdte pályáját, melyek a művészeti intézmények ellen irányultak. Marina Abramović festészeti tanulmányai után egy belgrádi konceptuális művészcsoporttal dolgozott. Sajátos előadásaikban a művészet határainak feltárására a testi kiszolgáltatottság szélső helyzeteit használták fel. (Abramović egyik performanszában addig fésülte haját egy kefével, míg a fejbőre vérezni nem kezdett – miközben állandóan azt mondogatta: *Art must be beautiful. The artist must be beautiful.*)

Kettejük nevét 1976-ban széles körben ismertté tette az az akció, melynek során a berlini National Galerie-ből ellopták Carl Spitzweg *Szegény poéta* című képét, és egy török vendégmunkás család lakásában rakták ki a falra. A professzionista módon kitervelt és kivitelezett művészi provokáción túlmenően ez az „áthelyezés", kontextusváltás is jelzi a környezettel való összefüggések iránti fokozott érdeklődésüket. Közös munkáikban a téri viszonylatok vizsgálata mindvégig középpontban állt.

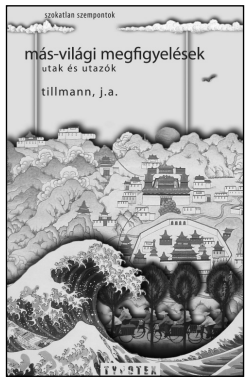

Első közös performanszuk a *Relation in Space,* utolsó közös munkájuk a legnagyobb kiterjedésű emberi építmény végigjárása volt. Előadásaik a környező terek és testhelyzeteik egymásra hatásának kutatása köré épültek ki. Közös munkájukat *Relation Worknek* nevezték. Megnyilatkozásaik szerint az előzetes próba nélkül megvalósított drámai akciókban a *határtapasztalat* foglalkoztatta őket. Az 1977 es 1982 között *Az éjtengeren át* című performanszsorozatban testük téri relációit, egymásra hatását vizsgálták. A különböző városokban megvalósított darabokban hol hajukat hátul egymásba fonva néztek el egymástól, hol egymást ütötték pofon, hol egyre erősebben kiabáltak egymásra, amíg csak bírtak. Munkáik alapvonása a mozgalmasság volt. Kisteherautójukat, amivel városról városra, fellépésük egyik helyéről a másikra utaztak, *életformának* nevezték. „A színházi keret segédeszközzé válik – mondja Marina Abramović –: feledteti a jelent, és más időbe és más helyre visz át. A színház eszköz a jelen kioltására és egy elmúlt jövőbe vagy egy másfajta imaginárius világba vezető utazásra."

Következő nagy, és egyben utolsó közös művük a *Nagy Fal-séta* volt. (A séta csak részben volt magányos gyalogos zarándoklat. Kettejüket egy-egy expedíció kísérte; esténként mikrobusz vitte, kínai legénység kíséretében, a legközelebbi szállodába, reggel pedig visszavitte a Falhoz.) Hosszú sétájuk a Shenmu melletti hágón ért véget: találkozásuk taoista, konfuciánus es buddhista templomok között történt – egy olyan helyen, ahol az életre szóló nagy találkozásokat, a házassági szertartásokat szokás tartani. Esetükben a nagy találkozásból végérvényes elválás lett. „A séta teljesen személyes drámává vált. Ulay a Góbi-sivatagból indult és én a Sárga-tengertől. Miután mindketten 2500 kilométert gyalogoltunk, félúton találkoztunk, és búcsút mondtunk egymásnak. (…) Szükségünk volt a befejezés bizonyos formájára az óriási távolságon keresztül egymás felé tartó gyaloglás után." Mivel a Nagy Fal-sétát megelőzően már fél éve külön éltek, feltehető, hogy ez is a koncepció része volt: lebegve hagyták az újra egymásra tálalás lehetőségét, de a valószínűség az elválás irányába mutatott. És a művészeti esemény végkifejlete szempontjából ez így volt jó: a Nagy Fal mentén folyó sétát éppoly ambivalens kapcsolat fűzte az építmény mítoszához, mint célját a Nagy Találkozás toposzához. A vándorlás, a világjárás menetét gyaloglásuk a férfi és nő találkozásának és elválásának szertartásszerű útjává alakította. Hosszú, egymás felé tartó útjuk végkifejlete nemcsak a Nagy Fal, hanem a Nagy Utazás mítoszát is más megvilágításba helyezte.

MÁS-VILÁGI MEGFIGYELÉSEK
Utak és utazók

Tillmann, J. A.

Szokatlan szempontok sorozat
A/5, 196 old., 2500 Ft (Webshop ár: 1875 Ft)

„Utazni sokfelé és sokféleképpen lehet. Fiatalon valószínűleg feleannyit sem láttam volna, mint felnőtt koromban. Lévén, hogy a látásnak az értés az előfeltétele; azt észleljük, amire ki vagyunk élesedve. Különben csak felületek mutatkoznak; a többé vagy kevésbé egzotikus életmozi képei. Az utazó első benyomásainak foglya. Ez helyzetéből elkerülhetetlenül adódik, és még a hivatásos utazók esetében sincs másként. Alighanem ez a tapasztalat képezi az elsődleges indítékát annak, hogy lejegyezzük, mi tűnt fel utazás közben, mi esett meg velünk, és az írás során megkíséreljük a tájak, találkozások és történések megértését." – Tillmann, J. A., filozófus, esszéista, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Elméleti Intézetének igazgatója személyes hangvételű esszéivel szólaltatja meg a világot.

További olvasmányok:
Joseph Brodsky: *Velence vízjele*
Láng Benedek: *Mágia a középkorban*
Nigel Barley: *Egy zöldfülű antropológus kalandjai*
Piotr Kłodkowski: *A Kelet csodálatos zamata*

A követek titka

Itt vagyok tehát a National Galleryben, a 4-es teremben, nézegetem a nagy képet minden irányból, s természetesen azt az amorf formát is a festmény alján. Megpróbálom megtalálni a helyes nézőpontot, azt a látószöget és távolságot, ahonnan a legpontosabb koponyaképlet tűnik fel. Vizsgálom nem csupán jobbról, felülről, ahogy a bedekkerek ajánlják, de leguggolok a másik oldalán is, megnézem balról alulról, ellenőrzöm, ahogy otthon a reprodukciót, megjelenik-e a koponya így is. Melyik lehet az igazi? Esetleg egy harmadik nézet? Megszoktak már a teremőrök, talán azt is észrevették, hogy visszajárok naponta vagy kétnaponta; rám sem hederítenek. Már nem okoz gondot az anamorfózisba rejtett koponyát meglátni, sőt már-már látom akkor is, ha nem oldalról nézem a képet. Önállósul, előre furakszik, mint a könyvek elején a mottó. Ott a művek szellemére, szemléletére utaló idézet, hátha itt is úgy kell használni, mint valami kulcsot. Lehet, hogy az anamorfózis egyfajta instrukció az egész kép nézésére vonatkozóan: ezt másképpen kell nézni, itt semmi sem az, mint aminek látszik. Megkaptuk a kódot. Itt van előttünk minden titok, ha mégsem vesszük észre, hát magunkra vessünk.

Anamorfózis (a görög szó jelentése „átalakulás”) – művészeti értelmezése szerint perspektíván alapuló, torzítottnak tűnő kép, amely megfelelő szögből vagy egy ráhelyezett tükörtárgy segítségével válik láthatóvá.

A festmény két férfiút ábrázol, tetőtől talpig, életnagyságban. Egy jellegzetesen világias öltözetű udvaronc és egy sötét ruhás, papnak vagy tudósnak látszó alak néz szembe velünk. A két jeles férfiú igencsak különbözik egymástól, a festmény mai nézői számára két eltérő életforma képviselőjének látszanak, vagy fogalmazhatnánk úgy is, a földi élet két pólusa ez a két ember. A bal oldali – ő jelképezi a világi életet –

Ifj. Hans Holbein: Követek (1533)

igazi reneszánsz figura, pirospozsgás, karjainak gesztusa kitárulkozó, befogadó. A jobb oldali – ő a szellem, a hit embere – arcszíne sötétebb, sápadtabb, s a gesztus, az, ahogyan összefogja maga előtt a puritánabb köntöst, zárkózottságot mutat. Előbbi az itáliai képekről ismerős aszimmetrikus kontraposztban fordul felénk, a másik frontális testhelyzete inkább az északi országokra jellemző statikus kompozíciókra emlékeztet. Előbbi díszes tőrhüvelyén, utóbbi a Biblián pihenteti jobb kezét.

A két tárgy felirata két szám: a szereplők életkora. Huszonkilenc és huszonöt. Nagyjából egy évszázada többé-kevésbé biztosnak tekinthető, kik ők. A bal oldali férfi Jean de Dinteville francia arisztokrata, Polisy ura, Troyes tanácsosa, a francia király követe Tudor Henrik londoni udvaránál, a túloldalon pedig Georges de Selve áll, aki maga is ellátott diplomáciai feladatokat, s akit nem sokkal festményünk elkészülte előtt Lavaur püspökévé nevezett ki I. Ferenc király.

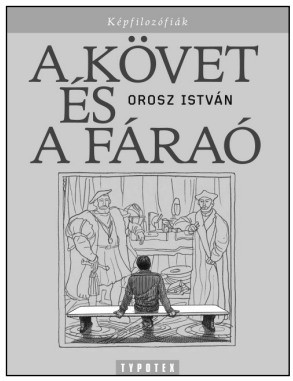
Ha valaki véletlenül lapoz bele ebbe a szépséges és nagyszerű könyvbe, akkor könnyen lehet, hogy néhány perc múlva így kiált fel: „Ilyen állat nincs!"

(Török András, Vademecum Hírlevél)

Az anamorfózis mestereként ismert Orosz István Kossuth-díjas grafikusművész, animációs filmes, költő, esszéista az idei Kossuth-díjak átadásáról tudósító egyik-másik napilap szerint egyszerűen „plakáttervező", más értékelések szerint igazi reneszánsz ember, aki élet és művészet dolgairól a műveket nem műfaji kategóriák, hanem kvalitás szerint mérve gondolkodik. A plakáttervező kifejezés sem lehetne egyébként sértő, hiszen a *Tovarisi, konyec!* című, a rendszerváltozás első éveiben keletkezett Orosz-plakát alighanem mérföldkő (nem csak) a magyar plakátművészet történetében. De azt is mondhatnánk, hogy – több más, a magyar jelen időről, közügyekről szóló Orosz-plakáttal egyetemben – ez a mű nem csupán arra alkalmas, hogy megmutassa, mit tud alkotója, de arra is, hogy háttérbe szorítsa a hatalmas tudás más elemeit, amelyek Orosz István birtokában vannak.

(P. Szabó Ernő, Magyar Nemzet)

A KÖVET ÉS A FÁRAÓ
Orosz István

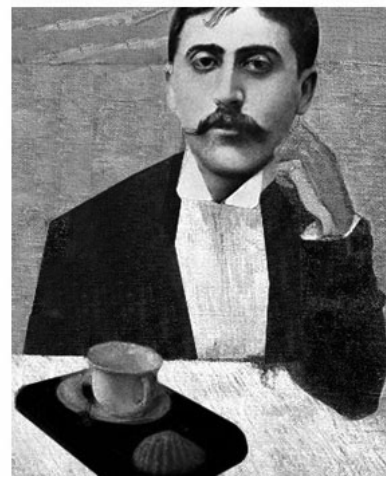
Képfilozófiák sorozat
B/5, 208 old., 3900 Ft (Webshop ár: 2925 Ft)

„Ott állok a nagy kép mellett, olyan közel hajolok hozzá, amennyire csak bírok, át az alacsony kordon fölött, az arcom szinte súrolja a festéket. Amit írni fogok róla, abból az következik, hogy jó festménynek tartom, talán azt is megkockáztatnám, hogy remekmű."

Tudós elemzés, értelmezési kísérlet, irodalmi fikció, és egy kortárs képzőművész írott és rajzolt jegyzetei – mindez együtt a könyv.

További olvasmányok:
Bacsó Béla–Gábor György–Gyenge Zoltán–Heller Ágnes: *A szépség akarata*
Blaskó Ágnes–Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció*
Daniel Arasse: *Festménytalányok*
Daniel Arasse: *Festménytörténetek*
John North: *A követek titka*
Németh István: *Az élet csalfa tükrei*
Nicolas Matsier: *3D a festészetben*
Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*

Szag és emlékezés

Úgy látszik, annak, aki az emlékezetről ír, először kötelező betérnie egy csésze teára Prousthoz. Nincs értekezés a szaglás pszichológiájáról anélkül, hogy a szerző ne utalna legalább egyszer *Az eltűnt idő nyomában* egyik jelenetére. A leírás gyakran másod-harmadkézből származik, legfeljebb háromsoros, és a felismerhetetlenségig erodálódott: az elbeszélő iszik egy csésze teát, belemárt egy süteményt, és az illat hirtelen visszarepíti őt ifjúkorának tájaira, Combray-ba. Proust könyvében több mint négy oldalt foglal el ez a jelenet. Finom introspektív beszámolót olvasunk azokról az érzésekről, amelyeket a tea és a madeleine sütemény keltettek az elbeszélőben, aki csak nagy nehézségek árán tudja hova tenni ezeket a rezdüléseket. Egy hideg téli napon összefagyva ért haza. Anyja egy csésze teát hozott neki. Mellé tett egy süteményt, egy „apró madeleine”-t:

> „S mindjárt, szinte gépiesen, fáradtan az egyhangú naptól s egy szomorú holnap távlatától, ajkamhoz emeltem egy kanál teát, amelybe előtte már beáztattam egy darabka süteményt. De abban a pillanatban, amikor ez a korty tea, a sütemény elázott morzsáival keverve, odaért az ínyemhez, megremegtem, mert úgy éreztem, hogy rendkívüli dolog történik bennem. Bűvös öröm áradt el rajtam, elszigetelt mindattól, és még csak az okát sem tudtam.”

Az elbeszélő megpróbálja kideríteni, honnan jött ez a hirtelen öröm, de nem nagyon sikerül neki. Érzi, hogy hangulatváltozása valamiképp összefügg a tea és a sütemény ízével. Iszik még egy kortyot, aztán még egyet, azonban a harmadik korty már kevésbé hat rá, mint a második. „Ideje abbahagynom – szól magában –, az ital titokzatos hatása csökkeni látszott."

Mintha mélyen benne felébredt volna valami, ami csak nem akar a tudatáig hatolni. Leteszi a csészét. Gondolatban visszatér ahhoz a pillanathoz, amikor az első kanál teát emelte az ajkához. Megpróbál minden mást száműzni a lelkéből, ami elterelhetné a figyelmét, befogja a fülét, hogy ne hallja a szomszédos szobából beszüremlő hangokat, de hiába minden, semmi sem merül fel benne. Ekkor elengedi magát, más dolgokra gondol, „hadd szedje össze magát az értelme", aztán tesz még egy utolsó kísérletet. „S akkor érzem, hogy valami megremeg, megmozdul bennem és szeretne felemelkedni, valami, aminek nagyon mélyen felszedték a horgonyát; nem tudom, mi az, csak azt tudom, hogy száll lassan felfelé, s érzem és hallom magamban a befutott távolságok ellenállását és zsibongását." Most már biztosan tudja, hogy egy kép próbál felszakadni benne, a tea és a madeleine sütemény ízéhez tartozó látásbeli emlék. Azonban ez a kép minduntalan visszacsúszik a mélybe, legalább tízszer kell előröl kezdenie. Végül sikerül azonosítania az emléket:

> „S hirtelen megjelent az emlék. Ez az íz annak a darabka madeleine-nek az íze volt, amit Combray-ban, vasárnaponként (mert olyankor mise előtt sose hagytam el a házat) Léonie néném szokott adni, ha felmentem köszönni a szobájába, miután előbb beáztatta a teájába vagy a hársfateába. A kis madeleine látványa semmire se emlékeztetett, amíg meg nem kóstoltam; talán, mert azóta sokszor láttam, anélkül, hogy megízleltem volna, a cukrászdákban, s így a képe elhagyta a combray-i napokat, hogy más, újabb napokhoz kapcsolódjék; talán mert az emlékekből, amelyek oly régóta kívül esnek az emlékezetemen, semmi se maradt életben, mindannyi százfelé hullott."

Mihelyt az elbeszélő felismeri az ízt, más emlékek is előjönnek. Megint látja azt a kis pavilont, amelyet nénikéje háza mögé építettek szülei számára, a várost, a főteret, visszaemlékszik az utcákra, ahova a házbeliek megbízásait végezni járt, az utakat, amerre szép időben sétálgatott.

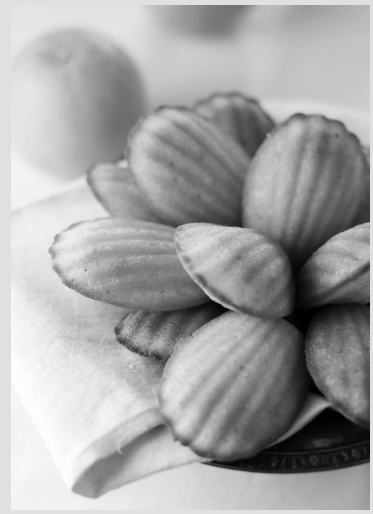
> „S mint abban a japánok által annyira kedvelt játékban, ahol egy vízzel telt porcelán edénybe egyforma papírdarabkákat vetnek, s amelyek a nedvességben kinyújtózkodnak, összecsavarodnak, megszíneződnek, szétosztódnak, virágok lesznek vagy házak, megfogható és felismerhető alakok – ugyanígy kertünk minden virága éppúgy, mint Swannék parkjáé és a Vivonna vízirózsái, s a falu lakói és apróka házaik és a templom és egész Combray és a város környéke, mindaz, ami formát nyer, mindaz, ami szilárddá válik, város és kertek így szállnak fel az én csésze teából."

Időközben az emlékezet pszichológiájában a szagoknak azt a tulajdonságát értik „Proust-jelenség"-en, hogy képesek korai emlékeket felidézni, amit gyakran ábrázolnak gyors, szinte azonnal lejátszódó folyamatként. Ebből a szempontból a madeleine-jelenet nem igazán szerencsés példa a „Proust-jelenség"-re, ugyanis az elbeszélőnek nem kevés idejébe és fáradságába került, hogy emlékképekhez kösse csésze teáját és a süteménymorzsákat. Csak a társítás jött létre egyik pillanatról a másikra, az *érzés,* az adott ízhez kötődő boldogság érzése – maga az emlékkép még sokáig elmaradt. Az is különös, hogy a Proust által leírt „szenzáció" úgy él tovább, mint a szag és az emlék társításának klasszikus példája, miközben az elbeszélő *megízleli* a süteményt és a teát. A jelenet főleg az ízlelésről szól. Ez a felcserélődés érthető. Csupán négy receptorunk szolgál az ízlelésre, külön receptorunk van az édesre, a savanyúra, a keserűre és a sósra, az ízek palettáját szaglásunk egészíti ki. Túlnyomórészt azt érezzük ízként, amit a szaglásunkkal észlelünk. Egyébként sok pszichológus egyáltalán nem kezeli kész tényként, hogy létezik ez a fajta „Proust-jelenség". Az sem világos, hogy mit is foglal magában ez az élmény. Főleg a korai emlékeket? Vagy azokat az emlékeket, amelyek szagasszociációk útján

volnának hozzáférhetők? Vagy azokat, amelyek még soha korábban nem merültek fel bennünk?

Ezek apró, de alapvető meghatározásbeli különbségek, a szag és az emlékezet viszonyával kapcsolatos kutatások eredményeinek fényében a „Proust-jelenség" nem minden változata tűnik egyformán meggyőzőnek.

Madeleine-recept

Hozzávalók egy 12 kagylós madeleine-formához:

- 2 egész tojás
- 1 evőkanál vaníliaaroma vagy 1 csomag vaníliás cukor
- csipet só
- 7 dkg cukor
- 7 dkg liszt
- 1/2 citrom
- 5 dkg vaj
- étcsokoládé és kókuszreszelék a mázhoz
- vaj és liszt a forma kikenéséhez

Elkészítés:
Olvasszuk meg, majd hűtsük szobahőmérsékletűre a vajat. Verjük fel a tojásokat a vaníliával és a sóval, adjuk hozzá a cukrot, és legalább 5 percig keverjük, amíg habos lesz a teteje. Kis adagokban adjuk hozzá a lisztet, mindig újra átkeverve, majd a citrom reszelt héját és pár cseppet a citrom levéből. Végül adjuk hozzá a vajat. Sütés előtt legalább egy órát pihentessük a hűtőben. Melegítsük elő a sütőt 180 fokra. Vajazzuk és szórjuk ki liszttel a formákat. Kanállal adagoljuk a tésztát a kivajazott mélyedésekbe. A sütő középső rácsán, légkeverés nélkül, kb. 15 perc alatt készre sül. Akkor jó, ha a kidudorodó tetejét megnyomva magától visszaugrik. Ízlés szerint gőz felett felolvasztott keserű csokoládéba, majd kókuszreszelékbe mártogatjuk a kagylók egyik felét.

mindemegette.hu

A belső vaku

Ha megkérdik öntől, hogy hol volt egy tetszőleges napon, akárcsak néhány éve, mondjuk 1997. augusztus 31-én, mit csinált, kivel volt, és milyen volt az idő, minden bizonnyal nem tud válaszolni a kérdésre. S azt sem tartaná különösebben valószínűnek, hogy sokra menne vele, ha segítségképpen megmondanák, hogy ez a nap vasárnapra esett. Úgy tűnik, ez a nap – a nem is olyan rég történt dolgok többségéhez hasonlóan – örökre feledésbe merült. Azonban egycsapásra megváltozik minden, ha tudjuk, hogy Diana hercegnő 1997. augusztus 31-én szenvedett autóbalesetet.

Arra a pillanatra visszagondolva, valószínűleg még azt is tudni fogjuk, hogy kitől hallottuk a hírt, valamelyik családtagunktól értesültünk-e róla, vagy a rádióból, illetve a televízióból tudtuk-e meg, és azt is, hol voltunk akkor, még kik voltak velünk, mit csináltunk, mi volt az első reakciónk, és hogyan reagált a környezetünk. Az olyan emlékek, amikor nemcsak a hír, de annak környezete is rögzítésre került, *flashbulb memories,* „villanófényemlékek" néven ismeretesek.

Ezt a találó nevet két pszichológus, Brown és Kulik adta 1977-ben. Feltűnt nekik, hogy az olyan emberek, akik sokkoló hírt hallottak, nemcsak magát a hírt jegyezték meg, hanem a hír környezetéről is részletes emlékekkel rendelkeztek. A klasszikus példa Kennedy elnök halála. A Kennedy-gyilkosság „évfordulójára" az amerikai újságokban és folyóiratokban tömegével jelennek meg olyan cikkek, amelyekben különböző emberek mesélik el villanófényemlékeiket arról a pillanatról, amikor meghallották, hogy lelőtték az elnököt.

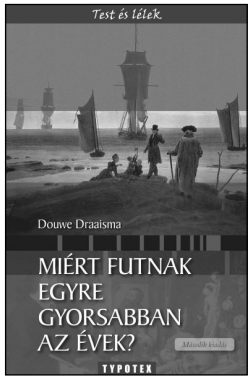
akik mindenre emlékeznek

– …akik mindenre emlékeznek, és mindenre – és ez a fontos – fotografikusan emlékeznek. Abban a fénymásolat-értelemben hűséges emlékezetük van, de az nem az igazságot adja vissza, mert éppen a perspektívát felejtik el. Ezért a legtöbb zavaruk ezeknek az emlékezőfenoméneknek azzal kapcsolatban van, hogy nem tudnak felejteni, illetve nem tudnak különböző perspektívákat felvenni ugyanazzal a dologgal szemben. Szóval az európai – ha már így feszegette, hogy európai emlékezés –, az európai emlékezetkultúrának van egy olyan különlegessége is, hogy mi állandóan, legalábbis a görög hagyományt követve, különböző perspektívákat hasonlítunk össze ugyanarról az eseményről.

– Viszont azt bizonyítja a könyv, a kutató Draaisma, hogy számtalan szubjektív emlékezet működik a világban, ahányat csak megvizsgálunk, hogy működik, és ennek egyenként megvannak a törvényszerűségei. Összesíthető-e ez, és van-e annak értelme, hogy összesítse a kutatás, a tudomány?

– A pszichológus – ne felejtsük el, hogy Draaisma pszichológus –, a pszichológus nem akarja átvenni a történészek feladatát és azt tisztázni, hogy hogyan képeződik össze egy nagy kulturális közösségben egy bizonyos perspektíva a saját sok évszázados múltjukról, hanem kifejezetten az érdekli, hogy egyéni, és esetleges eltérések vannak az emlékezetben. Hogy ebben vannak-e bizonyos törvényszerűségek, és vannak törvények? Hogy Ferike mire emlékezik hároméves korából és Józsika mire emlékszik hároméves korában, az egyéni változat. Az viszont, hogy bizonyos korai életkoroknál az emlékek előhívásában különleges nagy szerepe van az ízeknek és a szagoknak, ez már egy átfogó biológiai törvényszerűség.

(Részlet Pléh Csaba és Harangozó István rádióinterjújából)

MIÉRT FUTNAK EGYRE GYORSABBAN AZ ÉVEK?

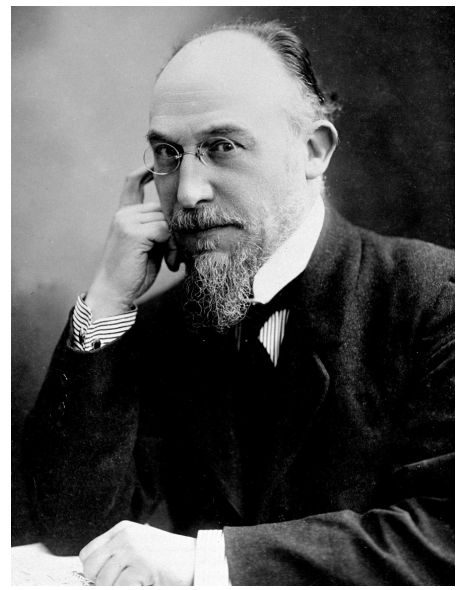
Douwee Draaisma

Test és lélek sorozat
B/5, 252 old., 2900 Ft (Webshop ár: 2175 Ft)

Mindannyian ismerjük és naponta megtapasztaljuk, hogy néha a jó pillantok csak úgy ripszropsz elszelelnek, a kellemetlen, kényelmetlen pillanatok meg mintha kimerevednének, és múlni sem akarnának. Az idő szubjektív megtapasztalásának különleges, ám egyszerre mindennapi élményét mutatja be ez a könyv, rengeteg irodalmi példán és kísérleti esettanulmányon keresztül, amelyek segítségével önmagunk időérzékelésére ismerhetünk. A kötet részletesen foglalkozik az emlékezés időskálájával, a déjà vu érzés különösségével, a gyorsuló idő időskori élményével, valamint azzal a tapasztalással, mikor a halálos veszedelembe került emberek előtt pillanatok alatt lepereg egész életük filmje. A mű 2005-ben Angliában elnyerte a legjobb tudománynépszerűsítő könyvnek járó Aventis-díjat!

További olvasmányok:
Bereczkei Tamás: *Az erény természete*
Douwe Draaisma: *Metaforamasina*
Geoffrey Miller: *A párválasztó agy*
Pléh Csaba: *A pszichológia örök témái*
Steven Pinker: *A nyelvi ösztön*

A hónap ütődött tényei

Krimi a Scholában.[*] Több baleset zavart kelt a Saint-Jacques utcai munkás intézményben. Az olvasztóműhelyben a rendszeres próbák közben egyszer csak fölrobbant egy oktávkánon, és súlyosan megsebesítette a munkásokat. Ugyanazon a napon egy tapasztalatlan segéd túlságosan durván bánt egy „nem megfordítható" ellenponttal, s fölrobbantotta. Szerencsére csak anyagi kár keletkezett. Végül egy vezető téma – elégséges vizsga nélkül – „vezetői engedélyhez" jutott, és összevissza módon egy Scherzóba indult, áttörve az ütemvonalakat, meghamisítva a kulcsokat, és mindent földúlt, ami az útjába került. Az orgonapontnál megállították, fogdába vezették, és gyorshajtás, valamint gondatlanságból elkövetett sérülés miatt bíróság elé állítják.

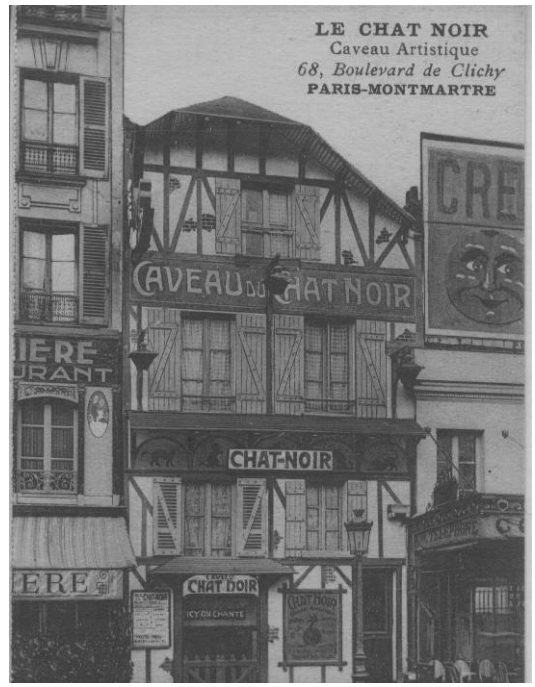
***

Elnéptelenedés. Hazafiúi szomorúsággal vesszük tudomásul, hogy a hatodik osztályban három szonátasejtet minősítettek nemzésre alkalmatlannak.

***

* Schola Cantorum – neves zeneiskola Párizsban.

Vigyázzanak, hölgyeim, kezdenek hízni!… és a hízás öregedést jelent!… Ha követik a Dalcroze* módszert – aki bevezette a szolfézsban a sportot –, meg fogják őrizni teljes karcsúságukat. Három Beethoven-szonáta nagyon jelentős fogyással jár, hat Bach-fúga pedig elképesztő hatással van a zsírsejtekre. Még jobban lehet gyorsítani a kezelés hatását, ha azt ciklikus vagy motociklikus témára végezzük. Az intézményhez egy golf-, box- és ritmikusúszás-tanár szerződött.

Satie törzshelye, a párizsi Le Chat Noir (a Fekete Macska) Café kabaré. Itt kötött barátságot Claude Debussyvel is.

***

Nyári sport. Több olvasó kéri tőlünk az orosz tenisz szabályait; e sportág ebben a szezonban nagy népszerűségnek fog örvendeni minden kastélyban. A szabályok így foglalhatók össze. A partit éjszaka, ívlámpákkal megvilágított virágágyáson játsszák. Csak három játékos vehet részt benne. Háló nincs. A labdát futball-labda helyettesíti. Ütő használata tilos. A pálya szélén földbe vájt árokban egy zenekart rejtenek el, mely kíséri a játékosok ugrásait. E sportnak az a célja, hogy rendkívül hajlékonnyá tegye a csukló-, a nyak- és a bokaízületeket. Elnyerte az Orvosi Akadémia támogatását.

***

* Émile Jaques-Dalcroze (1865–1950) svájci zeneszerző és pedagógus; a nevét viselő ritmikai módszer kidolgozója.

A „Beethoven barátai” társaság lesújtva állapítja meg, hogy a Mester nagyszerű szimfóniái (közülük kilenc kitűnő állapotban van) igazságtalan feledésnek estek áldozatul. A Társaság úgy határozott, hogy sajtókampányt indít, fölhívandó a koncertigazgatók figyelmét azokra a partitúrákra, amelyek körül a hallgatás összeesküvése túlságosan sokáig tartott.

***

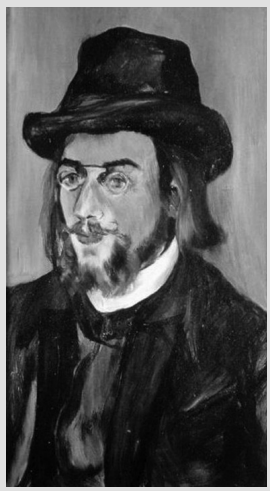
Pacifizmus. Hogy ne zavarják meg Camille Saint-Saëns európai hangversenyét, és hogy lecsillapítsák haragját, II. Vilmos császár nagy műgonddal összeragasztja a *Sámson* partitúráját, melyet egy berlini igazgató ügyetlenül elszakított.

Satie 1925-ös haláláig senki, de senki nem lépett be az Arcueil-beli szobájába ottlétének 27 éve alatt. A temetése után a barátai Tutankhamon fáraó sírja felnyitásához hasonlót élhettek át. Eltekintve a portól és pókhálóktól (amiből kiderült, hogy sosem használta zeneszerzésre a zongoráját), számos meglepő dolog került elő:

– hihetetlen számban esernyők, amelyek némelyikét sosem használta;
– egy Valadon-készítette arckép;
– a Valadon-korszak szerelmeslevelei és rajzai;
– középkori épületeket ábrázoló rajzgyűjteménye;
– levelek és emléktárgyak különböző korszakaiból, így például hét bársonyöltöny a „bársonyos úriember” periódusból.

És persze – ez a legfontosabb – számos sosem hallott vagy elveszettnek hitt szerzeményre bukkantak mindenhol: a zongora mögött, a zakózsebekben…

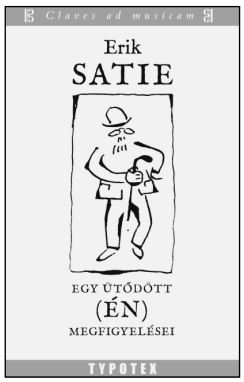
(Wikipédia)

Suzanne Valadon: Erik Satie zeneszerző portréja (1892)

Erik Satie monogramja

EGY ÜTŐDÖTT (ÉN) MEGFIGYELÉSEI

Erik Satie

B/6, 180 old., 2300 Ft (Webshop ár: 1725 Ft)

Ha van igazán megbántott zeneszerző a világban, akkor Erik Satie az. Nem tudni, miért és kire bántódott meg, de írásaiból, följegyzéseiből és odavetett gondolataiból az derül ki, hogy nagy baja lehetett a világgal. Írt mindenfélét: kritikusokról, akikre haragudott, zeneszerzőtársakról, akikre sokszor féltékeny volt, fantazmagóriákról, a párizsi élet villanásairól, a zenei világ furcsaságairól, társaságokról, esernyőiről. És sokszor bolondságokról, mert Satie nem tartozott a módszeresen élő polgárok közé. Hóbortos művész volt, kabarékban zongorázó finom zeneszerző.

A töredékei mellett – mert szinte minden szava töredék – jellemzők rá a rajzai, ezek a furcsán odavetett gondolatok, mintha csak oda nem figyelve járna a keze – néhányuk illusztrálja a csapongó, és mégis vonzó világot.

Ezt a bohócvilágot, melybe beleolvasva alaposan irigyelhetjük ezt az alakot; aki magányában szabad volt, és ezért tudott szárnyalni muzsikában és prózában is.

További olvasmányok:
Almási-Tóth András: *Az opera – egy zárt világ*
Carl Dahlhaus: *Az abszolút zene eszméje*
Eduard Hanslick: *A zenei szép*
Fodor Géza: *Mi szól a lemezen? (Operakritikák három kötetben)*
Fodor Géza: *Mozart Don Juanja 2.*
Hans Heinrich Eggebrecht: *A Nyugat zenéje*
Szalóczy Péter: *Elfeledett zeneszerzők*

Prozacot Majakovszkijnak

A 80-as évektől kezdve Nyugaton megerősödött az a meggyőződés, hogy lelki gondjainkat csak a neurológiai tudományok tudják megoldani. Néhány neurológiai munka – például Oliver Sacks műve – sikerkönyv lett. A pszichiátria döntő fordulatot tett az elmebetegségek szervi eredetű látásmódja felé. E betegségeket már az ókoriak is szervi eredetűeknek látták – ők fekete epéről beszéltek, mi az agy ingerületátvivő anyagairól. A gyógyításra már nem a kerti borágót és a hunyort használják. 1938-ban Lucio Bini és Ugo Cerletti – annak az eljárásnak az alapján, ahogy a vágóhídi sertéseket akkoriban elkábították – alkalmazta először az elektrosokkot: az agyban egy elektromos kisülés epilepsziás rohamot okoz. A módszer hatékonynak mutatkozott a súlyos búskomorság eseteinek kezelésére, de a lelkesedés nyomán túl sok elmebetegségre kezdték alkalmazni az elektromos görcsöt előidéző gyógymódot. Az elektrosokk a 60-as évektől ment ki a divatból, kegyetlen módszerként bélyegezték meg (mindenekelőtt a gyógyszergyáraktól feltüzelve, akik abban voltak érdekeltek, hogy az olcsóbb sokkterápia helyett drága gyógyszereket adhassanak el). Így érkezünk el a pszichiátriai gyógyszerek aranykorához.

A siker különösen az antidepresszánsoknak kedvez, valamint néhány olyan gyógyszernek, melyek a „pánikrohamot" kezelik (ezt egykor az aggodalom rohamának hívták: Pánt most a gyógyszerek kergetik el). Felfedezték, hogy amikor kedvetlenek vagyunk, akkor agyunk két ingerületátvivő anyagában, a noradrenalinban és a szerotoninban hiány lép fel; az antidepresszánsok ennek a jókedvet teremtő két anyagnak a termelését stimulálják. Így az 50-es évektől kezdve a depressziósoknak triciklikus antidepresszánsokat és MAOI-t (monoamino-oxidázgátlókat) írnak fel. A mániás depressziósokat „kedvkiegyensúlyozó" gyógyszerekkel kezelik: lítiumsókkal és antiepileptikus szerekkel. 1988-tól kezdődik a szerotoninergikus gyógyszerek diadalmenete: min-

tapéldányuk a Prozac (egy fluoxetin). Hamar elnevezték „a boldogság pirulájának", ma több mint 40 millió ember használja.

1988 és 1998 között sok iparosodott országban megkétszereződött, sőt megháromszorozódott az antidepresszánsok fogyasztása. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia lakosságának 3%-a rendszeresen szedi őket. A pszichiátria mégsem látszik elégedettnek az eddigi diadallal. Inkább az ellen kel ki, hogy a depressziósok felét (köztük súlyos eseteket) nem kezelik. Valóban, sok depressziós nem hajlandó elismerni magáról, hogy beteg: állapotukat a világban-való-lét egyik módjának gondolják, és mindenfajta gyógykezelést visszautasítanak. Az orvostudomány csak saját magát tartja képesnek arra, hogy objektív kritériumokkal szolgáljon a szubjektív állapotok értékelésére, ezért ha valaki azt mondja, „boldogtalan vagyok, de nem vagyok beteg", azt az orvos kétszeresen is betegnek gondolja: azért, mert depreszszziós, és azért, mert ezt nem képes elismerni. Ha valaki nem akarja magát betegnek minősíteni, azt magának a betegségnek az egyik tüneteként fogják fel.

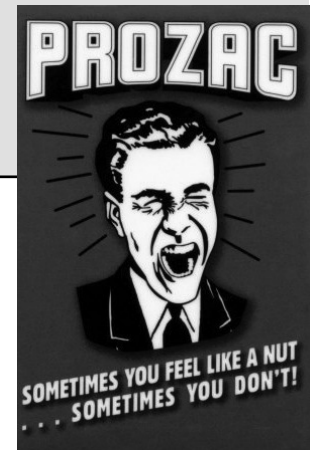

A sztálini rendszerben az orosz költők között valóságos öngyilkossághullám söpört végig. Ha Majakovszkij Prozacot szedett volna, nem ölte volna meg magát. De azt mondani, hogy öngyilkosságának *oka* egy nem kezelt depressziós roham volt, az döntésének *indokait* hivatott eljelentéktelenníteni. És miért kellene azt gondolni, hogy ez viszont egészséges dolog: „Végül is megéri élni, bár minden elveszett, ami értelmet adott az életemnek?" Majakovszkij ahhoz a generációhoz tartozott, mely átadta magát a forradalomnak, ehelyett egy bürokraták és a GPU felügyelte országban találta magát. A Prozackal talán Majakovszkij, az

ember tovább élt volna a benne irtózatot keltő Szovjetunió *быт*-jében,* de elvesztettük volna a költőt. Nem azt mondom, hogy Majakovszkij jól tette, hogy öngyilkos lett, csak azt, hogy ez az öngyilkosság egy olyan élet számlája volt, mely egy oknak adta oda magát. Ehelyett ma sok terápia, ahogy Nietzsche hívta, az utolsó ember filozófiáját teszi magáévá: *az a fontos, hogy éljünk,* mindegy, hogy miért és hogyan. Még ha szolga vagyok is, *muszáj* boldogan élnem.

A Prozac erős antidepresszáns. A második leggyakrabban felírt gyógyszer volt az Egyesült Államokban a 90-es évek derekán. Csodagyógyszer vált belőle, akárcsak nem is olyan régen a Viagrából. Bekapkodták, ha kellett, ha nem. Minden probléma megoldását látták benne.

(konyvmolyok.blogspot.com)

Ezt kérdőjeleztek meg a 60-as és 70-es évek antipszichiáterei. Szerintük erőszakos dolog elvitatni a depressziótól boldogtalansága értelmét, még ha másféle erőszak is, mint más korokban a kényszerzubbony. Sokan gyűlölik a technikát mint olyat, így aztán a pszichiátriai gyógyszerészetet is. Még akkor is, ha a pszichiátriai gyógyszerek sok ember életét megmentették, és használatuk a 70-es évektől kezdve lehetővé tette a pszichiátriai intézetek hullámszerű bezárását. A *community care* (szociális segítség) – az elmebajosok gyógyítása egy elkülönítő intézményen kívül – épp azért erősödhetett meg, mert a pszichiátriai gyógyszerek lehetővé tették az akut esetek kezelését. Tehát egyáltalán nem arról van szó, hogy arisztokratikusan el kellene utasítani ezeket a szereket. Inkább azt szeretném kiemelni, hogy nemcsak a pszicho-gyógyszerek, hanem általában az orvostudomány térnyerése is valami lényegeset mutat meg a mai életformából.

* élet (orosz)

„…MILYEN TÍPUSÚ GYÓGYSZER A PROZAC ÉS MILYEN BETEGSÉGEK ESETÉN ALKALMAZHATÓ?

A Prozac fluoxetint tartalmaz, ami az ún. szelektív szerotonin-visszavételt gátló, depresszióellenes gyógyszerek közé tartozik.

A készítmény a következő állapotok kezelésére alkalmazható:

Felnőttek:

– Major depressziós epizódok
– Obszesszív-kompulzív (kényszer) betegség
– Bulimia nervosa: A Prozacot a pszichoterápia kiegészítéseként használják a falási rohamok és hashajtási tevékenység csökkentésére.

8 éves és afeletti korú gyermekek és serdülők:

– Mérsékelt, ill. súlyos major depressziós epizódok, amennyiben a depresszió nem reagál a pszichoterápiára 4–6 konzultációt követően. Mérsékelt vagy súlyos depresszióban szenvedő gyermek vagy fiatal részére a Prozac csak a pszichoterápiával együtt alkalmazva javallt."

JÓRA VALÓ RESTSÉG

Sergio Benvenuto

A hét főbűn sorozat
A/5, 225 old., Ára: 1800 Ft (Webshop ár: 1350 Ft)

Amikor Gergely pápa a főbűnök számát 8-ról 7-re csökkentette, és a szomorúság és restség bűnét összevonta, a búskomorság orvosi esetét – mai kifejezéssel a depressziót – a restség etikus motívumával össze is keverte. Oblomov, Csehov hősei, Proust eltűnt idejének foglyai, Freud neurotikus betegei bőséges muníciót adnak mai diagnózisunk és ingatag kedélyünk vizsgálatának kultúrtörténeti megítéléséhez.

További olvasmányok:
Giulio Giorello: *Bujaság*
Elena Pulcini: *Irigység*
Francesca Rigotti: *Torkosság*
Laura Bazzicalupo: *Kevélység*

Többet akarok! A Semmit!

Egyáltalán nem meglepő, hogy a Cola gyógyszerként jelent meg a piacon – furcsa íze látszólag nem kínál különös élvezetet, az első korty egyáltalán nem kellemes és nem is megnyerő, noha pontosan ezért, azaz mert túlmutat bármiféle közvetlen használati értéken (nem úgy, mint a víz, a sör vagy a bor, ami kétségtelenül a szomjunkat oltja, vagy a megelégedettség nyugalmának vágyott érzésével tölt el), a Coca-Cola úgy működik, mint a testet öltött „az", a szokásos örömökön túli élvezettöbblet, a titokzatos és megfoghatatlan X megtestesítője, amit beteges áruhabzsolásunkban mindannyian keresünk.

E tulajdonság következménye meglepő módon nem az lett, hogy a Colát csak úgy mellékesen fogyasztjuk – miután valamilyen más ital már csillapította alapvető vágyainkat –, ugyanis a Cola nem elégít ki semmiféle meghatározott igényt, inkább úgy áll a dolog, hogy a Colát éppen túlságos volta miatt szomjazzuk egyre mohóbban. Amint azt Jacques-Alain Miller találóan megjegyzi, a Coca-Colának megvan az a paradox tulajdonsága, hogy minél többet kortyolunk belőle, annál szomjasabbak leszünk, vagyis még többet innánk – ez a furcsa, keserédes íz sohasem csillapíthatja szomjunkat. Így hát nem kerülheti el a figyelmünket a Coca-Cola reklámszlogenjének kétértelműsége, ami néhány éve még úgy hangzott: „A Cola, az!" [Coke is it!] Éppen azért mondhatjuk rá, hogy „ez az" [that's it], mert valójában sohasem lesz az, azaz a Coca-Cola annyiban az, amennyiben mindenféle kielégülés a „többet akarok" [I want more!] szükségletét

tárja fel. A paradoxon tehát abban rejlik, hogy a Coca-Cola nem közönséges árucikk, melynek esetében a használati érték átlényegülve a tiszta (csere)Érték auratikus dimenzióját juttatja kifejezésre (vagy helyettesíti). Ellenkezőleg, a Cola olyan árucikk, melynek sajátos használati értéke immár maga a szavakkal ki nem fejezhető spirituális többlet érzékfölötti aurájának közvetlen megtestesülése, olyan áru, melynek anyagi jellemzői immár maguk is áruvá lettek. A koffeinmentes, diétás Colával a kör be is zárul – hogy miért? Két okból iszunk Colát (vagy bármi mást): szomjunkat csillapítandó, tehát a tápértéke miatt, vagy pedig az íze kedvéért. A koffeinmentes, diétás Cola esetében nem beszélhetünk tápértékről, s még az íze legfőbb összetevőjét, a koffeint is kivonták belőle – így nem maradt más, mint a puszta látszat, egy szubsztancia mesterséges ígérete, ami soha nem teljesül be. Ebben az értelemben tehát nem igaz-e az, hogy ha koffeinmentes, diétás Colát iszunk, szinte szó szerint „a valami álcája mögé búvó semmit fogyasztjuk"?

A Coca-Cola története az Egyesült Államokban, a Georgia állambeli Atlantában kezdődött, egy békebeli időkben épült házban, ahol John Stith Pemberton, a jó nevű helyi gyógyszerész – aki már korábban is kevert tonikokat és szabadalmaztatott orvosságokat – egy napon illatos, karamellszínű üdítőital-szirupot kevert ki háromlábú rézüstjében. Egy korsóval elvitt az új italból a Jacob's gyógyszertárba, amely akkoriban Atlanta legnagyobb patikája volt. Az új termék itt debütált, kimért üdítőital formájában, poharanként 5 centes áron. Nem sokkal később – már sosem tudjuk meg, hogy véletlenül-e vagy szándékosan – szénsavval dúsított vizet kevertek a sziruphoz: ekkor és így jött létre az üdítőital, amelyet ma már mindenki ismer. Pemberton üzleti partnere és könyvelője, Frank M. Robinson javasolta a Coca-Cola elnevezést, mondván, hogy „a két C betű jól mutat a reklámokban", és ő vetette papírra különleges kézírásával a mára híressé vált védjegyet is. Már ebben az évben megjelent az Atlanta Constitution apróhirdetési rovatában az első

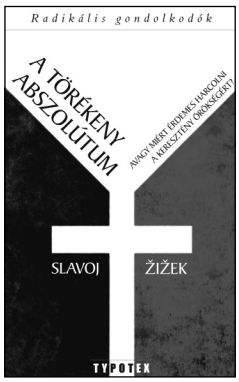

Coca-Cola-reklám, az „új és népszerű, gépről tölthető italt" népszerűsítve. A kezdet kezdetén a reklám technikája meglehetősen egyszerű volt, viaszosvászon felirat hirdette a gyógyszertár vászonernyőjén: „Drink Coca-Cola!"– azaz „Igyál Coca-Colát!". Az első évben naponta átlag kilenc pohár ital fogyott az üzletben. John Stith Pemberton nem ismerhette meg a találmányában rejlő lehetőségeket. 1888-ban, halála évében Asa G. Candler vásárolta fel a Coca-Cola részvényeit.

A szlovén gondolkodó világos, mégsem didaktikus stílusban ötvözi egymással a nem ritkán bombasztikusan előadott, ámde releváns problémákat a társalgási humorral és a joviális hangulatú politikai inkorrektséggel. A kötet 2008-ban írt előszava például azt a franciaországi törvénytervezetet tárgyalja, amely megtiltaná a muzulmán nőknek a hagyományos fátyolviseletet. A fátyol értelme egyfajta tiltás, a női arc láthatóságának tiltása: itt tehát a tiltás tiltásával van dolgunk. Ezzel kapcsolatban Žižek gondolatébresztően fejti ki „az iszlám rejtett és elfojtott feminizmusáról" (!) alkotott nézeteit. A jugoszláv háborút illető NATO-kritikus gondolatmenetek hasonló logikába illeszkednek: konzervatív álláspontja a globálkapitalista liberalizmus mindent egyneműsítő, minden különbséget, és ezzel minden identitást is kioltó gyakorlatának bírálatából táplálkozik. Žižek ítéletei néhol kissé sommásak, és például a páli teológia értelmezése erőteljesen kötődik Taubes, Agamben és Badiou elemzéseihez, viszont érdeme, hogy számos esetben valóban megvilágító és inspiratív példákkal él. Találkozunk néhány üresjárattal is, például amikor Krisztus kereszthalálának és az Abszolútum törékeny mivoltának elemzése arra a frázisra fut ki, hogy „mondjuk egy gyönyörű nő szelíd mosolya" földöntúli tapasztalatokkal gazdagítja a nagytőkével folytatott harcban elárvult szerencsétleneket. Annál üdítőbb viszont, hogy Žižek eltérő regisztereken megszólaló műve másutt nem csak releváns, de valódi mélységgel rendelkező és vitára ingerlő ötleteket termel. Így például: „Újra szemközt találjuk magunkat a viktimizáció paradoxonával: jó dolog segíteni a Másikat, de csak ha az áldozat marad". E gondolat az altruizmus és pacifizmus csapdáira tereli a figyelmet – a számtalan žižeki felvetés egyike ez, amelyeket érdemes fontolóra vennünk a vallás és politika viszonyának értelmezésekor.

(Bartók Imre, Élet és Irodalom)

A TÖRÉKENY ABSZOLÚTUM
Avagy miért érdemes harcolni a keresztény örökségért?
Slavoj Žižek

Szokatlan szempontok sorozat
A/5, 184 old., 3200 Ft (Webshop ár: 2400 Ft)

A törékeny abszolútum szinte minden olyan témát érint, aminek Žižek önálló kötetet is szentelt: a posztmodern kapitalizmus működéslogikája, a totalitárius rendszerek borzongató esztétikuma, a klasszikus német filozófia öröksége, a lacaniánus pszichológia kultúraelméleti kérdései, továbbá a pénz és a hatalom és reklám de- és reterritorializációs folyamatai a globális világban, a szekularizáció és az újvallási fenomének.

Kiss Lajos András

További olvasmányok:
Alain Badiou: *A század*
Giorgio Agamben: *A profán dicsérete*
Jan Bor–Errit Petersma: *Képes filozófiatörténet*
Xavier Rubert de Ventós: *Minek filozofálni?*

Hajszál híján gyilkosság

„Vedd a te fiadat, ama te egyetlenegyedet, a kit szeretsz, Izsákot, és menj el Mórijának földére és áldozd meg ott égő áldozatul a hegyek közűl egyen, a melyet mondándok néked.”

1Mózes 22:2.

Laurent de La Hyre:
Ábrahám feláldozza Izsákot (1650)

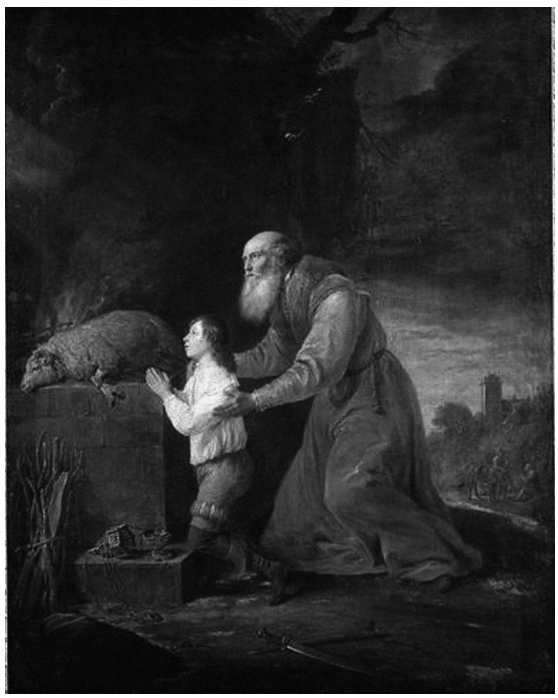
Ábrahám és Izsák. Olyan nevek, melyeknek hallatán mindenki, aki valamilyen, akárcsak csekély képzésben részesült, tudja, hogy nagyjából miről van szó. Az előtörténet azonban sokszor háttérben marad, legyen akár értelmezésről, akár ábrázolásról szó. Így nem is véletlen, hogy Izsák feláldozásának ábrázolása ősi szándék. Kétségkívül érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az apa szinte mindannyiszor elfordítja a gyermek fejét, vagy már-már brutális mozdulattal eltakarja az arcát. Szinte kitörve a nyakát. Persze ez nem csupán eltakarás, hanem lefogás is, hogy az áldozati állat ne tehessen semmit a sorsa ellen.

Tiziano: Ábrahám feláldozza Izsákot (1542, részlet)

Laurent de la Hyre festménye ugyancsak azt a pillanatot örökíti meg, amikor az angyal megakadályozza a gyilkolást, a kegyetlen leöletést. De mit tesz Izsák? Semmit. Tiziano képén egy kisgyermeket látunk, akinek semmi esélye az apával

szemben, Rembrandtnál a fiú teste még megfeszül, de ellenállásnak nyoma sincs, és az apát látjuk, amint kissé hülye arccal felnéz az angyalra, mintha azt mondaná: „nem ezt kértétek?" A legnevetségesebb ábrázolásért jó eséllyel indulna a bécsi Kunsthistorisches Museumban található ifjabb David Téniers-kép.

Ifjabb David Téniers: Ábrahám áldozata (1653)

Itt Izsák térdepel, bárgyú képpel néz ki a fején, és jámboran imádkozik, miközben az apa rogygyant lábakkal a hóna alá nyúl, mintha csak azt mondaná: „Uram, bár itt a kos, akit feláldoztam, de haj, ha szilaj jókedvedben még egyet szeretnél, készséggel elvágom ennek is a torkát." A kés az előtérben, azaz itt már az az idősík van jelen, amikor Ábrahám kezét lefogták, a kos kinyuvasztva (vagy arra vár), és Izsák hálát ad az Úrnak, hogy nem halt meg feleslegesen.

Egészen másképp szokták Caravaggio képét emlegetni, mint olyan ábrázolást, ahol a fiú ellenáll az apai akaratnak, ahol elkeseredetten küzd az életért, ahol felsikolt, mint az értelmetlen legyilkolásra váró állat. Ábrahámnak erősen le kell fognia a fejét, hogy aztán elvágja a torkát, és a szokásnak megfelelően kiontsa a vérét. A kép brutális. De ez nem véletlen, hiszen Caravaggio festészete mindent felforgat, amit a reneszánsz oly szépen elrendezett. Látásmódját némelyek egyenesen antireneszánsznak nevezik. Itt még nem teljes a később oly jellemző *tenebrizmus*, amelynek hatása – az újabb kutatások szerint – Velázqueznél vagy Zurbaránnál, és általában a sevillai iskola számos

Caravaggio: Izsák feláldozása (1603)

alakjánál kimutatható. Vagyis a kép ugyanolyan kegyetlen, mint Caravaggio sok más képe. Ezt a brutalitást például a „caravaggizmus" egyik jeles alakja, Orazio lánya, Artemisia Gentileschi viszi tovább képeiben (pl. *Judit és Holofernes*). Vegyük észre: Ábrahám nem egyszerűen lefogja a fiát, hanem szemmel láthatóan fájdalmat is okoz neki; a fiú rémületében és fájdalmában sikolt fel. Ábrahám arcán leginkább az eltökéltség vehető észre. Ő már eldöntötte, hogy nem kezd pert a Mindenhatóval, hanem minden további nélkül teljesíti a parancsot, feláldozza Izsákot, úgy és ott, ahogyan és ahol kérték tőle. Látszik rajta, hogy nem ért semmit, ezért az angyalnak kell felhívnia a figyelmét a bárányi szelídséggel rátekintő kosra. A kos tekintete elmélázó, roppant kedélyes, már-már szánakozó.

Talán Izsáknak a feláldozása előtti tekintete tükröződik vissza benne. Izsák viszont semmit sem tud az egészről, őt még teljesen eltölti a rémület, bár nem láthatja a kést, a szándékot pontosan ismeri, de nem nyugszik bele birka módjára, hanem küzd az értelmetlenség ellen, nem fogadja el a magasabb hatalom érdekeit. Izsák akarja az életet, és harcol érte. Izsák az igazán küzdő lélek, aki a múlttal *(atya)* szemben a schellingi értelemben vett jelent *(fiú)* testesíti meg. Szenvedély látszik az arcon és fájdalom, de miként a szülés sem történhet fájdalom nélkül, az élet kezdete és megőrzése is ezzel forr össze. Ábrahám arcán ellenben semmiféle szenvedélyt nem látunk. Egy joviális öregúr, aki minden küszködés, vívódás és szenvedés nélkül, szinte szenvtelenül készül levágni Izsákot. Az arca még kegyetlenségről sem árulkodik, csaknem derűs, ami egy éppen fiát meggyilkolni készülő apától kissé szokatlan. Talán egy dolog bosszanthatja: megzavarják valamiben, amire pedig már felkészült. De ez a kép nem róla szól, hanem Izsákról. Arról, ami benne az események hatására lejátszódik.

– Miért éppen „A szépség akarata” címet kapta a kötet?

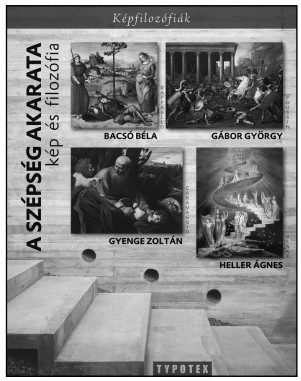
Gyenge Zoltán: Ha jól emlékszem, a cím az én ötletem volt, amivel arra szerettem volna utalni, hogy az akarat kérdése elsősorban Kant óta nagyon erőteljesen az etikához kapcsolódik. Kant szerint az akarat az, amikor képzeteimnek megfelelő tárgyat hozok létre vagy elhatározom magam annak létrehozására, ezt ő egyúttal morális aspektusba helyezte. Én azonban azt gondoltam, hogy itt – ha nem is kopernikuszi, de mindenképpen – fordulatot kellene végrehajtani, és az akarat problematikáját az esztétikum oldaláról, azaz a szépség vonatkozásában megközelíteni.

– Mit kell tudnunk ezekről az írásokról? Mit tekintettek például kiindulópontnak, mely aspektusból közelítették meg a témát?

Heller Ágnes: Az én tanulmányom középpontjában az a tézis áll, hogy az álomban nincsen akarat. Álom esetében énünk kétfelé oszlik: van az álomén, akivel az álomban megtörténnek a dolgok és van az éber én, aki ha felébred, visszaidézi, hogy mi történt az álméménnel. Ennek az álméménnek azonban nincs akarata, ami azt jelenti, hogy az éber én nem befolyásolhatja, nem akarhatja, hogy az álomén kivel találkozzon, merre járjon, vagy akár kivel éljen szerelmi életet. Amikor álmodunk, többnyire képekben álmodunk – ezért is nagyon érdekes kérdés az álmot összekapcsolni a festészettel. Amikor felébredünk, éber énünk az álomképeket nyelvre fordítja, ami tulajdonképpen egyfajta képleírásként is értelmezhető. Ezzel mintegy fordított összefüggésben áll az, amikor a nyelvet fordítjuk le képekre, azaz amikor egy festő ábrázolja azt, amikor valaki álmodik. Ilyenkor a festő két dolgot mutat egyszerre: az embert, aki álmodik, és azt, amit álmodik. Ez csakis a festészetben működhet, hiszen a valóságban sosem érzékelhetjük az álom- és az éber ént egyszerre: amikor álmodunk, akkor álmodunk, amikor pedig felébredünk, akkor ébren vagyunk. A festményeken azonban egyszerre jelenik meg az álom és maga az álmodó.

(Részlet a szerzőkkel készült interjúból; Csécsei Dorottya, prae.hu)

A SZÉPSÉG AKARATA
Kép és filozófia
Bacsó Béla–Gábor György–Gyenge Zoltán–Heller Ágnes

Képfilozófiák sorozat
B/5, 208 old., 3900 Ft (Webshop ár: 2925 Ft)

Ezen a kiállításon négy filozófus látogató vezet végig, hogy feltáruljanak előttünk a homályos és rejtett jelentések, a mitológiai és biblikus hagyományok, a történelem és az üdvtörténet, vagy maga az álomvilág. Minthogy filozófusok, nem a képekről beszélnek, hanem a képeket beszéltetik. És e beszédek olvasói számára nem csak a képek egyszerű ikonográfiája nyílhat fel, hanem a mögöttes tradíciók racionalitáson túli abszurditása és a történelem ábrázolhatósága.

További olvasmányok:

Daniel Arasse: *Festménytalányok*
Daniel Arasse: *Festménytörténetek*
Jan Bor–Errit Petersma: *Képes filozófiatörténet / A gondolat képzelőereje*
Németh István: *Az élet csalfa tükrei*
Nicolaas Matsier: *3D a festészetben*
Orosz István: *A követ és a fáraó*
Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*

Isten festékkel írott neve

A nyugati vallásos festészet a reneszánsztól kezdve merő művészi hazugság, s bár szavakban a festők az ábrázolt valósághoz való közelségüket és hűségüket hirdették, valójában semmi közük nem volt ahhoz a valósághoz, amelynek ábrázolására vetemedtek és merészkedtek; még az ikonfestészeti hagyomány szerény útmutatásait sem tartották szükségesnek figyelembe venni, azt a tudást tehát, hogy milyen az a szellemi világ, amelyet a katolikus egyház örökül hagyott számukra. Holott az ikonfestészet égi képek rögzítése, a tanúságtevők Isten trónusa körül gomolygó eleven felhőjének testté formálása az ikontáblán. Az ikonok tárgyiasan körvonalazzák e szimbolikusan jelentésteli arculatokat, ezeket az érzékfölötti ideákat, és a jelenéseket érthetővé, csaknem közérthetővé teszik. A tanúságtevőkről tanúságtevők – az ikonfestők – közvetítik számunkra látomásaik képeit. Az ikonok művészi formájuk által közvetlenül és szemléletesen adnak bizonyságot e forma realitásáról: beszélnek, de vonalakkal és színekkel. Az ikon Isten festékkel írott Neve, mert mi más lenne Isten képe, a szent arculattól származó szellemi Fény, ha nem Isten Neve, a szent személyére írva? Ahogyan a tanúságtevő, a szent vértanú – bármennyire is ő beszél –, ugyancsak nem önnönmagáról,

Vlagyimiri Istenanya, konstantinápolyi iskola, 12. sz. első fele

hanem az Úrról ad bizonyságot, saját maga által nem önmagát, hanem Őt jeleníti meg, ugyanígy a tanúságtevőkről tanúságot tevők, az ikonfestők sem saját ikonfestői művészetükről, tehát nem magukról adnak bizonyságot, hanem a szentekről, az Úr tanúságtevőiről, általuk pedig Magáról az Úrról. Isten létének filozófiai bizonyítékai közül legmeggyőzőbben éppen az hangzik, amiről a tankönyvek még csak említést sem tesznek, s ami körülbelül az alábbi szillogizmusban adható meg: „Rubljov Szentháromsága létezik, tehát létezik Isten."

Andrej Rubljov a legismertebb orosz ikonfestő. Utolsó művei egyike a Szentháromság-Szergij-kolostor Troickij-székesegyházának ikonosztáza. A megbízó, Nyikon apát sok mestert hívatott erre a feladatra, mert érezte közelgő halálát, és szerette volna még látni az elkészült festményeket. Így nemcsak sok művész, hanem sok ikonfestő-iskola is találkozott ennél a műnél. Rubljovnak néhány ikont tulajdonítanak, amely kétségbevonhatatlanul magán viseli a művész kezenyomát: például a *Krisztus megkeresztelése*, a *Szent Pál apostol* és a *Gábriel arkangyal*. Mindhárom színeivel, magasfokú művészi megoldásával tűnik ki. De az ikonosztáz bizonyítja azt is, milyen nagy hatású volt Rubljov művészete. Szinte mindegyik ikonfestő átvett tőle valamit, ami közel állt hozzá, amit beépített saját művészetébe. De művészetének egységességét egyikük sem tudta megközelíteni.

(Wikipédia)

Andrej Rubljov: Ószövetségi Szentháromság (1411)

Vlagyimir Szolovjov

Át a köd reggelén

Át a reggel ködén, bizonytalanul lépve,
a csodás part felé kerestem az utat.
Már jött a pirkadat a csillagok elébe,
álmok repültek, és a titokzatos égre
küldtem, az istenek felé fohászokat

S éppúgy, mint akkor is, messzi titkok honába
hideg fehér napon megyek tovább magam.
Szétoszlott mára köd, és szemem látva látja,
milyen nehéz az út, és lelkem minden álma
milyen távol került, s minden mily messze van.

Éjfélig megyek én, bátran előre lépve,
s a vágyott part felé keresem az utat,
az ifjú csillagok ragyogta hegy elébe
megyek, oda, hol a győzelem tüze égve
lobog, s hol templomom szentélye befogad.

Lothár László fordítása

Az irodalomtól független válló orosz filozófia Vlagyimir Szolovjov nyomán kibontakozó nagy korszakának fő képviselői a vallásfilozófus Merezskovszkij és Bergyajev, az irracionalista Sesztov, a módszeres metafizikát építő Losszkij, a filozófiát tudományos szigorral művelő Szemjon Frank és a sokoldalú tehetsége miatt orosz Leonardónak is nevezett Pavel Florenszkij voltak. Tevékenységük során a filozófia az orosz szellemi életet meghatározó diszciplínává vált a 19–20. század fordulóján. Ennek az intellektuális közegnek az erejét jelzi, hogy közvetett hatása is elég volt egy olyan nyitott szellemi légkörhöz, amelyben a nagy gyűjtemények ideái is megfoganhattak. A bolsevik forradalom után még a modern művészetekénél is mostohább sors várt a másként gondolkodókra: halálbüntetés alternatívájával utasították ki őket hazájukból. Akik nem kerültek a „filozófushajó" utasaiként ismert száműzöttek közé, később a sztálini terror áldozatai lettek. Az, hogy a teoretikus jégkorszakot a művészetek kertjei sem vészelhették át, figyelmeztető a jelen számára is. A hirtelen intellektuális és fizikai diaszpórába kerülés és a világ felét ellenőrzése alatt tartó szovjet egyenkultúra megakadályozta, hogy természetes módon bekerüljenek a nemzetközi szellemi élet mozgásaiba, ám az életművek mindenek dacára elkészültek. Emellett tapasztalati tény a filozófiatörténetben, hogy az igazán jelentős bölcselet gyakran utóéletében fejti ki hatását, mint Schopenhauer vagy Kierkegaard esetében. Csak remélhetjük, hogy korunk megérett az orosz filozófia nagy korszakának befogadására. Florenszkij univerzális tehetség volt: matematikus, mérnök-fizikus, filozófus és ortodox atya. Hazájában maradva a legkisebb megalkuvás nélkül, állandó támadások közepette dolgozott kivégzéséig, amit valószínűleg csak nélkülözhetetlen technikai és természettudományos felfedezései miatt halasztottak 1937-re. Nemcsak az ikon teológiáját újította meg, hanem a rendszer által egy ideig megtűrt avantgárd művészek között is óriási figyelmet kapott a VHUTEMASZ professzoraként.

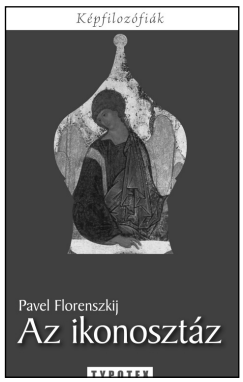
Pavel Florenszkij (1882–1937)

(Kondor Attila, Műértő)

„Az arany, mely a szórt nappali világosságnál idegen, súlyos és semmitmondó, egy mécses vagy gyertya fényénél megelevenedik, ahogy milliónyi sugár hol itt, hol ott fölszikrázik és megsejtetik a mennyet betöltő, földöntúli fényt."

(Pavel Florenszkij)

AZ IKONOSZTÁZ

Pavel Florenszkij

Képfilozófiák sorozat
A/5, 224 old., 2500 Ft (Webshop ár: 1875 Ft)

„Isten létének filozófiai bizonyítékai közül legmeggyőzőbben éppen az hangzik, amiről a tankönyvek még csak említést sem tesznek, s ami körülbelül az alábbi szillogizmusban adható meg: »Rubljov Szentháromsága létezik, tehát létezik Isten.«…" Ez a beszédmód fejezi ki legsarkítottabban azt az ortodox szemléletmódot, mely szerint az ikon mint Isten valóságos megjelenésének, aláereszkedésének helye az orosz ikonteológiában szó szerint is azt jelenti: „umozsenyije v kraszkah", vagyis a másik, transzcendens világ, maga Isten értelmi szemlélése festett képben.

További olvasmányok:

Bacsó Béla–Gábor György–Gyenge Zoltán–Heller Ágnes: *A szépség akarata*
Blaskó Ágnes–Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció*
Daniel Arasse: *Festménytalányok*
Daniel Arasse: *Festménytörténetek*
Németh István: *Az élet csalfa tükrei*
Nicolas Matsier: *3D a festészetben*
Orosz István: *A követ és a fáraó*

A csiga és a szeplőtelen fogantatás

Látom már, mivel fog jönni: megint azt mondja majd, hogy túlzok. Hogy jól szórakozom, de túlinterpretálok valamit. Nem vitás, valóban igyekszem jól szórakozni, de hogy túlinterpretálnék – itt Maga az, aki túloz. Az igaz, hogy sok mindent látok ebben a csigában, de végső soron, ha a festő így festette le, biztosan azért tette, hogy lássuk, és rákérdezzünk, mit keres ott. Maga szerint ez normális? Mária fényűző palotájában, az *Angyali üdvözlet* végtelenül szentséges pillanatában egy kövér csiga halad céltudatosan az angyaltól Szűz Mária felé: magának ehhez nincs hozzáfűznivalója? És ráadásul a kép előterében, teljes premier plánban! Nem sok hiányzik hozzá, hogy még a nyálas vonalat is láthassuk, amit maga után húz. Mária, a Szeplőtelen szűz oly tiszta palotájában ez a nyálas kis állat inkább rendetlenséget csinál, ráadásul egyáltalán nem mondható diszkrét jelenségnek. Ahelyett, hogy elrejtette volna, a festő szándékosan odatette a szemünk elé, hogy ne lehessen nem észrevenni. A végén már csak őt látjuk, csak rá gondolunk, csakis arra, hogy mit keres ott. És ne mondja nekem, hogy ez a festő fantáziájának a terméke. Persze, ez egy *capriccio* Francesco della Cossától, és ferrarai festőnek kellett lenni ahhoz, hogy valaki saját

Ebben a képben az a kérdés: mit keres ott ez a csiga?

Francesco del Cossa: Angyali üdvözlet (1470–1472 k.)

különlegességét ilyen paradox formában nyilvánítsa ki. De Maga ugyanolyan jól tudja, mint én, hogy a szeszély még nem magyaráz meg mindent. Ha ez a csiga nem lenne egyéb, mint a festő vad ötlete, a megrendelő visszautasította volna, letörölte, elfedte volna valamivel. De nem, ott van, nagyon is ott. Tehát biztosan valami nyomós oka van a jelenlétének ezen a helyen és ebben a pillanatban.

***

Micsoda meglepetés volt, amikor konstatáltam, hogy a „csiga – oszlopon nyugvó angyalkéz" tengely folytatása a tekintetemet az égbe, körülbelül az Atyaisten képmásához vezette. És mekkora volt az én diadalmam, amikor láttam, hogy az Atya alakja a felhővel furcsán hasonlít a csigára, miközben a méretük gyakorlatilag azonos. A kép szerkezete azt a gondolatot sugallta, hogy Istennek az égben a földi „megfelelője" a csiga.

***

A csiga megjelenése kivételes ritkaság a festészetben. Ha tényleg elképzelhető volt nem csupán Máriát, de Istent is csigaként ábrázolni, akkor több példát is találnánk, más Angyali üdvözleteken. És, noha nem jelenthetem

ki, hogy egyedi eset, nem ismerem egyetlen rokonát sem. Így hát történeti szempontból nehéz kijelentenem, hogy Isten képmásáról van szó.

***

Ez a csiga hatalmas, gigantikus, csak össze kell hasonlítaniuk Gábriel lábával. Tudom, hogy soha senki nem tudta megmérni, hányas lába van egy angyalnak, de körülbelül 25 és 30 centiméter közötti hosszúságú. Nos, Gábriel lábának rőfjével mérve ez a képen lábatlankodó haslábas körülbelül 20 centiméter hosszú és nyolc vagy kilenc centi magas. Ez sok, túl sok. Egyszóval ez a csiga teljesen aránytalan mindahhoz képest, ami körülveszi.

***

A csiga szimbolizálhatja Szűz Máriát, Isten anyját. Abban is rögvest megegyezhetünk, hogy vizuálisan semmiben sem hasonlít rá: Mária sohasem nézett ki úgy, mint egy csiga. A csiga, Mária isteni megtermékenyítésének szimbóluma, azt segít megérteni, hogy egy *Angyali üdvözlet* sohasem teszi láthatóvá *az* angyali üdvözlet gondviselésszerű tárgyát: a Megváltó megtestesülését.

***

Megmutattam tanítványaimnak, hogy ha egy képet nézünk, lehet gondolkodni is, és a gondolkodás nem szükségszerűen lehangoló dolog.

Arasse nem használ varázsigeként ható fogalmakat és tudományos kategóriákat, nem vezeti be olvasóit semmiféle labirintusba, egyszerűen csak hosszan szemléli a festményeket, és elidőzik a részleteken. A múltat feltáró ablakok helyett a megértést és az önmegértést elősegítő műalkotásokként tekint a már számtalan elemzést megélt képekre. Arasse klasszikus értelemben tanít és szórakoztat.

(florescu, konyves.blog.hu)

– Az Urbinói Vénusz egy pin-up? Nahát, mit nem merészel!
– Igen, egy pin-up. Egyébként meg ismeri a kép történetét. Amikor Guidobaldo megrendelte Tizianótól, az apja…
– Kinek az apja?
– Guidobaldóé, Francesco Maria. Szóval az apa már azelőtt két évvel vásárolt egy képet ugyanarról a modellről, La Belláról. Az a kép a

Pittiben van, Firenzében. De azon La Bella egy szép ruhát visel, Guidobaldo viszont az aktportréját akarta…

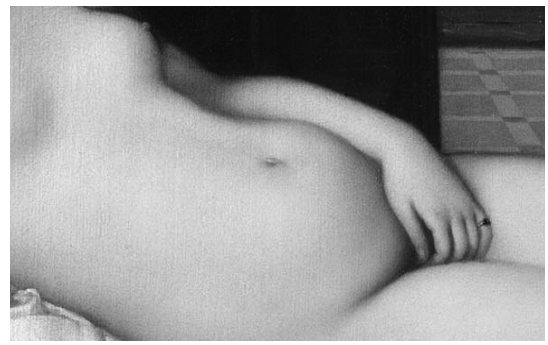
– Tisztában van vele, hogy mit mond?

– Nem. Miért?

– Azért, mert ha ehhez hozzáteszi, hogy a képen az ágyon alvó kutya szinte pontosan olyan, mint Eleanorának, Guidobaldo anyjának a kutyája, és amikor Guidobaldónak nem volt elég pénze, hogy kifizesse a képet, az anyjától kért rá, hát akkor igazán, ennek már tisztára Ödipusz-szaga van!

– Tudom is én. Nincs semmilyen forrásunk Guidobaldo és szülei intim kapcsolatáról. És már mondtam magának, hogy engem nem ez érdekel. Ami biztos, az az, hogy La Bellát meztelenül akarta, vagy pontosabban levetkőzve. A lényeg ennyi: az ő számára ez egy pin-up volt.

– Furcsa dolgokat mond, de jó, legyen. Végül is igaz, hogy amikor a képről beszél, Guidobaldo „meztelen nőnek", *donna ignudának* nevezi…

– Egy pin-up, mondtam én.

– Na de mégis, egy történésztől, mint maga, ez azért kicsit anakronisztikus meghatározás.

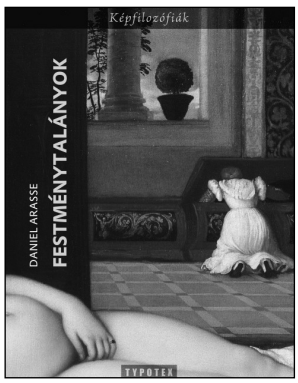
– A macska az macska. A nevükön kell nevezni a dolgokat. Ez a pamlagon heverő meztelen nő, aki ránk néz, miközben simogatja a nemi szervét, na ne mondja, hogy ebben nincs szexuális izgatás és kacérság. Sőt, elég egyértelmű, nem?

Arasse a képet nézi, keretestül-festékágyastul, benne a kompozíciót, a figurákat, a színkezelést, és abból ítél, amit lát. Párbeszédbe lép a képpel, kérdéseket tesz fel, amikre nem kívülről (a művészettörténeti írásokból), hanem belülről vár választ. Mondhatni, stílusbravúr, hogy mind az öt esszé kvázi dialógusra épül: a szerző levélformát vagy tényleges párbeszédhelyzetet imitálva szól az olvasóhoz, aki azáltal is „partnernek" érzi magát a diskurzusban, hogy a kötet szerkesztői jóvoltából mindent lát, amiről szó van.

(Nagy Csilla, Népszabadság)

Arasse pimaszul és kristálytisztán érvel. Ezerszer értelmezett festményeket vizsgál meghökkentő perspektívából. Tótágast állva akad rá ismert képek ismeretlen tájékaira. Retorikailag remekül felépített, nyelvileg játékos, rendkívül informatív, élvezetes szövegeiben történelmi, kultúrtörténeti, ikonográfiai, néprajzi vagy akár geopolitikai adalékokkal szolgál.

(Vass Norbert, Fidelio)

FESTMÉNYTALÁNYOK

Daniel Arasse

Képfilozófiák sorozat
B/5, 212 old., 3200 Ft (Webshop ár: 2400 Ft)

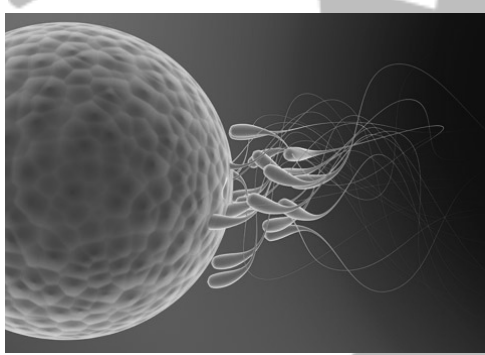
Arasse kétségtelenül látni is tanít bennünket: betekinteni a festmény önmaguktól is szembeötlő részletei alkotta felszín alá, felismerni a mondandót hordozó vagy kiegészítő további összefüggéseket. Aki eléggé merész, megkísérelheti eltanulni tőle ennek művészetét és mesterségbeli alapjait, eszközeit.

(Osman Péter, Magyar Innovációs Szövetség)

További olvasmányok:
Bacsó Béla–Gábor György–Gyenge Zoltán–Heller Ágnes: *A szépség akarata*
Blaskó Ágnes–Margitházi Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció*
Daniel Arasse: *Festménytörténetek*
Németh István: *Az élet csalfa tükrei*
Nicolas Matsier: *3D a festészetben*
Orosz István: *A követ és a fáraó*
Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*

A dögös vörös

A hagyományos felfogású férfi antropológusok által kedvelt elmélet szerint a rejtett peteérés és közösülés a vadászó férfiak együttműködésének elősegítésére és a közöttük dúló agresszivitás csökkentésére alakult ki. Hogyan lettek volna képesek a barlanglakók a mamut elejtéséhez szükséges összehangolt csapatmunkára, ha előbb reggel meg kellett volna vívniuk egymással a peteérés szakaszában levő barlanglakónő kegyeiért? Ennek az elméletnek az a rejtett mondandója, hogy a nők élettana leginkább azért fontos, mert hat a társadalom valódi mozgatóinak, a férfiaknak az egymás közötti kapcsolataira. Ez az elmélet azonban kiszélesíthető úgy, hogy ne legyen ennyire szembetűnően férfi szemléletű. A látható peteérés és közösülés szétrombolná a nő–nő, a férfi–nő és a férfi–férfi kapcsolatokat, és ezzel felbomlasztaná a társadalmat.

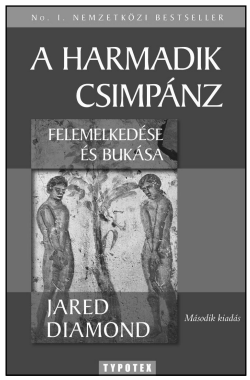

Ennek a népszerű elméletnek a szélesebb változatát szemléltessük egy szappanoperába illő jelenettel; ez majd megmutatja, milyen lenne az élet nekünk, mai vadászó-gyűjtögetőknek, ha nem volna elrejtve a peteérés, és mindenki szeme láttára folyna a közösülés. Szappanoperánk szereplői: Bob és Carol, Ted és Alice, valamint Ralph és Jane. Bob, Alice, Ralph és Jane ugyanabban az irodában dolgozik; a férfiak szerződésekre vadásznak, a nők pedig számlatartozásokat gyűjtögetnek. Jane Ralph felesége, Carol Bobé, Alice pedig Tedé. Carol és Ted máshol dolgozik. Alice és Jane ugyanazon a napon reggel ébredés után észreveszi, hogy élénkvörössé vált, mindenki tudomására hozva, hogy peteérésük küszöbön áll és szexuálisan fogékonyak. Alice és Ted még otthon közösülnek, majd elindulnak dolgozni, az egyik erre, a másik

arra. Jane és Ralph együtt megy munkába, s ott olykor, munkatársaik jelenlétében közösülnek az irodai kanapén. Bob meglátván, hogy Alice és Jane vörösre változott, és Jane az orra előtt Ralph-fal közösül, nem bír gerjedelmével. Képtelen a munkájára figyelni. Szakadatlanul ostromolja Alice-t és Jane-t. Ralph elzavarja Bobot Jane mellől. Alice hűséges marad Tedhez és visszautasítja Bobot, de a veszekedés nagyon megzavarja a munkájában. Carol, mivel tudja, hogy Alice és Jane élénkvörössé vált, és ezzel elcsábíthatja Bobot, ő viszont éppen most nem, egész nap csak ül az irodájában és majd szétrobban a féltékenységtől.

Az iroda mindennek eredményeképpen csak kevés szerződést kaparinthat meg, és kevés tartozást fog behajtani. Közben felvirágoznak azok az irodák, amelyekben rejtve marad a peteérés, és csak párban zajlik a szexuális élet. Bob, Alice, Ralph és Jane irodája végül tönkremegy, és csak azok az irodák maradnak fenn, amelyekben titokban folyik a peteérés és a közösülés. Ez a kis példázat azt sejteti, hogy elfogadható az a hagyományos elmélet, amely szerint a rejtve folyó peteérés és közösülés hozzájárult az emberek közötti társadalmi együttműködés kialakításához.

A HARMADIK CSIMPÁNZ FELEMELKEDÉSE ÉS BUKÁSA

Jared Diamond

No. 1. Nemzetközi bestseller sorozat
B/5, 416 old., 4800 Ft (Webshop ár: 3600 Ft)

Elkeserítő, hogy az állatok mennyire hasonlítanak az emberre. És viszont. De a velük való nemes vetélkedésben mi, emberek jutottunk el ahhoz a kiváltsághoz, hogy kipusztíthassuk egész környezetünket, növényestül, állatostul, emberfajostul. Diamond a rokonság alapos – és élvezetes – végigtekintése során azt latolgatja ebben a könyvében, hogy vajon van-e még esély észhez térésünkre. Merthogy nem vagyunk különös anyagból gyúrva; DNS-ünk csak 1,6 százalékban különbözik a közönséges csimpánz és a törpe csimpánz DNS-étől.

További olvasmányok:
Csányi Vilmos–Miklósi Ádám (szerk.): *Fékevesztett evolúció*
Geoffrey Miller: *A párválasztó agy*
Jared Diamond: *Háborúk, járványok, technikák*
Jared Diamond: *Összeomlás*

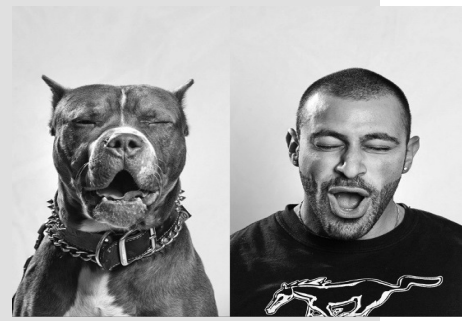
Nem csal a szimat

A kutya szaglóhámja mind abszolút, mind pedig relatív értelemben nagy felületű. Különböző tanulmányok becslései alapján a német juhászkutya szaglóhámja 150–170 négyzetcentiméteres, míg az emberé csak kb. 5 négyzetcentiméter. Ugyanígy hatalmas különbséget mutat a szaglósejtek száma: kutyákban 220 milliótól 2 milliárdig terjedhet a számuk, embernél csak 12–40 millió. Nem tudjuk, vajon e számszerű eltérések miként járulnak hozzá a kutya jobb szaglásához: lehet, hogy érzékenyebb észlelést, vagy esetleg az összetett szagok felismerését teszik lehetővé. A receptorsejtek felszínén kötőfehérjék találhatók, amelyek elfogják a szagmolekulákat. Ezek a fehérjék egyes molekulatípusokra specializálódnak, és egy-egy receptorsejt egyféle kötőfehérjével rendelkezik. Azon sejtek, amelyek ugyanarra az illatmolekulára érzékenyek, az agy ugyanazon régiójába küldik az impulzusaikat. Az emberi genetikai állományt is figyelembevevő összehasonlító vizsgálatban úgy találták, hogy kutyák esetében mintegy 1300 gén vehet részt a szaglóreceptor-fehérjék kódolásában, és ez a szám körülbelül egyharmadával nagyobb az embernél a szaglásban érintett génekénél. Kutya esetében több érzéksejt áll rendelkezésre ugyanannak a szaganyagnak a felderítésére, és többféle szaglóreceptor-fehérjéjük is van, mint nekünk. A kutyában és emberben egyaránt meglévő gének esetében azt várjuk, hogy a kutya szaglása érzékenyebb lesz, mert több érzéksejtjük rendelkezik ezzel a receptorfehérjével. Ugyanakkor mind az embernek, mind a kutyának vannak fajra jellemző receptorfehérje-génjei. Ez azt jelenti, hogy lehetnek olyan illatok, amelyekre egyik vagy másik faj érzékenyebb.

– Mi ma az elfogadott elmélet, mikor, hogyan, miért csatlakozott a kutya az emberhez?

– Valójában ez egy hosszabb folyamat lehetett, és a legtöbben azt az elképzelést fogadják el, amely szerint talán 50 ezer évvel ezelőtt egyes farkas egyedek, esetleg kisebb falkák a vándorló emberi csoportok mellé szegődtek. Fokozatosan kialakult egy olyan együttlét, amely során ezek a farkasok részben az ember által meghagyott táplálékot fogyasztották.

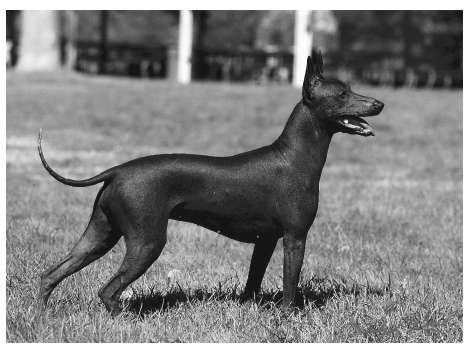

– Ember és kutya viselkedésében van valami közös vonás?

– A kutatók úgy gondolják, hogy nagyon sok párhuzam figyelhető meg a kutyák és az ember viselkedésében, és ennek feltehetően evolúciós oka van. Arra gondolunk, hogy a háziasításban legfontosabb szerepet az játszotta, hogy ezek a farkas leszármazottak elfogadják az emberi közösséget, együtt tudjanak élni az emberrel, ne mutassanak felé agressziót, képesek legyenek értelmezni az ember viselkedését, és együttműködjenek vele. Az etológiai kutatások döntő részét éppen azok a vizsgálatok képezik, amelyekben azt nézzük meg, hogy a kutya és az ember (az utóbbi esetében ilyenkor elsősorban a gyerekekre kell gondolni) milyen mértékben hasonlít, különösen, amikor a szociális és kommunikációs, illetve kognitív képességeket vizsgáljuk.

(Olvasói kérdések Miklósi Ádámhoz az origo.hu oldalán)

Honnan származnak a kutyafajták ?

A mexikói xoloitzcuintlit tartják az egyik legősibb amerikai kutyafajtának. Korábban úgy gondolták, hogy e mexikói szőrtelen kutya közelebbi rokonságban áll a kínai meztelenkutyával. A genetikai vizsgálatok viszont kimutatták, hogy a xoloitzcuintli nem

bennszülött, helyben domesztikált amerikai fajta, és a kínai meztelenkutyákkal sincs közeli genetikai kapcsolatban. A kutatók úgy találták, hogy a xoloitzcuintli eurázsiai eredetű, de nem a kínai meztelenkutyától származik. Jelenlegi elképzeléseink szerint a xoloitzcuintli őseit még az Amerikába érkező korai bevándorlók hozták magukkal, és csak később alakult ki ebből a populációból a jellegzetes szőrtelen kutya. A ma ismert fáraókutya annyira hasonlít az ókori Egyiptomból származó falfestményeken megörökített ebekre, hogy sokan azt hitték, ténylegesen az ókorig vezethető vissza e fajta eredete. A DNS-vizsgálatok azonban rámutattak, hogy a fáraókutya viszonylag új keletű, amelyet más fajták keresztezésével állítottak elő az utóbbi néhány száz év során. Az eredmény egy genetikailag „modern" kutyafajta, amely viszont megkülönböztethetetlen az egyiptomi falfestményeken látható ebektől. A küllemi hasonlóság tehát még nem jelent okvetlenül ősi eredetet, illetve nem feltétlenül igazol közeli rokonságot. Ugyanez lehet a helyzet a régi ábrázolásokhoz feltűnően hasonlító mai salukikkal és masztiffokkal is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy nem a genetikai értelemben vett fajta a „régi", hanem valójában csak maga a külalak. A kutyafajták nem példázzák jól a természetes evolúciós folyamatokat, mivel az egyes földrajzi területeken élő kutyapopulációk nem fejlődhettek hosszú ideig elszigetelten egymástól, mielőtt a vándorló emberek révén ismét keveredni kezdtek egymással. A kutyafajták esetében a viselkedési és küllemi hasonlóságok legtöbbször konvergencia eredményei, és nem egy „közös ős" áll mögöttük. Mindez újabb bizonyítéka a kutya genetikai rugalmasságának – ugyanolyan külső tulajdonságokat más és más genetikai kiindulási anyagból is ki lehet alakítani szelekcióval.

Etorobotika: Mogi Robi forradalma

Új tudományág születhet: az etorobotika, amelynek Magyarországon lehet a világközpontja. Az élet egyre több területén lesz szükség az úgynevezett társrobotokra: idősek, betegek ápolásában, mentőakciókban, de akár kisgyermekek felügyeletében is.

Az etorobotika azt vizsgálja, hogyan lehet az állatok viselkedésének törvényszerűségei alapján új típusú robotokat építeni, milyen szerkezetek, milyen szoftverek kellenek ahhoz, hogy a minket kiszolgáló mesterséges lények képesek legyenek szociális interakcióra, azaz képesek legyenek beilleszkedni emberi csoportokba is. A hazai kutatás két szálon indult el. Az egyiken az etológusok és az informatikusok közösen olyan szoftvert hoztak létre, amely lehetővé teszi a kutyák viselkedésének formalizálását. Kutyatartó gazdik ma már a képernyőn megjelenő stilizált alakok reakcióiból is felismerhetik, melyiknek ajándékozták az ő blökijük tulajdonságait, jellemző szokásait. Közben a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mérnökei megépítették Mogi Robit, a kutyára emlékeztető robotot, amely kerekein fel-le gördül, képes felemelkedni, a fejét és farkát mozgatni, labdát visszavinni a gazdájához. A következő lépés, hogy megtanítsák a térben tájékozódni, hogy alkalmassá váljon mindarra, amit eddig csak a képernyőn létező virtuális ős tudott. Arról, hogy mindez mire lehet jó, *Miklósi Ádámot, az ELTE Etológiai Tanszékének vezetőjét kérdeztük.*

– Kettéhasadt a robotika. Vannak, akik az emberre szinte tökéletesen hasonlító humanoidokat akarnak építeni: létezik is már olyan japán műmanöken – szinte műgésa –, amely tökéletesen alkalmas ruhák bemutatására. Mások viszont önökkel együtt azt mondják: a robot csak ne akarjon hasonlítani az emberre. Miért ne?

– Az a nagy gond, hogy miközben Amerikában, Japánban, sőt ma már Koreában és Kínában is irdatlan összegeket költenek robotok építésére, a kutatók rájöttek: teremtményeiket nem szereti senki. Az egyszerű emberek számára ezek a gépezetek ridegek, hidegek maradnak. Egy japán kutató, Masaro Mori meg is fogalmazta az úgynevezett „borzongások völgye" alaptételt: minél inkább hasonlít egy robot az emberre, annál inkább viszolygunk, rettegünk tőle. Sokkal jobban elfogadjuk azokat, amelyek kevésbé hasonlítanak ránk.

– Egyes mérnökök erre azt mondják: éppen ezért kell még tökéletesebb robotokat építeni. Olyanokat, amelyeknek selymes a bőrük, kellemes a hangjuk.

– Mi meg azt mondjuk, hogy ez zsákutca. Ők úgy érvelnek, hogy azért építenének pincérlányszerű robotot, mert a pincérlány helyettesítése a feladat. Szerintünk viszont a kiszolgálási funkciót kell jól megoldani, de másképpen. Vajon igazuk van-e azoknak, akik szerint az a jó, ha egy robot tud beszélni, ha lehet vele szóban kommunikálni?

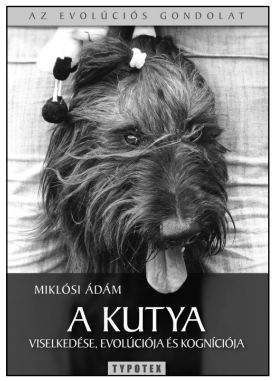
Biztos-e, hogy egy kórházi robot esetében olyan nagyon jó, ha a gép mosolyogni próbál – miközben a megfelelő mosolyt nagyon nehéz eltalálni, és ha nem sikerül, az viszolyogtató. Tényleg szükség van-e arra, hogy a robotnak mimikája legyen, ami roppantul pénzigényes dolog, irdatlan számítógépes memória kell hozzá. Mi azt mondjuk, hogy az a néhány érzelem, amelyet a kutyánál az emberek biztosan felismernek, láthatóan nagyon sok mindenhez elég.

– Például tudjuk, hogy a kutyánk szeret minket. De szeretheti-e a gazdáját egy gép?

– Indulásnak már az is elég, ha a gazda szeretetre méltónak találja az őt kiszolgáló robotot. Ha elhiszi, hogy az kötődik hozzá. Ha egy kicsit nevelgetheti, alakítgathatja a viselkedését. Mi olyan mesterséges lényt szeretnénk létrehozni, amelyik az emberrel szociális kapcsolatokat tud kiépíteni, és ezek a kapcsolatok segítik őket a közös munkában, képessé teszik őket arra, hogy egymást segítsék. Az a hipotézisünk, hogy hasznos lehet, ha a robotot megtanítjuk néhány olyan mozdulatra, viselkedési elemre, amely a kutyáknál természetes jelzése egy-egy állapotnak. Ezek a biológiai jelzések tanulás nélkül, még a gyerekek számára is könnyen felismerhetők. Az ideális ember–robot kapcsolatra a vakvezető kutya lehet a legjobb példa. Nem kell, hogy beszéljen. Nem kell, hogy mosolyogni próbáljon. Az a tapasztalat, hogy a jól kötődő kutya teljesítménye a gazdát is sokkal nagyobb elégedettséggel tölti el. Valójában a kötődés – függetlenül attól, hogy az állat mennyire kiváló a vakvezetésben – önmagában is nagy hozzájárulás ehhez a kapcsolathoz, ahhoz, hogy gazdája elégedett legyen. Igazi áttörés lenne, ha a robotot is társnak tudná elfogadni a gazdája.

(Barát József, Metropol)

A KUTYA VISELKEDÉSE, EVOLÚCIÓJA ÉS KOGNÍCIÓJA

Miklósi Ádám

Az evolúciós gondolat sorozat
B/5, 420 old., 4500 Ft (Webshop ár: 3375 Ft)

Miért ragaszkodnak hozzánk? És mi miért nevezzük őket a legjobb barátainknak? Hogyan tanulnak? Milyen tényezők alakítják személyiségüket? Tényleg a farkastól származnak? Igaz-e, hogy tudnak számolni? A kutya az egyetlen olyan állatfaj, amely latin nevében megkapta a *familiaris*, azaz a 'családhoz tartozó' jelzőt. Mégis általánosságoknál és tévhiteknél többet aligha tudunk mondani rólunk. Jelen kötet tudományos értelemben, kutatási adatokkal alátámasztva foglalja össze mindazon ismereteket, amit ma a kutyák evolúciójáról, viselkedéséről és gondolkodásáról tudhatunk.

További olvasmányok:
Charles Darwin: *A fajok eredete*
Csányi Vilmos: *Van ott valaki?*
Csányi Vilmos–Kampis György–Mérő László–Pléh Csaba: *Mindörökké evolúció*
Csányi Vilmos–Miklósi Ádám (szerk.): *Fékevesztett evolúció*
Miklósi Ádám–Topál József: *Kutyagondolatok nyomában*

Dinódiagnózis

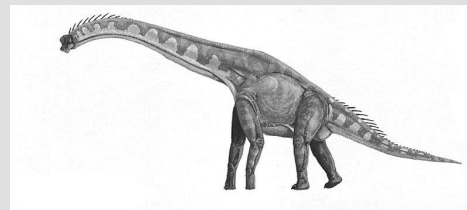
„Sue", a *Tyrannosaurus rex* hatalmas csontváza, amely ma a chicagói Field Múzeumban látható, azért is érdekes, mert különféle kóros elváltozásokat mutat. Az egyik ujjcsontján (kézközépcsontján) – azon a helyen, ahol a mutatóujjhoz kapcsolódik – néhány jellegzetes, legömbölyített üreg látható. Ezeket a modern patológusok és a paleontológusok egyaránt alapos vizsgálatnak vetették alá. A paleontológusok felfedezték, hogy más *Tyrannosaurusok* is mutatnak ilyen sérüléseket, ezek azonban meglehetősen ritkák a múzeumi gyűjteményekben. A ma élő hüllők és madarak kórtanával alaposan összevetve a patológusok be tudták bizonyítani, hogy a sérüléseket köszvény okozta. Ez az embereknél is előforduló betegség – melyet a húgysavkristályok ízületek körüli lerakódása okoz – általában a kezet és a lábat támadja meg, és az érintett területek rendkívül fájdalmas duzzadásával és gyulladásával jár. Bár a köszvény kiszáradás vagy veseelégtelenség következtében is kialakulhat, az embereknél az étrend is szerepet játszik benne: mégpedig a vörös húsokban található purin nevű vegyületben gazdag táplálék fogyasztása. A *Tyrannosaurus* húsevő voltát tehát nem csak külseje és ürüléke bizonyítja, hanem köszvénye is.

A „Dinosauria” öregrend elnevezése 1842-ből, Sir Richard Owen angol tudóstól származik, aki ezzel a szóval utalt a „Sauria hüllők megkülönböztetett törzsére vagy alrendjére”, melynek tagjaira Angliában és a világ más tájain találtak rá. A kifejezés az ógörög *deinosz* (’rettenetes’, ’ijesztően nagy’ vagy ’félelmetes’) és *szaurosz* (’gyík’ vagy ’hüllő’) szavak összetételéből származik. Ezzel Owen inkább a kihalt állatok mérete és fenségessége iránti tiszteletét kívánta kifejezni, mintsem az óriási termetük, fogazatuk és állkapcsuk által kiváltott félelmét.

(Wikipédia)

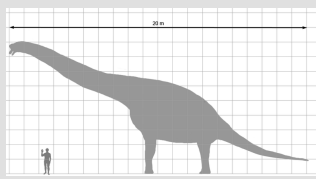
A zsiráftitán

A Giraffatitan rekonstrukciója

A legmagasabb és legnehezebb olyan dinoszaurusz, amelynek sikerült hiánytalan csontvázát megtalálni, a *Giraffatitan* volt, amelyet Tanzániában fedeztek fel 1907 és 1912 között (és először a *Brachiosaurus* fajaként soroltak be). A lelet jelenleg a berlini Humboldt Múzeumban van kiállítva. 12 méter hosszú, a becsült tömege pedig 30–60 tonna között lehet.

(Wikipédia)

Az ember és a Giraffatitan méretének összehasonlítása

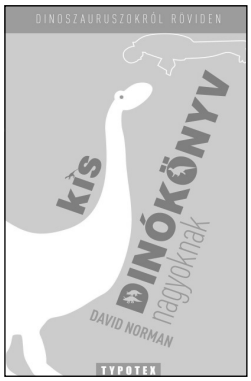
Tyrannosaurus Rex, a zsarnok gyík

Méret: 12 méter

A *Tyrannosaurus* minden idők egyik legnagyobb szárazföldi húsevője volt – tömege elérte a hat tonnát. Óriási koponyáját hosszú, súlyos farok tartotta egyensúlyban. A T-Rex szinte áthatolhatatlan páncélzattal védett koponyája arra utal, hogy pusztító erejű ragadozó volt, melynek harapása a legvastagabb csontot is kettéroppantotta. Két állkapcsában 150 darab hosszú, éles, recés fog várt a bevetésre. Nagy és erős hátsó lábaihoz képest jelentéktelennek tűnő mellső végtagjain mindössze két ujj volt. A közelmúltban előkerült maradványok tanúsága szerint e két kis mellső láb is erős izomzattal bírt, valószínűleg azért, hogy az állat megkapaszkodhasson a talajban, miközben hátsó lábait kinyújtva megpróbált felegyenesedni.

setaadinoszauruszokkal.hu

KIS DINÓKÖNYV NAGYOKNAK

David Norman

Tudomány tömören sorozat
B/6, 240 old., 2500 Ft (Webshop ár: 1875 Ft)

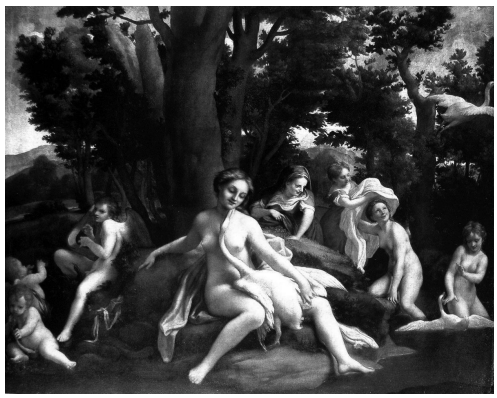
„A dinoszauruszok hivatalosan 1842-ben »születtek« az angol anatómus, Richard Owen jóvoltából, aki zseniális és intuitív nyomozói munkája során kihalt hüllők fosszíliáinak egyedi természetét vizsgálta. A dinoszauruszokat a nagyközönség hamar a szívébe fogadta, mivel ezek a lények egyrészt addig ismeretlen ősi világok kihalt lakói voltak, másrészt a mítoszok és legendák sárkányait is megtestesítették. A dinoszauruszok az emlékezetes entrée óta mit sem veszítettek vonzerejükből. Azóta is sokan találgatják, minek köszönhető ez a kitartó érdeklődés: talán azzal függ össze, hogy az embernek mindig fontosak voltak a mesék, amelyek beindítják a képzeletet és fejlesztik a kreatív képességeket. Számomra nem tűnik véletlen egybeesésnek, hogy gyakran éppen 3 és 10 éves kor között, a szellemi és kulturális fejlődésre legfogékonyabb időszakában a legnagyobb a dinoszauruszok iránti érdeklődés – ahogy azt sok szülő is tanúsíthatja."

További olvasmányok:
Charles Darwin: *A fajok eredete*
Daniel Dennett: *Darwin veszélyes ideája*
Miklósi Ádám: *A kutya viselkedése, evolúciója és kogníciója*

Ab ovo!

Leonardo da Vinci:
Léda és a hattyú (1510–1515)

Antonio da Correggio:
Léda a hattyúval (1531)

A latin kibújik a tojásból

Ab ovo, kezdem a tojással, mondjuk, ha valamiről az elejétől fogva szeretnénk beszámolni. Miért? Talán mert a rómaiak felismerték, hogy a tojás előbb volt, mint a tyúk? Téves feltételezés. Horatiustól, a költőtől eredeztetik ezt a mondást: Homéroszt azért dicsérte meg, mert az *Iliászban* elmondja a trójai háború történetét, de nem *ab ovo,* hanem *in medias res,* rögtön a dolgok közepébe vágva. Az a tojás, amellyel *nem* kezdte el beszámolóját, nem más, mint a Léda és a Hattyú – illetve az istenatya Zeusz – közötti szerelmeskedés eredménye, amelyből azután a szép Helené bújt ki, aki miatt – nem kétséges – kitört a trójai háború. Ez mind benne rejlik az *ab ovó*ban – de még más is. *Ab ovo*, vagyis tojással (mint hors d'oeuvre) kezdték lakomájukat a rómaiak. A két szó sikerét talán ennek a többsíkú jelentésnek köszönhette.

Izgalmas, humoros, szórakoztató, fordulatos – latinkönyv. Pedig valóban ilyen – és a döbbenetet fokozandó elárulom: bestseller is. Wilfried Stroh német klasszika-filológus professzor könyve Németországban már megjelenésének évében több kiadást ért meg, és hatására megugrott a latintanulásba kezdő fiatalok száma. Ez nem véletlen. A *Meghalt a latin, éljen a latin!* sikerének kulcsa, hogy rendkívül közel hozza hozzánk a nyelvet, és rajta keresztül a latinul beszél embereket. A szerzővel együtt halljuk Cicerót, amint első, kirobbanó sikerű beszédét aratja, és hunyorogva betűzgetjük a római városfalakon fennmaradt (pajzán) falfirkákat. Születése, virágkora, halála, saját halálának túlélése és halhatatlanná válása: ezt az ívet írja le Stroh szerint a latin nyelv évezredes története.

(Schenk Borbála, Szakkönyvajánló)

Mors immortalis – A latin halála és halhatatlansága

Amilyen mértékben egyetemes értékű, tehát világnyelv lett a latin, párhuzamosan történt valami, ami most már örök időkre jellemezni fogja: megmerevedett, vagy, ahogy ellenségei szívesen emlegetik, „holt nyelv" lett belőle.* Hogyan? Lehetséges, hogy ez már akkor megtörtént? Éppen abban a pillanatban, amikor a latinból világnyelv lett? Úgy tűnik, hogy épp ennek ellenkezője igaz, ez már abból is látható, hogy a „halál pillanatának" évét szakértő nyelvészek különböző időpontokban jelölik meg:

– az ókor vége, amikor a Nyugatrómai Birodalom összeomlik, s megszületnek a „román" nyelvek;
– a középkor vége, amikor túlbuzgó humanisták túlzott stilisztikai követelésekkel „halálos döfést" adtak a latinnak;
– a korai újkor vége, amikor az eddigi tudományos nyelv szerepét a latin helyett a modern nyelvek vették át.

* Nem lehet kideríteni, ki állította elsőként a latinról, hogy holt nyelv. A téma részletes elemzés alá került már a 16. század végén. Marcus Antonius Muretus, francia humanista művének (1583) címe: *Aiunt Graecam Latinamque linguam iampridem mortuas esse. Ego vero eas nunc demum non tantum vivere et vigere contendo, sed* […] *firma valetudine uti, postquam esse in potestate plebis desierunt (Orationes, epistulae et poemata,* Leipzig 1698, 1. kötet, 380. „Azt állítják, hogy a görög és latin nyelv már régen meghalt. Ezzel szemben hangsúlyozom, hogy nem csupán nem haltak meg, hanem eleven egészségnek örvendenek, amióta a közönséges nép már nem tesz erőszakot rajtuk." Muret jelentős filológus és költő volt, ez a beszéde kiemelkedik a témával kapcsolatos, hasonló előadások közül.

A magyarázatok sokasága – néhány megoldáskísérletet meg sem említettem – jelzi, hogy milyen összetett, milyen súlyos ez a probléma. A közelmúltban egy nyelvész, Paolo Poccetti megállapította, hogy nincs sok értelme a halál dátuma feletti vitának, hiszen a latin meg sem halt. A latinnak azonban ilyen trükkökre nincs szüksége. Ha most kísérletet teszek arra, hogy a dátummal kapcsolatos véleményemet félreérthetetlenül megfogalmazzam, akkor a kérdés hátterében nagyon egyszerű felismerésekhez jutok. A két kifejezés, hogy „élő nyelv", illetve „holt nyelv" biológiából vett metaforák: ahogy egy élőlény, egy növény vagy állat szervezete állandóan növekszik, változik, míg a halál véget nem vet ennek a folyamatnak, úgy mondható az élő nyelvekről is, hogy fejlődnek és megváltoznak. Minden gimnazista sejti, hogy Goethe nyelve már nem teljesen a mai német, és még távolabbi múltra mutatnak a barokk idők – például Andreas Gryphius – költeményei. Még messzebb van tőlünk Luther Bibliája, vagy akár a Nibelung-énekek nyelve, hiszen ezeket kommentár nélkül egy ma élő német már meg sem érti. A német nyelv, minden élő nyelvhez hasonlóan az elmúlt nyolcszáz évben erőteljesen fejlődött, s minden valószínűség szerint tovább is fog fejlődni. Ezzel ellentétben vannak nyelvek – mint például az indiai szanszkrit vagy a klasszikus arab –, amelyekre ilyen jellegű fejlődés már nem érvényes. Ezek közé sorolható a latin is, nem örök idők, de legalább Augustus császár ideje óta. Itt, széles körű terjedésével együtt „meghal" a latin – elsősorban persze mint irodalmi nyelv. Ez azt jelenti, hogy megszilárdul abban a formában, amely még ma is érvényes, lényeges változásra többé már nem kerül sor.

Ha fenyegető veszélyt akarunk jelezni, mai napig idézzük a rómaiak rémült kiáltását: *Hannibal ante portas* – Hannibal a kapuk előtt! Loriot ezen is túltett, midőn alliteráló filmcímet alakított belőle: *Pappa ante portas.* Szó szerint különben – ha Liviust idézzük – a kifejezés így hangzik: *Hannibal ad portas.*

Jobbra: Hannibal a cannaei csatában elesett római lovagok gyűrűit számlálja (Sébastien Slodtz szobra a Tuileriákban)

Mindig nagyon jól vezeti fel a témát, és kiválóan „lépteti fel" a szereplőit, úgy, hogy a jelenet emlékezetes marad, bevéső dik. Cicerót az igen kétséges kimenetelű és filmbe illően izgalmas Roscius-per kellős közepén mutatja be az olvasónak, Vergiliust pedig úgy, ahogy egy művét előadják a színházban, majd az öreg Cicero magához hívatja. Emellett lényeglátása is nagyszerű, és mindig hoz példát, latinul és fordításban is, amelylyel egy-egy író stílusa, habitusa a legjobban megragadható. Ehhez járul – legalábbis a köztársaságkori római irodalom tekintetében – a német szakmunkákra jellemző rendkívüli alaposság.

Vannak azonban törések, aránytalanságok a könyvben. A római irodalomtörténet áttekintése az aranykoriakkal (Augustus korával) lényegében lezárul, mert a szerző szerint az aranykori irodalom „csúcsán" a latin (irodalmi) nyelv fejlődése megmerevedett, a későbbiek már csak ezt utánozták. Ez lenne a latin első (tetsz)halála. Mégha ez igaz is, nehéz egyetérteni azzal, hogy az ezüstkoriakat, Iuvenalist, Senecát, Tacitust, e később (a közép-, de főleg az újkorban) rendkívüli hatású szerzőket szinte szóra sem méltatja. S ha már Tacitust említettük, tegyük hozzá, hogy Stroh-t leginkább a költészet érdekli, a prózai és különösen a történeti művek elég mostoha elbánásban részesülnek nála.

(Részlet G. d. Magister recenziójából, laudator.blog.hu)

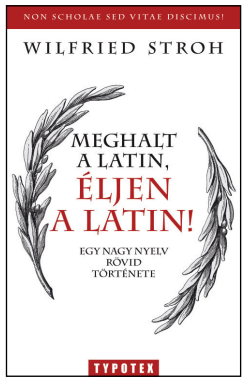
Valahfridus G. d. Magisternek üdvözletét küldi.

Bírálatodat azonnal kíváncsian és szorgalmasan elolvastam. Mennyi igyekezetet és munkát fektettél kicsiny művembe! Szívből gratulálok. Sehol nem volt még ilyen jó hírnököm, s azt hiszem, nem is lesz.

Kérlek ne hidd, hogy nem szeretem Senecát – akit nagyra tartok –, vagy éppen Iuvenalist és Tacitust; de nem tudtam és nem is állt szándékomban irodalomtörténetet alkotni, ami viszont a nyelvtörténetet illeti, számomra úgy tűnt, Cicerónak és Vergiliusnak kell kitüntetett helyet biztosítani. Azt már inkább sajnálom, hogy a neolatin szerzőknél túlságosan is saját hazámmal foglalkoztam. Úgy véltem – s a kiadó is ezt javasolta –, hogy itt honfitársaim kedvében kell járni. Ha valaha is gondoltam volna, hogy Pannoniában is lesznek olvasóim, akkor persze művem „határait" sokkal jobban kiterjesztettem volna. Most már hallottam az igen ékesen szóló hírnököt, s várom magát a könyvet.

Ha ráérsz, kérlek, írd meg nekem polgári nevedet! Élj boldogul!

Prof. Dr. Wilfried Stroh
(Wilfried Stroh válaszlevele a recenzió írójához)

MEGHALT A LATIN, ÉLJEN A LATIN!
Egy nagy nyelv rövid története
Wilfried Stroh

A/5, 375 old., 2900 Ft (Webshop ár: 2175 Ft)

NON VITAE SED SCHOLAE DISCIMUS! – Az a baj, hogy „az iskolának, nem az életnek tanulunk" – az eredetileg így fogalmazott mondás a filozófus Seneca szemrehányása volt az első században. Szavára ma is érdemes felfigyelni. Wilfried Stroh könyve nem „iskolás fokon" tekint vissza a latin nyelv által őrzött kincsek több mint 2000 esztendős múltjára. Meggyőződése, hogy az ősökkel való megismerkedés a most élők számára is segítség. LAUDAMUS VETERES, SED NOSTRIS UTIMUR ANNIS – „Dicsérjük az ősöket, de a jelenkorban élünk." Ez Ovidius mondása időszámításunk fordulójának időszakából, amelyet így is értelmezhetnénk: Elismerő szavakkal tekintünk az ősökre, mert segítséget remélünk tőlük mai életünk számára is. Ebben az esetben talán igennel tudnánk felelni (ITA EST mondanánk), ha valaki ezzel a kérdéssel lepne meg bennünket: Do you speak Latin?

További olvasmányok:
Abram De Swaan: *Nyelvek társadalma / A globális nyelvrendszer*
Jacques Roubaud: *Költészet és emlékezet*
Lénárd Sándor–Siklós Péter–Terts István (szerk.): *Egy magyar idegenvezető Bábel tornyában*
Sándor Klára: *Nyelvrokonság és hunhagyomány*

A földre szállt istenek

Niké

A szamothrakéi Niké.
Hellénisztikus szobor (Párizs, Louvre)

Niké vagyok, Pallasz titán és felesége, a föld alatti Sztüx uralkodónőjének lánya. A győzelem szárnyas istennője, örök ifjú; szárnyam fehér márvány, kezemben olajág. Egyszersmind sikernő és üzletasszony vagyok. Olykor elegáns kiskosztümben járok: például elnökségi ülésre, nem mindent lehet telefonon elintézni.

Mikor az isteneket az Olümposzra száműzték, én az emberek között maradtam. Az embereknek legalább annyira szükségük van győzelemre, mint szeretetre. Egyezséget kötöttem a keresztény negyed isteneivel. Megígértem nekik, hogy sosem engedem visszatérni a hellén isteneket, ők pedig felvettek a keresztény képzetek közé. Rendszerint a kenyeres kosár és a serleg között jelenek meg, koszorút vagy pálmaágat tartok, így jelképezem Jézus győzelmét. Olyan meló, mint a többi. Olyan jelkép, mint a többi. Nem panaszkodom. Nem túl gyakran állok modellt.

Az igazi győzelmet később és nemrégiben arattam: cipészcéget alapítottam, amely csakhamar multinacionális nagyvállalattá fejlődött. Választékomban megtalálhatók sportcipők, ruhák, táskák, kütyük, labdák, mostanában jött be a farmernadrág, de kemény és telített a piac. Olimpiai csapatokat is szponzorálok, meg kutak építését Afrikában. Utóbbit nonprofit alapon: hiába lesz az afrikaiaknak vizük,

sosem fognak annyi pénzt keresni, hogy vegyenek tőlem bármit is. De hát elnökként törődnöm kell a jó píárral. A jó píár haszon. A haszon én vagyok.

Függővé váltam az anyagtól. Az anyag felhalmozható. Trezoromban több millió érményi anyagot tartok. Okosan és körültekintetően fektetek be. Anyagilag és nem hivatalosan támogatom Zeuszt és őrült tervét, hogy visszatérjen az emberek közé, hivatalosan azonban tiszteletben tartom a keresztény istenekkel kötött szerződést (amiről az olimposzi istenek nem tudnak), és ellenzem. Az igazat megvallva, habozom, melyik oldalon köteleződjem el. Egyelőre két vasat tartok a tűzbe, sőt talán hármat. Ezért aztán nyerni fogok. Mindig nyerek, pedig egyszer még egy istennő életében is el kell jönnie az első alkalomnak, amikor veszít.

Amikor Athéné vitába keveredett Zeusszal, szeretett volna találkozni Jézussal. Jézus jó ismerősöm, okos isten, szomorú és vidám, a semmi és a magányosság között, igazi gentleman, szereti az embereket, csak azok nem túl okosak és nem különösebben szeretik viszont. Rendszeresen találkozom Jézussal. Kedveljük egymást, könnyen megtaláljuk a közös hangot. Egyszer még meg is csókolt, hogy a szárnytollaim csúcsáig megborzongtam. Nem akartam elárulni Athénének bensőséges viszonyunkat Jézussal, ezért kerülő ötletem támadt: találkozót beszéltem meg a nevében Ozirisszel, Ozirisz jó haverja Jézusnak, hadd jusson el Athéné így, Egyiptomon keresztül Jézushoz.

Elintéztem ezt-azt a piacon, és elmentem az Utópiába, a kocsmába, amely részben az enyém, részben Ezékielé (a prófétáé) és Micié (a mackóé), ide beszéltem meg Athéné és Ozirisz találkozóját. Az ajtóban beleütköztem Erószba, legalábbis úgy rémlett. Ha tényleg ő az, nem lesz jó vége. Erósz zavart kelt, káoszt, entrópiát – s mindezt szerelemnek nevezi. De miféle szerelem ez? Kétségbeesett, szerencsétlen, leküzdhetetlen, nyílvesszővel kikényszerített.

Utálom Erószt, ezt a simaképű taknyost és hátulgombolóst, ezt az egyszemélyes kivégzőosztagot. A Moirák a tanúim, szívesen megmártanám tövig a tőröm ennek az okostóbiásnak a mellkasában.

A ruhatárban hagytam az olajágat. Héraklész – olyan háromszáz éve vettem fel – zavartnak tűnt. Kerülte a tekintetemet. Beléptem a

nagyterembe; megbotlottam a küszöbön. Szandálom mellett hevert egy hófehér tollpihe. Láttam már ilyen tollpihéket, később könnyeket, felvágott ereket. Erósz nyila.

Gond nélkül megtaláltam Athénét. Ambróziát ivott, pedig nem szokott inni. Kezét Ozirisz kezén tartotta, pedig kerülni szokta az anyagi érintkezést. Semmi kétség: Athénét eltalálták. De hogyan? Hiszen sosem vette le a páncélját.

Persze semmi sem jelent százszázalékos biztosítékot: Achillesnek sarka volt, a Lehman Brothersnek reputációja, Hitlernek birodalma, és valamennyien úgy végezték, ahogy végezték.

Erósz aljas és gyáva istenkölök. Saját szakállára nem merte volna megtenni. Félt volna a büntetéstől. Kényszeríthette valaki. A játék tehát elkezdődött. Az olimposzi istenek tényleg visszatérnek, már kezdünk gyűlölködni, összeesküvést szőni, fondorkodni, mint régen, hatalmunk csúcsán.

Kihátráltam a teremből.

Haboztam; mellesleg ez a kedvenc pózom: a habozó Niké. Ilyenkor kicsit Themiszre hasonlítok, márpedig Themisznek, noha vak, szerintem remek stílusa van, a rajongója vagyok, több sportkollekciómat is inspirálta, különösen a homlokpántok és térdvédők az ő érdemei.

Haboztam, mozgósítsam-e a kapcsolataimat, és jelentsem-e fel Erószt az Ítélőszéken. Az illegális fegyverhasználat komoly bűncselekménynek számít a városok városában. Kábé a naprendszer felbomlása után jönne ki a sittről, felszántott seggel. Szép látomás, tejút, ennek ellenére türtőztettem magam: feljelenteni mindig feljelenthetem, de inkább várok, a zsarolás legalább annyira hurokként szoríthat, mint a szerelem.

Felhívtam Jézust. A földön január van, Jézus nemrég jött világra, úgyhogy reméltem, szakít rám egy kis időt, ha jól számolom, csak áprilisban hal meg. A harmadik csöngésre vette fel.

– Helló, fehérszárnyú Niké. Mi újság?
– Helló, Názáreti Jézus. Megvagyok, de nem azért hívlak, hogy panaszkodjam…
– Nem jössz el este? Rendezek egy kis bulit. A legszűkebb kör: egy-két szent, egy-két boldog, néhány próféta, a négy evangélista. Újak

is lesznek: a pápa ígérte, hogy küld egy megboldogultat, ha lesz ideje. A Szentlélek ígérte, hogy benéz. Atyám nincs. Na?

– Szívesen – feleltem. – Hol?
– A keresztény és a zsidó negyed között van egy klub, Vörös-tengernek hívják.
– Viszlát.
– Pá.

Pár száz éve még elképzelhetetlen lett volna egy ilyen beszélgetés. Először is, a más-más világrendek istenei távol tartották magukat egymástól. Másodszor, ha kommunikáltak is, csak hivatalos szinten, mindenféle ünnepélyes külsőségek között és illő megszólításokkal. Harmadszor, még nem volt mobiltelefon, Hermész pedig nem tudott egyszerre mindenkit kiszolgálni.

Nem volt hiba az anyag megteremtése. Csodálatos az anyag. Nem volt hiba az ember megteremtése. Az ember az ügyfelem. Az ember megajándékozása a szabad akarattal, az volt hiba.

A szabad akarat képessé tette az embert, hogy formálja az anyagot, miáltal mi, istenek, az emberrel egyenrangúként formáljuk, amiből formáltattunk. A szabad akarat az isteni mindenhatóság amolyan olvadóbiztosítéka. De ettől függetlenül is katasztrofális következményekkel járó szabályt vezettek be a keresztény negyed istenei: amit a földi egyház elhatároz, tükröződjön az égben. Hát, tükröződik.

A városok városában, a hegyek hegyén, a fellegek fellegében stb. lazaság és gondtalanság uralkodik. Mindenki keveredik mindenkivel. Az erények már alig-alig materializálódnak. Még én is egyre ostobább vagyok, az anyag teherként nehezül a szellemre. Néha úgy érzem, mi, istenek egyre jobban és jobban hasonulunk az emberekhez. Pedig fordítva kellene.

Just do it

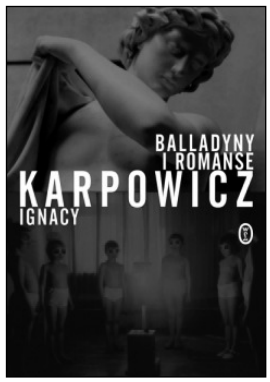
A Nike logót ma már minden kontinensen ismerik. A tervező a győzelem görög istennőjének, Nikének a szárnyát kívánta megmintázni, ami a végleges logótervben pipaként jelent meg. Az első terv 1971-ben készült el, amiért Carolyn Davidson tervező 35 dollárt kapott a cég alapítójától, Philip Knighttól. A tulajdonosnak azonban nem nyerte el a tetszését a logó, de meghagyta, és remélte, hogy majd megszokják a vásárlók, és a termék lesz a fontos. A kis pipa gyorsan meghódította a világot, és nemzetközileg ismert és szeretett logó lett. A nagy siker után Knight egy gyémántgyűrűvel és egy borítéknyi Nike-részvénnyel ajándékozta meg Carolyn Davidsont, kompenzálva az első 35 dolláros ajánlatot.

logoterv.hu

Ignacy Karpowicz (szül. 1976-ban) lengyel író, prozaista, utazó. Az írás mellett angolból, spanyolból és amhara nyelvből fordít, és utazgat Közép-Amerikában és Kelet-Afrikában. Első munkái a *Fa-art* című folyóiratban jelentek meg. 2006-ban a Czarne kiadó jelentette meg *Szívás* (Niehalo, Czarne, 2006) című első regényét, amelyért a rangos Paszport Polityki díjra jelölték. 2007-ben adták ki második regényét, *Cud* (Csoda) címmel. *Gesty* (Gesztusok) című következő regényét Niké Irodalmi díjra jelölték. 2010 októberében a Wydawnictwo Literackie (Irodalmi Könyvkiadó) gondozásában látott napvilágot *Balladyny i romanse* (Balladynák és románcok) című műve, melylyel elnyerte a *Polityka* hetilap 2010-es Paszport díját.

litera.hu

DEUS EX MACHINA

Ignacy Karpowicz

Science in Fiction sorozat
A/5, ~ 450 old.

Vegyünk egy csipet Bulgakovot, egy leheletnyi Rabelais-t és egy egészséges adag Kunderát, máris közelebb kerültünk Karpowiczhoz. A dolgok egyáltalán nem mennek valami jól a Földön. A hatalmas, öreg Istenek kiszorították a popkultúra jelentéktelen, ám annál könyörtelenebb istenecskéit. A „globális falu" világa nem nyújtja többé a biztonság és állandóság érzetét. Az emberek elszigetelődtek, és már régen elvesztették a sorsuk jobbra fordulásába vetett reményüket – egyik napról a másikra tengetik fásult és unott életüket… Mindennek tetejébe még a kávé is kezd kifutni.

De egyszer csak az Istenek a tettek mezejére lépnek. Földre szállnak. Sikerül-e Nikének, Afroditének, Jézusnak, Ozirisznak, Lucifernek és a többieknek helyre állítani a régi rendet? Vajon visszanyeri-e hitét az emberiség?

Ignacy Karpowicz regénye briliánsan kidolgozott, ironikus értekezés a modernitásról. Egyszerre megdöbbentő és rémisztő. Provokatív és blaszfémikus. Lesz, aki szeretni fogja, és olyan is, aki nem. És ennek így is kell lennie.

További olvasmányok:
Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*
Erik Hornung: *Az egy és a sok / Az óegyiptomi istenvilág*
John Carroll: *Jézus, a Létező*

A másvilági igazságszolgáltatás

Amint Homérosz mondja, Zeusz, Poszeidón és Plutón, miután atyjuktól átvették az uralmat, felosztották egymás között. Az emberekre vonatkozóan Kronosz idejében a következő törvény volt kiszabva, s azóta is, most és mindig érvényben van az istenek előtt: Aki az emberek közül igazságosan és jámborul járta végig élete útját, ha egyszer a végére ér, a *boldogok szigetére* távozik és ott lakozik teljes boldogságban, távol minden bajtól. Aki pedig igazságtalanul és istentelenül élt, az a bosszúállás és igazságszolgáltatás börtönébe jut, amelyet Tartarosnak hívnak. Hanem Kronos alatt és még Zeusz uralkodásának elején is, a bírák élő emberek voltak és élők felett ítéltek, mindenki felett azon a napon, amelyen meg kellett halnia. Így hát sokszor hoztak visszás ítéleteket. Ekkor Plutón és a *boldog szigetek* felügyelői elmentek Zeuszhoz és jelentették, hogy Plutónhoz és a *boldogok szigetei*re egyaránt nemegyszer jönnek ellenkező sorsot érdemlő emberek. Ekkor Zeusz így szólt:

Hát én megszüntetem ezt az állapotot. Most persze hiba csúszik az ítéletbe, mert felöltözve kerülnek bíráik elé az emberek, hiszen még életben vannak, amikor törvényt látnak fölöttük. Így aztán sokan, akiknek gonosz a lelkük, fel vannak öltözve szép testbe, előkelő származásba és nagy vagyonba, s így, ha bíráik elé kell állniok, sok tanú szegődik mellékük, és tanúskodnak, hogy igazságosan éltek. A bírákat ez megtéveszti, annál is inkább, mert maguk is fölöltözve bíráskodnak: lelkük elé a szem és a fül és az egész test megtévesztő fátyla borul. Mindez útjukban van: úgy a saját leplük, mint az, ami az ítélet alá kerülőket borítja. Mindenekelőtt hát azt kell megszüntetni, hogy előre tudják a halálukat, mert most előre tudják. Erre egyébiránt már kapott is megbízást Prométheusz. Azután pedig az szükséges, hogy mindezektől megmeztelenítve kerüljenek bíráik elé: ezért haláluk után kell ítélkezni fölöttük. De szükséges az is, hogy a bíró meztelen

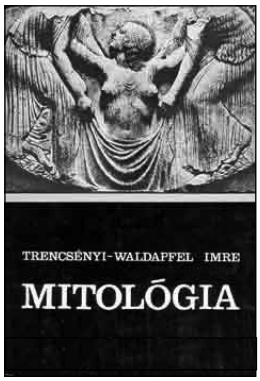
legyen, meztelen: azaz halott. Csupasz lélekkel nézve csupasz lelkét a halottnak, úgy, amint az rögtön a halál után megmutatkozik: megfosztva minden hozzátartozójától és minden külső díszt a föld felett hagyva, hogy igazságos lehessen az ítélet. Én már előbb felismertem a bajt, mint ti – mondta Plutónnak és a *boldog szigetek* felügyelőinek –, s ezért bírákká tettem saját halandó fiaimat, kettőt Ázsiából, Minószt és Rhadamanthyst, egyet pedig Európából, Aiakost. Ezek, mihelyt majd meghalnak, elfoglalják bírói tisztüket a mezőn, a hármas útnál, ahonnét ellenkező irányba visz a két út: az egyik a *boldogok szigetei*re, a másik a Tartarosba. És az Ázsiából érkező halottakat Rhadamanthys fogja megítélni, az Európából valókat Aiakos. Minószra pedig az ellenőrzést bízom, ő mond ítéletet, ha a másik kettő nem tud egy-egy esetben dönteni. Így aztán a legigazságosabb ítélet mondja ki, melyik ember hová kerüljön.*

Pheidias szobrán Zeusz a tenyerén a szárnyas Nikét tartotta, a sebes szárnyon járó, állhatatlan „győzelmet". Ez a szobor a Zeusz tiszteletére minden negyedik évben tartott olümpiai versenyjátékok színhelyén, Élis tartományban állott; maga a szobor elpusztult, de némi képet alkothatunk magunknak róla, mert több élisi pénz maradt ránk, melyre e szobor képmását verték, több régi író szól róla, és újabban öntőmintája is előkerült.

Élisi pénzek Pheidias szobrának ábrázolásával

* Platón: Gorgiasz 523a–524b.

MITOLÓGIA

Trencsényi-Waldapfel Imre

B/5, 476 old., Interkönyv ár: 1570 Ft

Az őstársadalmak nagyjában és egészében egyöntetű fejlődéséből önként következik, hogy istenek és istennők, s róluk szóló mítoszok nemcsak a görög nép képzeletében születtek meg, hanem a világ minden táján, ahol az ember kisebb-nagyobb törzsekbe szerveződve léte fenntartásáért küzdött, s e küzdelem során kísérletet tett arra, hogy a természet erőit a maga szolgálatára kényszerítse. A társadalmi fejlődés általános törvényszerűségeiből következik az összehasonlító mitológia számára az a tanulság, hogy a különböző népek mítoszainak gyakran megfigyelhető egyezései nem szorítkoznak a rokon népek közös származásával magyarázható közös vonásokra.

További olvasmányok:

Bojtár Endre: *„Hazát és népet álmodánk…" / A felvilágosodás és a romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban*

Szívós Mihály: *Koestler Arthur / Tanulmányok és esszék*

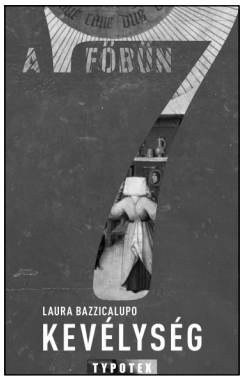
Balogh Tamás: *A holland látóhatár*

A tudás almája

A Faust című némafilm plakátja 1926-ból

Kedvesem, egy dolog biztos: kereszténység utáni időket élünk, a viselkedést ma már nem tudod a főbűnök rendszeréhez mérni. Faust nem fél a pokoltól, mert csak a földi létben hisz, és tudja, hogy Mefisztó őbenne lakozik, az ő árnyéka, tudatalattijának a szelleme. Szenvedélye, a torzulásig hajtott romantikus törekvés a haladás eszméjében talál igazolást, de ez valójában mégis az aggodalomtól elválaszthatatlan nyugtalanság és türelmetlenség. Íme az új kevélység, mely képtelen megelégedni a valósággal, öntelt, mintha jog szerint a jelenleginél jobb körülmények járnának neki, melyektől törvénytelenül fosztották meg, de egyben képtelen az eszményét meghódítani, vagy egyszerűbben, a vágyát kitölteni: az elégedetlenség és a tehetetlenség közt foglal helyet. Ez egy egészében földi jellegű nyugtalanság, mely nélkülöz minden földöntúliságot. Figyelj csak: a nyelvezet csupa érzékiség. Nincs több aszketikus fegyelmezés, a szabályok csak a sikertől, a terv végbevitelétől függnek. Nem véletlen, hogy az ilyen kevélység a valódi szabad és esetleges cselekvés helyett állandó megújhodást visz végbe, a semmiből hoz létre teremtményeket, melyek a műalkotásokra emlékeztetnek, a valósággal versengő hübriszre. A modern gőg jó példája a zseni, a művész.

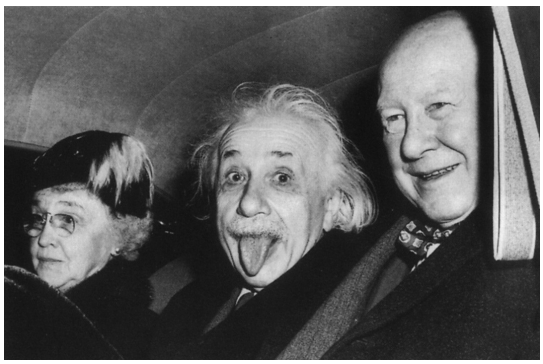
KEVÉLYSÉG
A létezés szenvedélye
Laura Bazzicalupo

A hét főbűn sorozat
A/5, 199 old., 1800 Ft (Webshop ár: 1350 Ft)

A kevélység a bűnök eredete: talajából táplálkozik a többi bűn, melyek mind ennek különböző formái. A kevélység ugyanakkor a csúcspontja és a betetőzése is ugyanennek a sornak: a bűnök királynője. Tehát ha a többi mind hiányozna, ha egy ember élete egészében erényes, sőt tökéletesen erkölcsös lenne, és a gőg koronázna meg ennyi erényt, akkor az önmagában elegendő lenne ahhoz, hogy rontó árnyékkal beborítva, megsemmisítse ezt az életet.

További olvasmányok:
Giulio Giorello: *Bujaság*
Elena Pulcini: *Irigység*
Francesca Rigotti: *Torkosság*
Sergio Benvenuto: *Jóra való restség*

A nyelv, az agy és az Y-metszés

Egy alkalommal ezt írta fiának, Hans Albertnek: „Az irigységnek valamennyi formáját megtapasztaltam. Most sincs ez másképp. De már nem függök azoktól, akik gyűlölnek engem." Ugyanakkor elismerte, hogy élvezi a tréfálkozás szabadságát: „A kiöltött nyelv politikai nézeteimet tükrözi" – mondta Einstein. A kép, mely végleg a védjegyévé vált, 72. születésnapján készült. Poszterek, gombok, pólók motívuma lett. A teljes fénykép egy automobil utasterében ábrázolja őt az Institute for Advanced Study egykori igazgatója és felesége társaságában. A képnek csak az a részlete vált általánosan ismertté, mely az ő fejét mutatja. Erről Einstein maga gondoskodott: számtalan példányt készíttetett belőle és küldte szét barátainak, ismerőseinek, kollégáinak. Ám az élete távolról sem volt olyan vidám, mint azt legismertebb képmása alapján feltételeznénk.

Princeton, New Jersey, 1955. április 18. Napsütéses hétfő reggel. Az egyetemi városka kórházában szolgálatba lép Thomas Harvey patológus. A boncteremben a boncasztalon egy olyan tetemet talál, akivel orvosként életében egyszer volt dolga. A negyvenkét éves férfi kezdetben a megszokott rutin szerint jár el, akárcsak más munkanapokon. Kezébe veszi a klinika nyomtatványát, és a megfelelő rubrikába beírja a szükséges adatokat. Keresztnév: Albert… Vezetéknév: Einstein… Neme: férfi… Kora: 76 év… Boncolás éve: 1955… Az adott évbeli halottszemle sorszáma: 33. Aztán a boncnok megkezdi a boncolást. Szikéjét a tetem egyik füle mögé helyezi, majd erőteljes mozdulattal végighúzza a hűvös, fehér bőrön, a nyakon és a mellkason keresztül lefelé egészen a has aljáig.

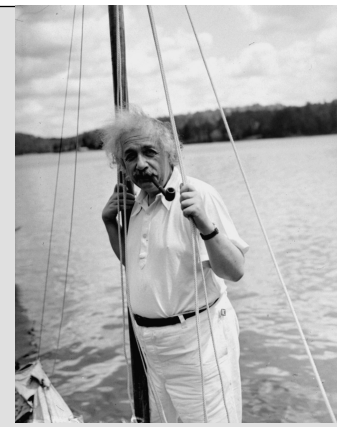
Ugyanezt a vágást a másik fültől indulva is elvégzi. Azt az Y-metszést hajtja végre, amelyet 150 évvel korábban Rudolf Virchow berlini orvos vezetett be a patológiai gyakorlatba.

A boncolás során teljesen szabványos eljárás, hogy kiveszik és megvizsgálják a halott agyát. Amit azonban Harvey a halott Einsteinnel tesz, arra nem jogosítja fel orvosi esküje és nincs rá semmiféle engedélye. Fűrésszel felnyitja a halott koponyáját, és kimetszi belőle annak tartalmát. Kezében tartja az agyat. Biztosra veszi, hogy az alig több mint egy kilogrammnyi idegszövetben rejtőzik a legmagasabb szellemi teljesítmény megértésének a kulcsa. Ha sikerülne megfejtenie e szerv működésének a titkát, ő, a patológus hírnevet és megbecsülést szerezne magának. Eldönti, hogy magához veszi a szervet, és soha többé nem adja vissza.

Neffe nem sokat vacakol: tudja, hogy megcélzott olvasóközönsége szereti az összetett személyiségrajzokat, az egy testben-lélekben megbúvó, látszólag kibékíthetetlen ellentéteket – úgy alakítja hát a történet narratíváját, hogy nagykanállal kapjunk a kollízióból. Az ő Einsteinje képes távlatos elképzeléseket szolgálni, munkássága bővelkedik az elképesztő meglátásokban, ugyanakkor az élet számos területén megdöbbentő rövidlátásról tesz tanúbizonyságot. Ahhoz, hogy az eddigiektől sok tekintetben, néha még az Einstein-életművet behatóan ismerő, „szakmaibb" publikum számára is új megállapításokra juthasson, Neffe áttanulmányozott jó néhány, eddig kevéssé kutatott dokumentumot. „Áttúrta" Einstein berlini orvosa, a magyar származású Plesch János naplóját, kijegyzetelte Einstein első feleségéhez, a Titelről elszármazott szerb Mileva Marichoz írt leveleit (a matematikusnőt a Zürichi Egyetemen ismerte meg, ahol a csoporttársa volt), meg azokat is, melyeket tőle született fiaihoz, Hans Alberthez és a tragikus sorsú Eduardhoz írt. Neffe ennek nyomán vissza-visszatérő módban fogalmazza meg Einstein alapvető kettős természetét: egyszerre tűnik komoly, elmélyült és végtelenül intelligens tudósnak, hogy azután a legváratlanabb pillanatokban bukkanjon elő személyiségének másik oldala, mondhatni gyermeki, vidám arca.

(Barotányi Zoltán, Magyar Narancs)

Az Einstein-rejtvény

A szabályok:
- Adott öt ház, mindegyik más színű.
- Minden házban más nemzetiségű ember lakik.
- Minden lakónak van egy kedvenc itala, egy bizonyos márkájú cigarettát szív és másféle állatot tart.
- Az öt személy egyike sem iszik ugyanolyan italt, szív ugyanolyan cigarettát és tart ugyanolyan állatot, mint a szomszédja.

Azt a személyt keressük, akinek hala van.

A következő információkat tudjuk:
- A sárga ház tulajdonosa Dunhillt szív.
- Az az ember, aki a középső házban lakik, tejet iszik.
- Az angol a piros házban lakik.
- Az az ember, aki lovat tart, a Dunhillt szívó mellett lakik.
- A norvég lakik az első házban.
- A zöld ház a fehértől közvetlenül balra áll.
- A Winfield cigarettát szívó szívesen sörözik.
- A Marlborót szívó a macskás mellett lakik.
- A dán szeret teázni.
- A norvég a kék ház mellett lakik.
- A Marlborót szívó szomszédja vizet iszik.
- A német Rothmannst szív.
- A zöld házban lakó kávét iszik.
- A svéd kutyát tart.
- Az, aki Pall Mallt szív, madarat tart.

A megoldást a *www.typotex.hu* oldalon találod a könyv adatlapján.

Einstein, a költő

Einstein szórakozásból, pihenésképpen versikéket, rigmusokat gyártott. Jürgen Neffe ezen kis gyöngyszemekkel színesítette az életrajzot.

Wo ich geh und wo ich steh
Stets ein Bild von mir ich seh',
Auf dem Schreibtisch, an der Wand
Um den Hals am schwarzen Band.

Bárhová is visz utam,
Viszontlátom önmagam:
Fotóm falon, asztalon,
Csillogó medálokon.

Männlein, Weiblein wundersam
Holen sich ein Autogramm,
Jeder muss ein Kritzel haben
von dem hochgelehrten Knaben.

Fényes urak, úrhölgyek
Autogramért jönnek,
A kiművelt fickónak
Firkájáért hódolnak.

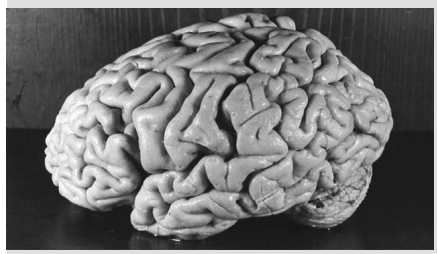
Manchmal frag in all dem Glück
Ich im lichten Augenblick:
Bist verrückt du etwa selber
Oder sind die andern Kälber?

Egy-egy jobb pillanatban
Azt kérdezem magamban:
Tán elkapott az őrület,
Vagy ily barmok a többiek?

Einstein-szorzó

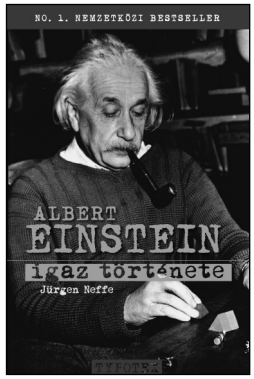
Főként fizikusok és matematikusok között elterjedt vicces-tréfás értékmérce. Aki közvetlenül találkozott és kezet fogott Einsteinnel, annak 1-es az Einstein-szorzója. A hármas szorzó azt jelenti, hogy kezet fogott azzal, aki kezet fogott azzal, aki kezet fogott Einsteinnel. Tehát az értékszám a kézfogási kapcsolódási pontok számát jelzi.

(Wikipédia)

Einstein idejében úgy hitték, hogy az agy olyan, mint a csontváz; megvannak a maga természetes korlátai, de ez az elmélet napjainkban megdőlni látszik. Ehelyett ma úgy tudjuk, hogy az agy egyre több területe viselkedik az izmokhoz hasonlóan, azaz az igénybevételnek megfelelően fejleszthető. Ha az agyunk egésze az izmokhoz hasonlítható, akkor lehet, hogy mindannyiunkban ott rejtőzik a képesség, hogy Einsteinné váljunk?

(mult-kor.hu)

ALBERT EINSTEIN IGAZ TÖRTÉNETE

Jürgen Neffe

No. 1. Nemzetközi bestseller sorozat
A/5, 595 old., 4300 Ft (Webshop ár: 3225 Ft)

Einstein nagyszerű egyénisége, tudós zsenije kíváncsivá tesz mindnyájunkat személyes életét illetően is. Az újabb kutatások alapján előkerült dokumentumokat is felhasználva Jürgen Neffe vissza-visszatérően ír a tudós kettős énjéről: fiús vidámságáról és elmélyült koncentrálóképességéről, barátságosságáról és nőgyűlöletéről, a fizika alapvető megújítójáról, a megható és bosszantó emberről. Az Einstein-legendának ez a nagy összefoglalása olyan sikernek örvend, hogy a *Washington Post* az „Év legjobb könyvének" választotta. Egy amerikai napilap – egy németből fordított művet!

További olvasmányok:
Ropolyi László (szerk.): *Max Planck válogatott írásai*
Ropolyi László (szerk.): *Wigner Jenő válogatott írásai*
Ropolyi László–Szegedi Péter (szerk.): *Neumann János válogatott írásai*
Ropolyi László–Szegedi Péter (szerk.): *Newton válogatott írásai*
Székely László (szerk.): *Albert Einstein válogatott írásai*
Székely László (szerk.): *Newton válogatott írásai*
Tomasz Lem: *Földközeli kalandok*

A láthatatlan futball-labda

Hasonlat az atomfizikus munkájáról

A Twiló bolygón él egy intelligens faj. Többé-kevésbé hozzánk hasonlóan néznek ki, mindennapi életük is nagyjából olyan, mint a miénk. Egyetlen dologban különböznek tőlünk: a látószervük kis hibája miatt nem látják a pöttyös dolgokat. A dolog nem olyan rendkívüli, hiszen mi, földiek szintén rendelkezünk egy hasonló defektussal, a vakfolttal. Amit azzal látni vélünk, igazából agyunk állítja elő, a képet környékéből logikusan folytatva tovább. Vagyis úgy vezetjük autónkat százhússzal, úgy végzünk agyműtétet, úgy dobálunk a cirkuszban égő fáklyákat, hogy amit közben látunk, annak egy része nem több valószínű tippnél.

No és akkor jön a Twilóról egy jószolgálati küldöttség. Hogy a földi kultúráról benyomást szerezhessenek, többek közt elviszik őket bolygónk egyik legnépszerűbb eseményére, a focivébé egyik meccsére is. A házigazdák nem tudnak az ő vizuális furcsaságukról, eszükbe sem jut, hogy nem fogják látni a labdát. Ők pedig ülnek a lelátón egyre zavartabb, bár változatlanul udvarias arccal… Előttük huszonkét rövidnadrágos ember rohangál, belebelerúg az üres levegőbe, ütközik egymással, alkalmanként meghemperegve a füvön. Néha egy hivatalosnak látszó személy a sípjába fúj, akkor az egyik játékos kifut a partvonalhoz, ácsorog

ott egy ideig, aztán a többiek feszült figyelmétől kísérve a feje fölé emeli és meglóbálja a két karját. Nagyritkán a kapus minden látható ok nélkül a földre zuhan, miközben a tömeg felmorajlik, a táblán pedig eggyel nő a másik csapat pontszáma. A twilóiak negyedóráig némán figyelik ezt a kultúrműsort, majd küldetésük szerint hozzálátnak az elemzéshez. Meg akarják érteni, mi történik a pályán. A kétféle mezből arra következtetnek, hogy két szembenálló csapat van. A játékosok mozgását diagramokon ábrázolva kiderül bizonyos területi munkamegosztás, rugalmas, de viszonylag következetes határokkal. A pozícióknak természetesen nevet adnak, kategorizálják és összehasonlítják őket, és felfedeznek egy alapvető szimmetriát: az A csapat minden pozíciójának megfelel a B csapatban egy közel azonos pozíció. Néhány perccel a meccs lefújása előtt a twilóiak már rendelkeznek egy sereg logikai következtetéssel a futball technikájáról és taktikájáról. Több száz képletük és diagramjuk van, mind kellően igazolva statisztikai számításokkal, amelyek kétségtelenül igazak – a statisztika a Twilón is fejlett tudomány –, mi azonban tudjuk, hogy nem ragadják meg a játék lényegét. És ebben a pillanatban megszólal egy bámész fiatal twilói kölyök, aki semmihez sem ért, csak jutalomból került a küldöttségbe a bolygó legjobb xüxsmijátékosaként. (Mint tudjuk, a xüxsmi ott legalább olyan népszerű játék, mint a Földön a futball.)

– Tételezzük fel – mondja kissé bátortalanul –, hogy van itt egy láthatatlan labda.

– Hogy micsoda? – néznek rá az idősebbek összehúzott szemöldökkel.

Míg az idősebbek arra figyeltek, ami a játék lényegének tűnt – a játékosok pályán elfoglalt helyére, a területi felosztásra –, a bámész suhanc felfigyelt egy ritka és furcsa eseményre. Észrevette, hogy mielőtt a bíró pontot ítélt az egyik csapatnak, és épp kitörőfélben volt az ünneplés ricsaja, az elfekvő kapus mögött a hálón hátrafelé apró dudor jelent meg. A futballban kevés gól esik, így nem sok – és akkor is csak rövid ideig tartó – ilyen eseményt láthatott, de ahhoz épp elegendőt, hogy megfigyelje: minden ilyen dudor félgömb alakú. Innen adódott meglepő, de helyes következtetése a (számukra) láthatatlan labdáról.

A csoport megvitatja az új hipotézist, és bár tárgyi ellenőrzésére momentán nincs mód – közben a játéknak vége lett –, úgy döntenek, hogy további vizsgálatra érdemes. Előveszik diagramjaikat és statisztikáikat: össze lehet-e egyeztetni a láthatatlan labda létezését előző tételeikkel? Egyik vezetőjük – igazán nem azért, de történetesen fizikus az illető – megjegyzi: bizony előfordul, hogy egy-egy ritka esemény jobban megvilágítja a lényeget ezer gyakorinál. És valóban: ahogy elemzésük halad előre, az összegyűjtött tényanyag kezd egyre világosabb rendbe szerveződni a feltételezett labda körül. Nemsokára már úgy érzik: ez a fura sportszer nemcsak lehetséges, de egyenesen szükséges is ahhoz, hogy megfigyeléseiknek értelme legyen. Ugyan nélküle is igaz minden szabály, amit levezettek a másfél óra alatt, de minek? Vele viszont a szabályok rendszere nemcsak igaz, hanem indokolt és logikailag szükségszerű is. Ez a történet jól példázza sok fizikai rejtély megoldásának menetét, a részecskefizikai rejtélyekét pedig különösen. Persze nem azt, hogy mindenekelőtt kell egy jó xüxsmijátékos. Hanem hogy ismert tapasztalati tényeinket és szabályainkat (a természeti törvényeket) nem érthetjük meg anyagi hordozóik (a labda, vagyis a részecskék) ismerete nélkül, és viszont: logikailag helyes összefüggéseket kell találnunk és igazolnunk ahhoz, hogy a létező anyagi részecskékben a kellő önbizalommal hinni tudjunk.

Az író/fizikus a *Fizika kultúrtörténete* című klasszikusból is okulhatott, mivel Ádámtól-Évától kezdi a részecskefizika ismertetését. Démokritosztól Bohrig, a görög tengerpartoktól a több kilométeres atomrombolókig nagyjából mindennel és mindenkivel megismerkedhetünk, aki és ami fontos volt ahhoz, hogy eljussunk az anyag legvégső építőkockáihoz. Szerintem hihetetlenül izgalmas az utazás Galilein át Newtonig, majd jön Boyle, Lavoisier, Faraday, Oersted… a klasszikus fizika után pedig ránk zúdul a kvantummechanika, jön Schrödinger, Heisenberg, Bohr, Einstein és az összes többi géniusz, hogy túlterheljék az idegrendszerünket határozatlansági relációval, fotoelektromos hatással, és az összes többi, elég riasztó nevű izével.

(Könyvtáros Testvér, konyves.blog.hu)

LEDERMAN: Ki álmodik itt, Ön vagy én?! Ha egy viccemhez épp szerdának kell lennie, akkor az van. Azonkívül Ön nem olyan kísérletellenes, mint amilyennek néha mutatja magát, hiszen például végzett is kísérleteket!

DÉMOKRITOSZ: Én? Ki van zárva!

LEDERMAN: És a kés meg a sajt? Gondolatkísérlet volt ugyan, de az is valami. Gondolatban vagdosva a sajtot, eljutott az oszthatatlan atom fogalmáig.

DÉMOKRITOSZ: Csakhogy az egész kizárólag az elmémben zajlott le. Tiszta Ésszel dolgoztam.

LEDERMAN: Mert akkor még nem állt rendelkezésére más, de ez nem csökkenti az ötlet értékét. Én most megmutathatom Önnek azt a kést, amivel a kísérlete a valóságban is végrehajtható.

DÉMOKRITOSZ: Ezt hogy érti?

LEDERMAN: Mutathatok egy kést, amivel az anyagot olyan sokáig vagdoshatja, hogy végül levág belőle egy igazi a-tomot.

DÉMOKRITOSZ: Talált egy kést, ami le tud hasítani egy atomot? Ebben a városban?

LEDERMAN (bólint): Most éppen az élén ülünk.

DÉMOKRITOSZ: Ez a laboratórium…?

LEDERMAN: A gyorsító. Itt alattunk részecskék keringnek egy hat és fél kilométeres körpályán, és miután felgyorsultak, egymásnak ütköztetjük őket.

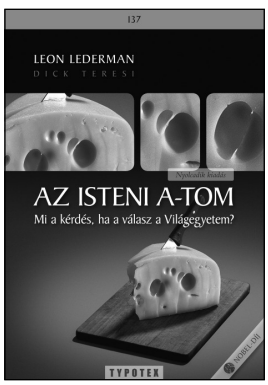
DÉMOKRITOSZ: Így jutnak el az a-tomig?

A svájci–francia határ alatt húzódó, 27 kilométer hosszú, föld alatti járatban protonnyalábokat akarnak fénysebességre gyorsítani, hogy az így bekövetkező ütközésekből létrejövő rövid életű „isteni részecskéket” tanulmányozhassák.

A Fermilab munkatársai őriznek egy hagyományt: minden évben június elsején reggel hétkor, ha esik, ha fúj, az egész stáb körbefut a gyorsító főgyűrűje mentén a négy mérföld hosszú szervizúton, mindig az antiprotonokkkal egy irányban. Az én legutóbbi nem hivatalos időeredményem 38 perc volt. Utódom, John Peoples első évében azzal invitálta az eseményre a többieket, hogy most egy „fiatalabb és fürgébb" igazgatóhoz csatlakozhatnak. Nálam tényleg fürgébb volt, ám az antiprotonokkal ő se versenyezhetett. Azok a gyűrűt a másodperc 22 milliomod része alatt száguldják körbe, vagyis a rajttól a célig mindegyikük vagy százmilliószor leköröz minket. De mi a magunk sportszerűtlen módján visszaütünk nekik: amikor a sikertől megrészegülten a leggyorsabban keringnek, összeütköztetjük őket szembejövő, ugyanolyan gyors protonokkal. Reccs…!

AZ ISTENI A-TOM
Mi a kérdés, ha a válasz a világegyetem?
Leon Lederman–Dick Teresi

B/5, 250 old., 4100 Ft (Webshop ár: 3075 Ft)

Az atomfizika (kultúr)történetét meséli el Démokritosztól napjainkig. […] A kötőjeles a-tom szó használata nem véletlen, ugyanis nem a mai értelemben vett (kémiai) atom, hanem a valóban legkisebb elemi részecskék nyomába ered Lederman. Kvarkok, leptonok és furcsa rokonaik a főszereplők.

(picidzé, konyves.blog.hu)

További olvasmányok:
Almár Iván–Galántai Zoltán: *Ha jövő, akkor világűr*
E. F. Taylor–J. A. Wheeler: *Téridőfizika*
Jürgen Neffe: *Albert Einstein igaz története*
Timothy Ferris: *A világmindenség*

Tudo(rr)mány

Tudomány azoknak, akik idegenkednek a majmok és az ember nagyfokú hasonlóságától

Az elefánt ormánya hat láb hosszú, egy láb széles és mintegy hatvanezer izomból épül fel. Az elefántok ormányukat többek között fák kitépésére, szálfák halomba rakására, esetleg a hídépítéshez összegyűjtött fatörzsek megfelelő helyzetbe igazítására használják. Képesek ormányukat egy ceruza köré csavarni és azzal levélméretű papírlapra betűket rajzolni. Ormánya végének két izmos nyúlványával az elefánt ki tud húzni egy tüskét, meg tud fogni egy tűt vagy egy tízdollárost, ki tud húzni egy dugót, el tudja húzni egy ketrec ajtajának a reteszét, majd elrejteni azt a ketrec peremén, vagy akár olyan erősen szorítani egy csészét – anélkül, hogy eltörné –, hogy csak egy másik elefánt tudja tőle elvenni. Ormányának a vége olyan érzékeny, hogy segítségével a bekötött szemű elefánt meg tudja állapítani a tárgyak alakját és anyagát.

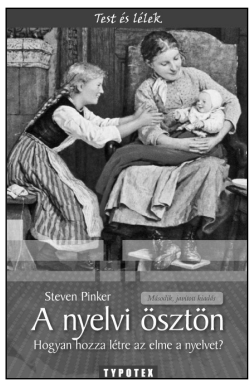
A vadonban az elefántok arra használják ormányukat, hogy fűcsomókat tépjenek ki, és a port lerázandó a térdükhöz csapkodják, hogy kókuszdiót rázzanak le a pálmafákról, és hogy porral szórják be testüket. Ormányukkal kémlelik a földet, amerre járnak, így kerülve ki a gödröket. Kutakat ásnak vele, majd kiszívják belőlük a vizet. Az elefántok képesek mély folyómederben sétálni, vagy tengeralattjáró módjára mérföldeket tudnak úszni ormányukat búvárpipának használva. Ormányukkal

kommunikálnak trombitálva, zümmögve, bőgve, sípolva, dorombolva, dörögve, és ormányuk földhöz ütögetésével fémes gyűrődésszerű hangot hallatva. Ormányuk kemoreceptorokkal van bélelve, aminek köszönhetően akár egy mérföldnyi távolságból is kiszagolják a fűben megbújó óriáskígyót vagy ennivalót. Az elefántok az egyedüli állatok, amelyek rendelkeznek ezzel a rendkívüli szervvel. Legközelebbi földi rokonuk a szirti borz, egy olyan emlős, amelyet valószínűleg meg sem tudnánk különböztetni egy jókora tengerimalactól. Valószínűleg egy pillanatig sem tűnődtünk még el az elefánt ormányának egyedülállóságán. Bizonyára egyetlen biológus sem csapott körülötte nagy hűhót.

Most azonban képzeljük csak el, mi történne, ha néhány biológus elefánt volna. Megszállottan az ormány természetben elfoglalt egyedülálló helyétől, talán feltennék a kérdést: ugyan hogyan fejlődhetett ki, miután semmilyen más organizmusnak nincsen sem ormánya, sem semmi ehhez hasonló szerve? Az egyik iskola módot találna rá, hogy elkendőzze a különbséget. Először is hangsúlyoznák, hogy az elefánt és a szirti borz DNS-állománya körülbelül 90%-ban egyezik, és hogy ezek szerint a két állat nem is lehet olyan nagyon különböző. Mondhatnák azt is, hogy az ormány talán nem is annyira bonyolult, mint addig hitték; talán félreszámolták az izmokat. Azt is mondhatnák, hogy a szirti borznak tulajdonképpen van ormánya, csak efölött eddig elsiklottak; végül is orrlyukai mindenképpen vannak. Habár minden arra irányuló kísérletük megbukott, hogy a szirti borzot megtanítsák orrlyukaival tárgyakat felszedegetni, kikürtölhetnék sikerként, hogy a szirti borzokat beidomították arra, hogy nyelvükkel fogpiszkálókat tologassanak, hozzátéve, hogy a fatörzspakolástól és a táblára rajzolástól ez csupán egy fokkal különbözik. A velük szembenálló – az ormány egyedülállóságát hangoztató – iskola amellett kardoskodhatna, hogy az ormány egyik pillanatról a másikra jelent meg egy bizonyos ormánytalan elefántos ivadékánál, egyetlen drámai mutáció eredményeképpen.

Akár azt is állíthatnák, hogy az elefánt nagy fejnövekedésének valamilyen automatikus melléktermékeként jelent meg. Az ormány evolúcióját kiegészíthetnénk még egy paradoxonnal: az ormány abszurd módon bonyolultabb és koordináltabb, mint amire bármely őselefántnak valaha is szüksége lehetett. Ezek az érvelések különösnek tűnhetnek, de mindegyikkel előálltak már egy másik fajhoz tartozó tudósok, méghozzá egy olyan összetett szerv kapcsán, amivel egyedül ez a faj bír.

A NYELVI ÖSZTÖN
Hogyan hozza létre az elme a nyelvet?
Steven Pinker

Test és lélek sorozat
B/5, 496 old., 3800 Ft (Webshop ár: 2850 Ft)

Annyi mindent szeretnénk tudni a nyelvről: A felnőttek miért csak vért izzadva, akkor sem mindig tökéletesen tudnak megtanulni egy nyelvet, a gyerekek viszont játszva sajátítják el? Akár többet is? A számítógépek miért nem beszélnek? Egyszer majd megtanulhatnak? És az állatok? A majmok beszélnek egymással? Egy csimpánz megtanítható valamiféle nyelvre? Van-e hasonlóság a siketek jelbeszéde és a szokásos beszéd között? Sokféle elméleti kérdés is felmerül: Az idő múlásával gazdagodnak vagy silányulnak a nyelvek? Egyáltalán hogyan fejlődött ki ez a páratlan képesség? Mi a kapcsolat nyelv és gondolkodás, nyelv és tudat között?

Steven Pinker a Center for Cognitive Neuroscience (MIT) igazgatója és professzora most könnyed és közérthető formában mutatja be, hogy mi is az a nyelv, mire jó, és legfőképpen: hogyan működik.

További olvasmányok:
Alison Gopnik: *A babák filozófiája*
A. Gopnik–A. N. Meltzoff–P. K. Kuhl: *Bölcsek a bölcsőben*
Csányi Vilmos: *Van ott valaki?*
Csányi Vilmos–Miklósi Ádám: *Fékevesztett evolúció*

Húsvéti (h)arcok

A Föld egyetlen helyszíne sem volt számomra olyan kísérteties hangulatú, mint Rano Raraku, az a kőfejtő, ahol a Húsvét-sziget híres szobrait kifaragták. A sziget már eleve a legtávolibb lakható hely minden mástól: Chile innen 3700 km-re van keletre, a polinéziai Pitcairn-szigetek pedig 2100 km-re nyugatra. Mikor 2002-ben odarepültem Chiléből, az út több mint öt óráig tartott, végig a Csendes-óceán sima felszíne fölött. Napnyugtához közeledve már-már aggódni kezdtem, vajon megtaláljuk-e azt a pici sziklarakást a végtelennek látszó víz közepén, mielőtt teljesen sötét lesz; és ha esetleg nem, van-e elég üzemanyagunk a szárazföldre visszatérni. Ma persze segít a GPS meg a többi műszer, de ez a hely tényleg olyan messze van, és úgy kiesik minden logikus tengeri útvonalból, hogy a hajdan rábukkanó, kenus polinézek szerencséje már szinte csodaszámba megy. Rano Raraku egy nagyjából kör alakú, 550 méter átmérőjű vulkánkráter, amelyre meredek ösvény vezet föl a környező síkságról, majd éppolyan meredeken le a belsejében elterülő, mocsaras tóhoz. A közelében ma senki sem él. A kráter külső és belső oldalán szétszórva hever összesen 397 szobor, mind a sziget jellegzetes, hosszú fülű és láb nélküli, leginkább férfitorzókra emlékeztető típusából; magasságuk többnyire 4,5 és 6 méter közötti, de van 21 méteres is (azaz magasabb egy modern négyemeletes háznál), súlyuk pedig 10 tonnától 270 tonnáig változik. Szállítási útvonaluk még felismerhető, ahogy kifelé áttöri a kráterkarimát egy alacsony részen, majd kb. 7 méter széles ágakban tovább indul észak, dél és nyugat felé.

A szobrokat kevés kivétellel a tengerparton állították fel, a kőfejtőtől legmesszebb 14 és fél kilométerre; itt-ott az utak mentén is van belőlük (összesen 97 darab), csak úgy otthagyva talapzat nélkül. A 300 talapzat szintén kőből készült, némelyik egymás mellett több szoborhoz, úgyhogy összesen 393-nak van hely. Pár évtizeddel ezelőttig azonban egyetlen egy sem állt, akkor rekonstruáltak néhányat. Sokukon látszik, hogy szándékosan döntötték le, méghozzá úgy, hogy a nyakánál szét is törjön. A karima tetejéről láthattam a legközelebbi és legnagyobb, Ahu Tongariki nevű talapzatot, amelynek 15 szobrát 1994-ben daruval

állították fel újra. Claudio Cristino régésztől tudom, hogy a daru teherbírása 55 tonna volt, és a feladat így sem bizonyult könnyűnek, hiszen a szobrok közt előfordult 87 tonnás darab is. Elképzelhető, mennyi munkára és mennyi találékonyságra volt szükségük azoknak a néhai polinézeknek, akik nem rendelkeztek nemhogy darukkal, de még kerekes járművekkel, fémeszközökkel és igavonó állatokkal sem, mindenben csak saját izomerejükre számíthattak.

A kőfejtőben maradt szobrok a készültség legkülönfélébb fázisait mutatják. Némelyikük az eredeti sziklával még összefügg, karjai és fülei épp csak kinagyoltan, míg másik végletként egyesek teljesen készen a szállításra várnak (meg kell adni, tiszteletre méltó türelemmel), a lejtőn fekve vagy akár ott helyben felállítva. A kísérteties hangulatot nálam talán az a képzet váltotta ki, mintha egy gyárban volnék, ahol valami rejtélyes okból a munkások hirtelen letették szerszámaikat, és elvonulva mindent úgy hagytak, ahogy abban a pillanatban volt. A talajon összevissza hevert a sok kalapács, fúró, véső, csákány, persze mind kőből, és a még le nem választott szobrok körül jól látszottak a munkaárkok meg a sziklába vésett fülkék, amikben a bizonyára tökből készült ivóedényeket tartották. Az itteni szobrok némelyike is össze volt törve, és a szándékos rongálásnak más nyomait

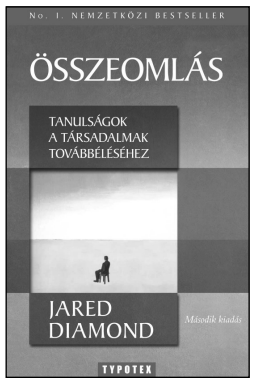
szintén ki lehetett venni rajtuk, mintha a rivális faragócsoportok néha már munka közben rajtaütöttek volna egymáson. Az egyik szobor alatt a régészek emberi ujjcsontot találtak, feltehetőleg egy néhai üzemi baleset maradványaként. Kik voltak hát ezek a szorgos kézművesek, mi volt munkájuk célja, hogyan mozgatták és állították helyükre a nagy kőtömegeket, és végül miért döntötték le őket mind egy szálig?

A Csendes-óceán szigetein élő népek közül a húsvét-szigetiek voltak a legügyesebb kőfaragók azoknak a szobroknak a tanúsága szerint, amelyeket ott láthatunk. Mintha az istenek dobtak volna le óriási köveket a földre. Vagy bűnös óriások merevedtek volna kővé. Annyit tudunk, hogy Kr. u. 400-tól az ott élő nép ahukat készített, ami nem más, mint kő sírboltozat, és a szobrok ezeknek a síroknak a díszítései. Az ahu tabu maradt mindaddig, amíg a madaraknak kitett holttestet, meg nem tisztították a madarak és az időjárás. Egészen addig az ideig, amíg csak a csontok nem maradtak, a család a holttest mellett maradt. Amikor ez a „tisztulás" megtörtént, akkor eltemették az ahuban. Az is elképzelhető, ha a szobrok nem is sírokat jelölnek, de mindenesetre az ősök iránti tisztelet kifejeződései. És azért ilyen gigantikusak, mert a törzs bizonyságot akart tenni a gazdagságáról és erejéről.

A Ranu Raraku hegy puha vulkanikus kőzetéből faragták őket, de tömegük egyenként mintegy hat tonna! Ahhoz, hogy egy szobor elkészüljön, körülbelül harminc férfinak kellett dolgoznia, több mint egy évig. A szobrok felállítása kétféleképpen történhetett a tudósok szerint, csakhogy semmilyen információnk nincs arra nézve, tulajdonképpen miként birkóztak ezzel a feladattal. A legkorábbi szobrok térdeplő férfiakat ábrázoltak, amely talán az isteneknek szóló alázat jele lehetett. Érdekes, hogy ez később megváltozott, és 1100-tól a stilizált, hosszúkás arcú, és nagy fülű férfifej

vált uralkodóvá, amelynek a felső teste tele van apró mintákkal, amelyek minden bizonnyal tetoválásokat jeleznek. A szobor az ahu kősírboltozat fedőlapján áll, ahol kagylószemével a távolba néz, mintegy vigyáz a telep házaira. E legjobban ismert kőszobor kapott egy kedves becenevet a kutatóitól, úgy hívják: Hosszú Fül. Állítólag Hosszú Fül újabb betelepülőket jelez, új kultúrát, amely ötvöződött az eredeti szigetlakók kultúrájával.

ÖSSZEOMLÁS
Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez
Jared Diamond

No. 1. Nemzetközi bestseller sorozat
B/5 580 old., 4800 Ft (Webshop ár: 3600 Ft)

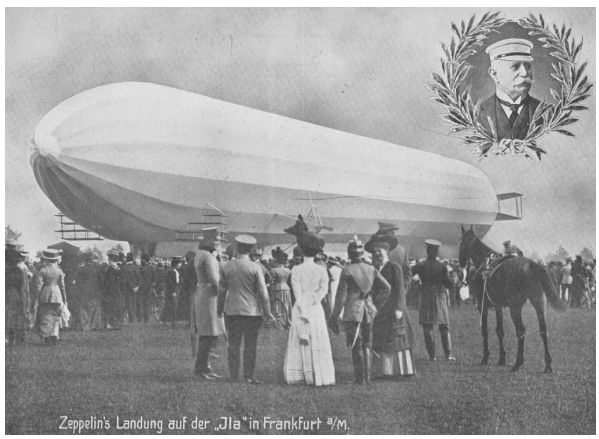
Ebben a könyvben néhány régi és mai társadalmat fogok összehasonlítani annak megértéséhez, hogy miért omlottak össze, és hogy összeomlásukhoz mennyire járultak hozzá az ökológiai nehézségek. *Háborúk, járványok, technikák* című könyvem ugyanennek az összehasonlító módszernek az eredményeit ismertette bizonyos szempontból épp ellentétes problémakörben: ott az elmúlt 13 000 év társadalmainak felépüléséről volt szó, konkrétabban arról, hogy fejlődési ütemüket mely tényezők határozták meg. Most értelemszerűen a hanyatlás tényezőire fogok koncentrálni.

További olvasmányok:
Csányi Vilmos–Miklósi Ádám (szerk.): *Fékevesztett evolúció*
Jared Diamond: *A harmadik csimpánz felemelkedése és bukása*
Jared Diamond: *Háborúk, járványok, technikák*

Léghajóból bombázó

Éppen küszöbön állt volna a több európai fővárost összekötő nemzetközi járat beindítása, amikor kitört a világháború, és minden tervet felborított. A polgári léghajókat is besorozták, így Németország szárazföldi és tengeri hadereje mellett félelmetes bombázóflottával indult a harcba. Az angol városok meglepett lakóit az ég felől olyan támadás érte, amihez hasonlótól az utóbbi századokban megvédte őket a tenger és az erős angol hajóhad. A léghajókról ledobott bombák mérete és mennyisége ugyan meg sem közelítette a második világháborús méreteket, de a mindaddig békés hátországot mégis hadszíntérré változtatta. A léghajók jelentősége azonban gyorsan csökkent, amint a harcoló felek megtalálták sebezhető pontjaikat. Nagy méretük és lassúságuk miatt kényelmes célpontjaivá váltak a hamar kialakuló légvédelmi tüzérségnek és a sokkal gyorsabb ütemben fejlődő repülőgépeknek, különösen azután, hogy azok géppuskáiba gyújtólövedéket rendszeresítettek, amely azonnal lángra is lobbantotta a gyúlékony hidrogéngázt. Végül a léghajók szinte teljesen kiszorultak a szárazföld fölül, legfeljebb éjjel és nagy magasságban merészkedtek ellenséges területre.

Ettől kezdve elsősorban tengeri őrjáratozásra indultak hadihajók, tengeralattjárók és aknazárak felderítésére. Ebben a szerepükben viszont olyan jól beváltak, hogy még a második világháború hadszínterein is megtaláljuk majd őket. Ferdinand Zeppelinnek katona létére nem sok köze volt a léghajók harci alkalmazásához. A hadsereg vezetőivel amúgy is feszült kapcsolata már a háború legelején annyira elmérgesedett, hogy inkább hátat fordított édes gyermekének, a léghajónak, és élete utolsó éveiben repülőgépek tervezésébe kezdett. A hatalmas léghajók építésében szerzett tapasztalatokat felhasználva többmotoros óriásgépek rajzai jelentek meg a Zeppelin cég tervezőasztalain.

A bombázók építését Berlinben a polgári léghajózás leállítása miatt üresen álló hangárokban kezdték el. A 42 méter fesztávolságú, 12–15 tonnás gépek erről a külvárosról kapták „Zeppelin-Staaken" nevüket. Az első felszállásokat az alapító még láthatta, de a gépek továbbfejlesztésében már nem vehetett részt: 1917-ben, 78 éves korában elhunyt. Nevét egy egész járműkategória őrzi: a merev szerkezetű léghajót sokhelyütt ma is csak „zeppelinnek" hívják. De a hálás utókor róla nevezte el a valaha készült egyik legnagyobb utasszállító léghajó mellett a német haditengerészet első repülőgép-hordozó anyahajóját is, amelyet 1936-ban kezdtek építeni, de soha nem készült el teljesen.

Végy sok-sok álmot, a lehetetlent nem ismerő, a veszélyekkel dacoló merészséget, a mind magasabbra törő innovációk létrehozásának akarását és képességét, a technika állását megelőző konstruktőri és technológiai tudást, az eredményt öltöztesd a mindenkori legkorszerűbb szerkezeti anyagokba, s vértezd fel a kor élenjáró műszaki eredményeivel – ez a repülés fejlesztése, a technikatörténet egyik legcsillogóbb fejezete. Ennek úttörőiről szól ez a kitűnő könyv.

A repülés történetének ilyen hőseiről, „megszállottairól" ad válogatott arcképcsarnokot Háy. Könyve nem romantikus, szépirodalmi elemekkel színesített történetírás, hanem a tények nagy témaismerettel és hozzáértéssel történő felsorakoztatása, s bízvást elmondható, hogy nagy nyereség minden, a repülés, és úgyszintén a benne megtestesülő műszaki fejlesztés iránt érdeklődő olvasó számára.

(Osman Péter, Magyar Innovációs Szövetség Hírlevele)

– Több repülős könyv szerzője, tehát kézenfekvő a kérdés: miért éppen a repülők? Az expilóta továbbszolgál?

– Nem továbbszolgálóként írok, könyveim és cikkeim túlnyomó részét még aktív pilótaként alkottam, hiszen alig másfél éve hagytam abba a főállású repülést. Jelenleg sem otthon várom a pénzes postást, a Közlekedés Biztonsági Szervezetnél vagyok balesetvizsgáló, ahol a vitorlázógéptől a sugárhajtású utasszállítókig vizsgálom a kisebb-nagyobb veszélyhelyzetek és balesetek okait. Sokat segít munkámban, hogy a különböző repülőgépek pilótafülkéiben töltött negyven év alatt szinte mindegyikkel repültem valamennyit. Elsősorban azért írok a repülésről, mert úgy látom, hogy ez a sajtó és könyvkiadás méltatlanul mostohán kezelt területe. Nem mintha nem jelennének meg róla művek, de igazán kevés az, amelyik egyszerre közérthető és szakmailag is hiteles.

– A könyvbe a repülés tizenkét megszállottját válogatta be. A legnagyobbak valóban csak ennyien vannak vagy komolyan szűkítenie kellett a kört?

– Természetesen akár kétszer-háromszor ennyi megszállott is megérdemelte volna, hogy helyet kapjon a kötetben, de a terjedelem ennyit tett lehetővé. Három feltételt szabtam a válogatáskor. Szerezzen jelentős érdemeket a repülés egy vagy több területén. Élete legyen érdekes, sőt lehetőleg tanulságos. Végül, de nem utolsósorban legyen nekem is szimpatikus, mert ha nem érdekel eléggé a személyisége, csak kuli munka az adatok összegyűjtése. Némelyikért ugyanis egészen Londonig kellett menni, a hatalmas British Library könyvtárba, vagy a RAF, királyi légierő archívumába. Hőseim persze nem feltétlenül gáncstalan éltanulók, hiszen Anthony Fokker például kimondottan nehezen elviselhető volt, de érdemei ellensúlyozták nehéz természetét.

– Csak egy magyar, Kármán Tódor került be: akadtak volna még más esélyesek is?

– Természetesen, számos magyar úttörő nevét őrzik még a repülési krónikák. Csak éppen a magyar jelöltekkel szemben volt még egy további feltételem is. Saját lelki nyugalmam védelmében el akartam kerülni a sértődött rokonok esetleges méltatlankodó szemrehányásait, ezért csak azok jöhettek számításba, akiknek érdemei minden vitán felül állnak, ez pedig rendkívül szigorú szűrő a mai megosztott világban. Legjobban még a merevtestű kormányzott léghajót elsőként feltaláló, Keszthelyen született Schwarz Dávid tetszett volna, ő viszont olyan fiatalon halt meg, hogy életrajza egy bélyeg hátán is elférne.

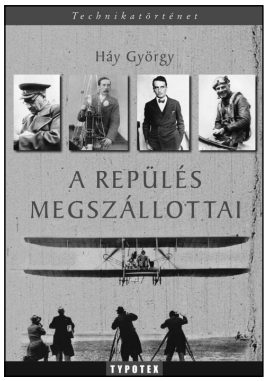
– A repülésben nagyjából a második világháborúval véget ért a hőskor, ez azt jelenti, hogy a 21. századnak már nincsenek új „megszállottjai"? Vagy azok már másképp repülők, például az űrbe szeretnének szállni?

– A megszállottak ma sem haltak ki, csak sokkal nehezebb észrevenni őket. Az új utasszállítók tervei már nem zseniális konstruktőrök fejéből pattannak ki. Többezres nemzetközi mérnökcsapatok hatalmas szuperszámítógépek segítségével dolgoznak, ahol nehéz bárkinek kitűnnie. Persze azért vannak még kiemelkedő személyiségek is, mint az izomerővel hajtott gépek mellett számos találmánnyal méltán büszkélkedő MacCready, a sárkányrepülőt kiötlő Rogallo vagy a Föld körülrepülése mellett a civil űrutazást is elegánsan megoldó Rutan testvérpár.

(Részlet a szerzővel, Háy Györggyel készült interjúból; led zeppelin, Exit)

Anthony Fokker egy Fokkerben

A REPÜLÉS MEGSZÁLLOTTAI

Háy György

B/5, 182 old., 3500 Ft (Webshop ár: 2625 Ft)

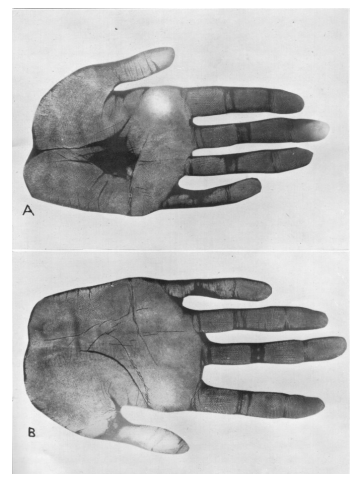
A repüléshez milliók adják munkájukat kutatóintézetekben, gyárakban és pilótafülkékben, de csak keveseket ajándékoz meg a sors akkora tehetséggel, elszántsággal és szerencsével, hogy éppen jókor legyenek jó helyen, s így látványosan nagyot lendíthessenek e csodálatos tudomány fejlődésén. Ez a könyv tucatnyi zseni sorsát követi végig, akik nem csupán maradandót alkottak a repülés területén, de személyiségük, életútjuk is különlegesen érdekes és tanulságos. Van közöttük, akinek neve már életében fogalommá vált, mint Zeppelin, Messerschmitt vagy Tupoljev, másoké méltatlanul merült a feledés homályába, mint az európai repülésben többszörösen úttörő Alberto Santos-Dumont. A könyv megpróbál nem csupán nekik elégtételt adni, de eloszlatni néhány közkeletű tévhitet, előítéletet is. A hősök sorsa mellett maradt még hely néhány fontosabb felfedezésük, találmányuk rövid, közérthető ismertetésére.

További olvasmányok:
Háy György: *Amit a repülésről tudni kell*
Háy György: *Légibalesetek pilótaszemmel I.*
Háy György: *Légibalesetek pilótaszemmel II.*
Háy György: *Légibalesetek pilótaszemmel III.* (Csak e-könyv formátumban az Interkönyv.hu oldalon.)

A Dracu-komplexus, avagy stigmák, harapások és karmolások

Wassilko-Serecki grófnő 1926-ban kezdte meg vizsgálatait Eleonora Zugunnal a kelet-bukovinai Talpában. A Zugun-eset nem véletlenül tett szert a későbbiekben világhírre; a fiatal lány környezetében ugyanis mintegy 3000 parapszichológiai jelenséget dokumentáltak, részben Wassilko-Serecki grófnő alapos kutatásának köszönhetően, amelynek következtében Bécsben és a világ más tájain is megismerték Eleonora esetét. Két éven át tanulmányozta a serdülő lányt és az őt övező jelenségeket, egy éven keresztül pedig oly szoros kapcsolatban élt alanyával, hogy még szobáját is megosztotta vele. Ezzel párhuzamosan pszichoanalitikus kezelésben is részesítette, amelyre a grófnő azon feltételezése adott okot, hogy a fiatal lányt övező telekinetikus jelenségek hátterében tudattalan konfliktusok állnak. A parapszichológiai események leginkább Poltergeist-jelenségekben, illetve Eleonora arcán és karjain megjelenő titokzatos harapásokban és karmolásokban nyilvánultak meg.

A Bizottság: O. Rank, K. Abraham, M. Eitingon, E. Jones, Sigmund Freud, Ferenczi Sándor, G. Sachs (Berlin, 1922)

1902-től orvosok, írók és kritikusok egy kisebb csoportja szerdánként rendszeres összejövetelt tartott Freud lakásán, hogy megvitassák elképzeléseiket és terveiket. Ezek a találkozók körvonalazták a Bécsi Pszichoanalitikus Társaság alapelveit. Mivel a szervezet nőtt, Freud létrehozott egy belső kört odaadó követői számára, az úgynevezett Bizottságot.

(simplypsychology.org)

A jelenségek a lány tizenkettedik születésnapja előtt kezdődtek, és két éven keresztül álltak fenn. Az első menstruációját követően fejeződtek be, és soha többé nem tértek vissza. Eleonorának és környezetének meggyőződése volt, hogy a titokzatos jelenségekért az ördög, Dracu felelős. Ezen atavisztikus nézetekkel szemben léptek fel a kíváncsi pszichikus kutatók, akik között Wassilko-Serecki a pszichoanalízis eszközével próbálta rekonstruálni a telekinézisért felelős lelki folyamatokat.

1927-ben Eleonora Wassilko-Serecki grófnővel együtt Londonba ment, hogy az SPR (Pszichikus Kutatás Társasága) élvonalába tartozó kutatók előtt adjon számot a személyéhez köthető telekinetikus

jelenségekről. A Pszichikus Kutatás Nemzeti Laboratóriumában Harry Price vezetésével zajlott a vizsgálatsorozat, amely minden kétséget kizáróan igazolta, hogy az Eleonora testén megjelenő harapások és karmolások, valamint a telekinetikus jelenségek hátterében kizárható Eleonora vagy más személy fizikai aktivitása. Price álláspontja részben megegyezett Wassilko-Sereckiével a jelenségek forrását illetően – ő is a fiatal lány háborgó tudattalanjában kereste az okokat, ám mellőzte a klasszikus pszichoanalitikus magyarázatot.

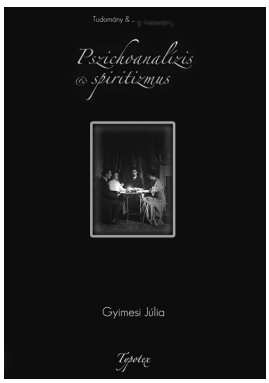
Zoé Wassilko-Serecki grófnő, 1934

A jelenségek hátterében ugyanis Eleonora Dracu-komplexusát azonosította, mely nézete szerint a lány szülőfalujában jelen levő babonaságból táplálkozott.

Sajnos nem tudjuk, hogy Sigmund Freud tudott-e a Zugun-esetről és Wassilko-Serecki grófnő ténykedéséről. A grófnő személye azonban nagy jelentőségűnek bizonyult, hiszen az elsők között vállalkozott arra, hogy pszichoanalitikus magyarázatot adjon a médium Zugun személyéhez köthető természetfeletti jelenségekre. Wassilko-Serecki grófnő álláspontja szerint Dracu nem volt más, mint a médium tudattalanjának teremtménye.

Dracu megnyilvánulásaiból a grófnő arra következtetett, hogy a fiatal lány súlyos tudattalan konfliktussal küzd, melynek hátterében az apa iránti erős szexuális vágy, és az ezzel szemben fellépő szélsőséges önmarcangolás áll. Az esetet számos tanulmányban és egy könyvben is megörökítette, amellyel komoly figyelmet váltott ki pszichikus kutatói körökben. Érdemes megemlíteni, hogy Eleonora esetét valójában egyfajta hisztériának tekintette, amely minden szempontból megegyezett a Freud által leírt patológiával, egyetlen kivétellel: a hisztériás itt nem csupán saját testét használta belső konfliktusai

megelevenítésére, hanem az objektív külvilágot is. Nézete szerint a médium testén megjelent harapások (és a Poltergeist-jelenségek) megfelelnek a hisztériásoknál tapasztalt stigmáknak, pontosabban az előbbiek egyfajta átmenetként foghatóak fel a „hagyományos" hisztériás stigmák és azok között, amelyek külső erők megtestesüléseinek tűnnek. Wassilko-Serecki olvasatában tehát a hisztériás nemcsak testét használhatta belső konfliktusai megelevenítésére, hanem saját környezetét is; tünetképzése tehát nem csupán a testi és a lelki határát lépte át, hanem a szubjektív belső és az objektív külvilág határát is.

PSZICHOANALÍZIS ÉS SPIRITIZMUS
Gyimesi Júlia

Tudomány & … sorozat
B/5, 207 old., 2800 Ft (Webshop ár: 2100 Ft)

A spiritizmust bátran lehet áltudománynak tekinteni, de tagadhatatlan, hogy komoly hatással volt a pszichológia fejlődésére. Sokak számára vonzónak tűnt a spiritizmus alaptétele, miszerint a testi halál után a lélek tovább él, és megfelelő technikák segítségével megidézhető. Másokat éppen a spiritiszta jelenségek leleplezésének vágya vezetett a spiritizmus tudományos tanulmányozásához. Ám akár a cáfolat, akár az igazolás vágyával közelítettek a természetfelettinek tűnő jelenségekhez, a spiritizmus gyakorlata és kapcsolódó filozófiája hatást gyakorolt a psziché működését és lehetőségeit kutató gondolkodókra. Különösen meghatározónak bizonyult a pszichoanalízissel szimpatizálók és a pszichoanalitikusok között, mivel a kutatók leggyakrabban a tudatküszöb alatti lelki folyamatok és funkciók működését feltételezték a szokatlan megnyilvánulások hátterében.

Leheletnyi etimológia

A testlélek a vérben s a vérbő szervekben található: a májban, szívben, vesékben, olykor, ha hűvösebb az idő, páraszerűen látható is. Ez alapján könnyen megértjük, hogy a *lélek* eredetileg a *lélegzet*-et (*lehelet*-et) jelentette, amely föltétlenül szükséges volt az élethez, ha valaki *kileheli a lelkét*, akkor a lélegzet-lélek is megszűnik létezni, magáról az emberről, azaz szegény *páráról* már nem is beszélve – a *pára* itt természetesen ugyanúgy az ember metonimikus megnevezése a lélegzetlélek másik nevével, a *párá*-val jelölve, mint az „egy lélek sem volt ott" kifejezésben a *lélek*. A másik, a szabad vagy árnyéklélek az ember szellemi képmása, s a halállal sem pusztul el, ezért érdemes gondoskodni róla, hogy megfelelő módon indítsák útnak a túlvilágra, nehogy ártson az életben maradottaknak. De nem csak halálunk után függetlenedhet tőlünk, hanem álmunkban is elhagyhatja a testet, útra kelhet madár, olykor dongó vagy fehér egér alakjában, s akkor álmot látunk. A sámánnak is a szabadlelke lovagol az égi rétegekbe és társalog a szellemvilággal, amikor a sámán transzban van. Ha minden rendben megy, a szabadlélek ébredés előtt visszatér a fejbe, ahol lakozik, hiszen többnyire ugyanúgy velünk kell lennie, mint saját árnyékunknak. Ha azonban eltéved, s nem tud visszatérni, megbetegszünk – mint aki elvesztette a lelkét. Nem szabad hagyni, hogy sokáig kódorogjon, mert befoghatják, de ha nem történik ilyen szerencsétlenség, a végkifejlet akkor is tragikussá válhat: a szabadlélek egyre növekszik, egyre közelebb kerül ahhoz az állapothoz, amivé egyébként is válik az ember halála után. Ezt megelőzendő mielőbb vissza kell téríteni, talán épp a cél megjelölését, a lélek visszajutásának megkönnyítését szolgálták a jelképes trepanációk során készített csontkaparások és -karcolások.

Hun aranyak – a nagyszéksósi fejedelmi lelet

A leggazdagabb Dunamelléki hun leletanyag már az új katonai központból, a Dél-Alföldről származik, Szeged mellett, Nagyszéksóson került elő 1926-ban, s aztán további darabok 1934-ben, illetve 1965-ben. A korabeli mendemonda szerint a helyiek „féltalicskányi" aranyat is széthordtak, a gyerekek pedig sült tökért meg almáért cserélték az „encsömbencsömöket", mire a régészek fölfedezték a lelőhelyet egy gazda elaggott szőlőtőkéinek a tövében. A leleteket a teljes megsemmisüléstől Móra Ferenc mentette meg, aki akkoriban régészként a szegedi múzeumot igazgatta. A hun kincseket – csaknem kétszáz tárgy került a múzeumba erről a lelőhelyről – nem sírban, hanem áldozati helyen találták. A bőséges aranydíszítések és a 407 grammos nyakperec arra utal, hogy tulajdonosa, aki valamikor 424 és 454 között halt meg, minden más ismert Kárpát-medencei előkelő fölött állt rangban.

Sándor Klára jól ír. Stílusa könnyed és szellemes, szövege olvastatja magát. Bizonyítja, hogy álmodozásmentesen is hihetetlenül izgalmas az a történeti tabló, amely az olvasó elé tárul.

(Dr. Kincses-Nagy Éva, a Szegedi Tudományegyetem adjunktusa)

A fejedelmi lakoma

Priszkosz, a bizánci követség tanultabb tagja, titkárféléje volt, s nagy részletességgel írta le a hun fejedelem udvarában tapasztaltakat. Munkája töredékesen, csak másodkézből maradt fenn, a gót Jordanes mintegy száz évvel későbbi, latin nyelvű *Getica* című munkájában, illetve a Bíborbanszületett Konsztantin császár (913–959) által készíttetett kivonatokban. Jordanesről érdemes tudnunk, hogy Nagy Iusztinianosz

(527–565) bizánci császár udvarában élt, munkája ennek megfelelően erősen elfogult: célja az volt, hogy minél sötétebben fesse le a gótok és Attila szövetségesi viszonyát. Jordanesnek nemcsak Priszkosz volt fontos forrása, műve lényegében a hunok uralmát követően virágzásnak indult – és épp Iusztinianosz által megdöntött – keleti gót birodalom krónikásának, Cassiodorusnak 12 kötetes munkájából készült. Priszkosszal különben nagy mázlija volt Hollywoodnak: az ő szemtanú-leírásai nélkül nem lehetne valamirevaló regényt írni, filmet forgatni Attiláról, a politikatörténet legfeljebb digitális kalandjátékok készítését tenné lehetővé, bőségesen áradó patakvérrel.

A kutyafülü Attila.
19. századi olasz népkönyv metszete

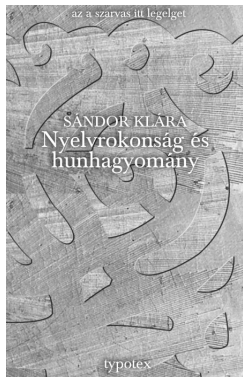
A görög rétor azonban leírta a hun nagyfejedelem táborát, a hunok szokásait, ételeit, egy római származású hun főtiszt kellemes, az otthoni hangulatot idéző fürdőjét.

Tőle tudjuk, hogy bár a hunok zöme természetesen könnyen szétszedhető s összerakható nomád sátrakban lakott, az előkelőknek faházaik voltak a központi táborban, az orduban – Attila idejében ez már valahol Szeged s Szolnok között lehetett, a korábbi dél-alföldi katonai központból fejedelmi székhely vált. Priszkosz leírása szerint Attila fából készült palotája gondosan gyalult, pontosan illesztett gerendákból épült, fakerítés vette körül, melynek díszítésképp még tornyai is voltak. A követek bebocsátást nyertek Arikanhoz, Attila főfeleségéhez, az ő palotájában drága szőnyegek és párnák borították a földet. És meghívást kaptak Attila vacsorájára is – ennek köszönhető Priszkosz híres lakomaleírása. A lakoma a nap kilencedik órájában, azaz délután három körül kezdődött. A követeknek először Attilát kellett köszönteniük a kezükbe kapott serlegekkel, ezt követően ülhettek kijelölt helyükre:

> „A székek a terem két hosszanti fala mentében sorakoztak, a terem végében középen egy kereveten ült Attila. Mögötte még egy kerevet volt, hátul pedig néhány lépcső vezetett fel az ágyához, amely fehér vászonnal volt leterítve, és színes függönyök díszítették, akárcsak a görögöknél és a rómaiaknál a nászágyat. A lakomán az Attila jobbján lévő helyek voltak az előkelőbbek, a másodrangúak a balján voltak, ahol mi ültünk, s ahol egy szkíta nemes, Berichus ült előttünk. Onegesius a király kerevetétől jobbra karosszékben ült, vele szemben Attila két fia foglalt helyet. A legidősebb fiú a király kerevetén ült, de nem mellette, hanem a kerevet szélén, és apja iránti tiszteletből szemét a földre sütötte."

Attila szigorú rendben köszöntötte a megjelenteket, majd fölszolgálták az étkeket: elsősorban húsféléket és kenyeret. Priszkosz elmeséli, hogy míg a vendégek pazar ételeket kaptak, ezüsttálakon fölszolgálva, borukat pedig arany- és ezüstkelyhekből itták, Attila csak húst evett, azt is fatálon szolgálták föl neki, kupája szintén fából volt. Ruhája is díszek nélküli, kardja, csizmája ékítéstől mentes. A hosszasan zajló lakomán végül dalnokok, egy udvari bolond és egy Zerkón nevű „törpe" szórakoztatták a vendégeket. Priszkosz szerint a mogorva hun fejedelem egyetlenegyszer mosolyodott el a többórás lakoma alatt: amikor bevezették a terembe legkisebb fiát, Ernakot (Irniket). A görög még azt is megtudta, miért a legfiatalabb fiú apja kedvence: egy jóslat szerint Attila halála után ő lesz majd a Hun Birodalom feltámasztója.

A lakomán az ülésrend és a köszöntés rendje pontosan mutatta, ki milyen helyet foglal el Attila ranglétráján. A nagyfejedelmet a meghódolt és csatlakozott népek vezetői, illetve a hun fejedelem által kiválasztottak vették körül, velük Attila rendszeresen tanácskozott.

NYELVROKONSÁG ÉS HUNHAGYOMÁNY

Sándor Klára

B/5, ~500 old.

Sokan nem szívesen mondanak le az „Attila-örökségről", bár elfogadják a finnugor nyelvészeti érveket. Igazuk van: a nyelvészet és a művelődéstörténet tényei nemhogy kizárják, sőt, kiegészítik egymást. Egy nyelv története nem azonos a nép történetével, s a nyelv csupán az egyik, de nem feltétlen a legfontosabb ismérve az etnikumnak.

„Sándor Klára jól ír" – valóban. Tudatosan kerüli a tudományos prózára jellemző nehézkességet. Hozzáértéssel és elfogulatlansággal válaszolja meg a kényessé vált kérdéseket, és ebben bizonyosan egyedülálló.

További olvasmányok:
Bojtár Endre: *„Hazát és népet álmodánk…"*
Török László – Mayer Gyula (szerk.): *Janus-arcok*
Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*

Lovagképregény

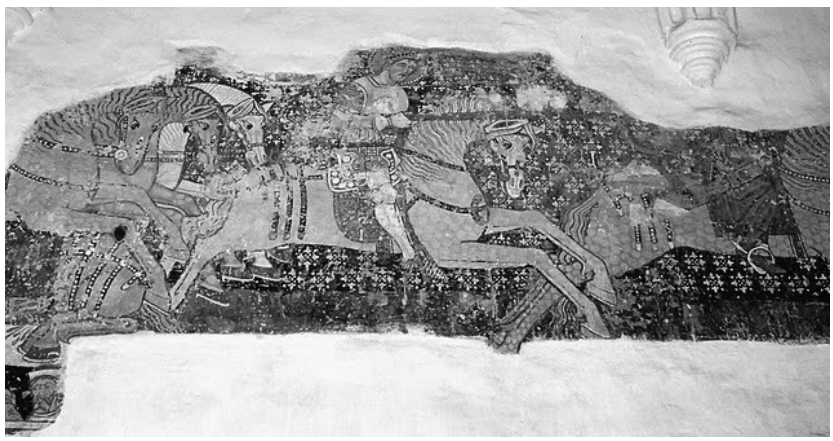
V: Valaminek azért lennie kellett. Mert ott van az a *Halotti beszéd.* Még ha nyugati minta alapján írták is, bámulatosan jó dikció. És milyen érdekes, Chrétien de Troyes regényeit le kell fordítani a mai franciára. A *Halotti beszédet* mi meglehetősen jól értjük. Az már egy jól használható nyelv.

H: Kodolányi János *A vas fiai* szereplőit egy ehhez közelítő nyelven beszélteti, és hamar meg lehet szokni, sőt olvasása idején az ember szinte használni kezdi ezt az utánérzéssel konstruált ízes nyelvet.

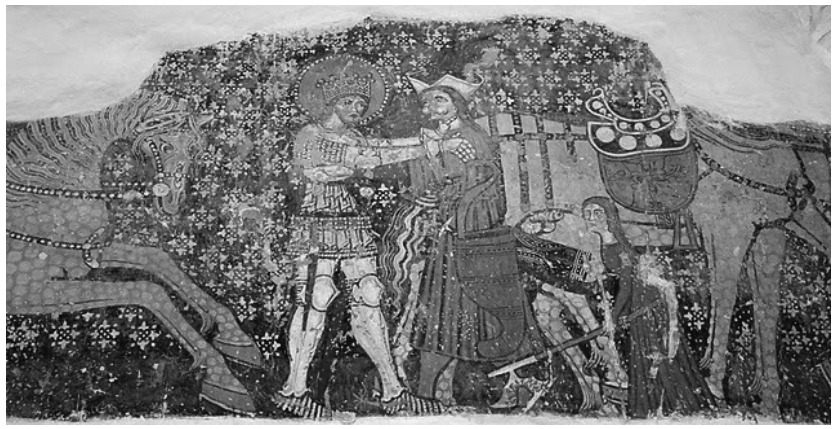
V: Valamivel későbbi az *Ómagyar Mária-siralom.* Ennek a megrendítő lírizmusa árulkodik róla, hogy kellett valami másféle értékvilágnak léteznie, mint a Csák Mátéké.

H: A falvakban, a kis templomokban, a kolostorokban, csak az nem a lovagi kultúra volt?

V: Még ezt sem lehet mondani, mert ott van a *Szent László-legenda,* az tipikus lovagtörténet. Csak latinul maradt meg a *Képes Krónikában,*

A Szent László-legenda csak latinul maradt meg a Képes krónikában, de képregényben sok templom falára felfestették – Székelyderzs, 1400-as évek eleje

„Szent László mindig fehér lovon, a kun harcos mindig sötét lovon, ami egyszersmind a világosság és sötétség harca." Szent László a megmentett lány segítségével legyőzi a kun vitézt – Székelyderzs, Kerner Ágnes felvételei

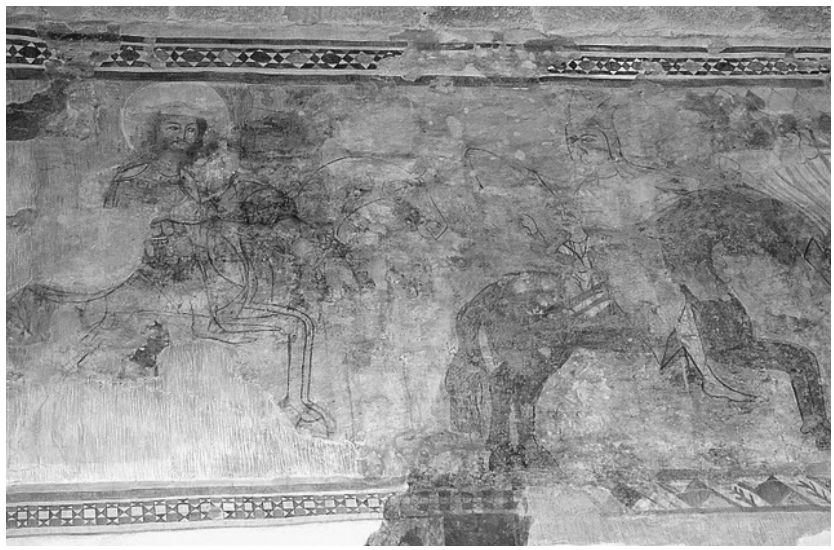
de képregényben sok templom falára felfestették. *László Gyula* rámutatott, hogy ez egy kozmikus létábrázolás. Szent László mindig fehér lovon, a kun harcos mindig sötét lovon, ami egyszersmind a világosság és sötétség harca. Egy ősvallás ki tudja honnan hozott és hová lett toposzai őrződtek meg és ötvöződtek a lovagi történetek kánonjaival, amelyekről idézzük Vizkelety András:

> Az udvari lovagi Artus-regények cselekményét mindig két pillér hordozza: az aventure és a minne, a kaland és a lovagi szerelem, ezek segítik hozzá a főszereplőt a társadalmi megbecsülés, az erkölcsi, esztétikai méltóság elnyeréséhez. E megbecsülés és méltóság érvényre juttatásának fóruma a királyi família, amely a kalandciklusok kiindulási és visszaérkezési pontja, és amellyel a lovag mint valami köldökzsinórral állandóan kapcsolatban marad, akármilyen távol kerüljön is az udvartól.

Ez volt az egyik fele a lovagregényeknek, de mindig volt egy másik, etikai, transzcendens fele is.

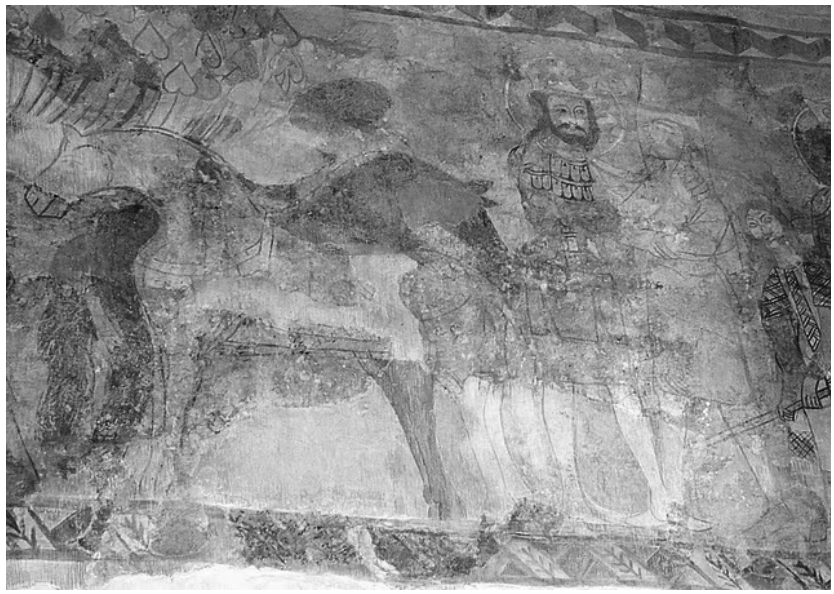
> Ez a kaland az erkölcsi tökéletesedés útja is. A kor vallási-morális irodalma és a lovagi irodalom között szabad és természetes volt az átjárás. A lovagi irodalom nem

egyszerűen ősi etnikus tradíciókat emelt át kereszténnyesítve a szóbeliség mélyéről az írásbeliségre, hanem a maga módján, sajátos arculatát megőrizve beilleszkedett a kor vallásos-morális irodalmába. Olyan életformáról tudósítanak a lovagregények, amelyekben morális elvek és jó ízlés gátolta a harc és a házassági érvényesülés, általában az érvényesülés nyers eszközeit.

A Dunakanyar közelében, Nógrád hegyei közt, Tereskén, az egykor bencés apátsági templomban is láthatunk egy elég jó állapotban megmaradt, 13–14. században festett Szent László-legendát.

Veres Péter (1897–1970) is próbál emlékezni az elfeledett, „történelemközi" eseményekre. Minden adottsága és joga megvan hozzá. A Bölcs és balgatag őseink egyik szép írásában (Laci kedvencei közé tartozott) az irtásfalvak keletkezését a másik oldalról, nem a pénzszűkében lévő bárók, hanem a békeidőszakokban túlszaporodó, földszűke szorongatta parasztcsaládok felől nézi. A kirajzásra vállalkozó fiatalok közé besorolhattak néha a szintén túlszaporodó úri családok földszerető, állatkedvelő, a nehéz munkában erejüket fitogtató fiai is. Az elsőszülött ment a királyi udvarba, az öcs, ha kemény legény volt, néha a telepesekkel tartott. Talán ott, az irtások tábortüzei mellett keletkeztek a Toldi-legenda történetei, amelyekről Ilosvai még hallott, és valóságos személyt is talált hozzá, úgy küldte tovább Arany Jánosnak.

„Egy ősvallás ki tudja honnan hozott, és hová lett toposzai őrződtek meg, és ötvöződtek a lovagi történet kánonjával." A fehér és sötét ló barátságos egymásba komponálása itt már inkább talán a kozmikus erők egyensúlyáról, egymásból következéséről beszél, akár a jin és jang is eszünkbe juthat – Tereske (Foto: HJ)

A lovagköltészet igazából a spirituális konfliktusokról és az egyházzal összefüggő vagy tán össze nem is függő kozmikus sejtésekről szólt. Ez a kölcsönhatás a kozmikus erőkkel ott lüktetett a magyar középkor elveszett irodalmának mélységeiben is, a képek nyilvánvalóan bizonyítják. Hogy írás nem született róla, az az akkori politikai vezetőréteg műveletlenségének köszönhető. De igaza lehet László Gyulának, valahol megvolt ez valamiképpen. A Csák Máték köreiben bizonyosan nem. Azt pedig, hogy nem élhetett-e valahol alattuk, a nemesség alsó rétegeiben, a szabadabb jobbágyság köreiben olyan kultúra, aminek múltból jövő gyenge háttérsugárzását az azonos hullámhosszakra hangolt Arany János érezte, nem tudjuk, és megtudni most már alighanem soha nem is fogjuk. Arany is rezignáltan állapítja meg a pótolhatatlan veszteséget.

> *Írott* költészetünk mindjárt eleve különvált a népiestől, lenézte, megtagadta ezt, s míg ezáltal az utóbbinak lassú hervadását, majdnem végenyészetét idézte elő, önmagát is megfosztotta az egyedül biztos alaptól, melyen a nemzeti költészet csarnoka emelkedhetik. Fogunk-e mi, utódok, ez alap hiányában, az elbeszélő költészet terén valami jóravalót hozni létre, nem tudom; részemről e hiányt fájdalommal érzem; de azon idegen népibeszélyek követésében annál nagyobb óvatosságot ajánlok, mivel félő, hogy azokkal idegen szellem lopódzik költészetünkbe; ami aztán semmivel sem jobb, mint akár az ó-klasszikai, akár más valamely poézis utánzásába rekedni.

A kísértésnek azonban, szerencsénkre, nem tudott ellenállni.

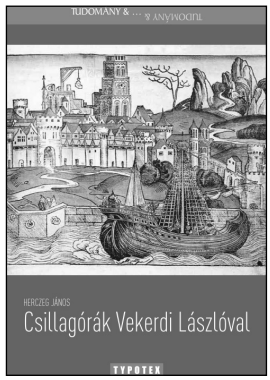

A szellem angyala

Ha az ember belehallgatott valamelyik műsorába, olyan izzó szellemű, lankadatlan érdeklődésű, pergő beszédű polihisztor mellé szegődhetett, aki útja során mindenét megosztja az arra járókkal, de akit kísérve mindannyian érezzük: nálunk sokkal messzebb jár. E könyv anyagát a rádiósorozat szerkesztője, Vekerdi beszélgetőpartnere, Herczeg János állította össze. „Vekerdi a beszélgetések öngerjesztő folyamatában rendszeresen szétfeszítette a tervek kereteit, minden alkalommal kihívás volt az improvizatív gondolati műrepülés után valamiképp leszállni a műsoridő megszabott kifutópályájára." Vekerdi azonban nem repülőgép volt, hanem angyal: olyan hírhozó, akinek követhetetlen röpte a szellem éteri birodalmából csapott a gyanútlan hallgatóra. De sosem „szállt el": gondolatmenetéből sosem vált ködevés. A „valóság" talaján maradt, és ahelyett hogy különleges szellemét valamiféle miszticizmusba öltöztetve igyekezett volna még eredetibbé varázsolni, folyton figyelmeztetett a rideg valóságra. Az egyiptomi piramisépítés vallási, misztikus alapjainak feltárása közben felhívta a figyelmet rá, hogy ha mindeközben az egyiptomiak a bikaherélést nem találják fel, sohasem húzhattak volna egyetlen építőkövet sem a helyszínre. Irodalom, filozófia, pszichológia, teológia, tudománytörténet: neki mindegy volt. Neki mind egy volt. Gondolkodásának határtalanságára jó példa olvasható a könyv – bármelyik, de például a – 99. lapján: Vekerdi itt kapásból elmondja, hogy Rembrandt *Tulp doktor anatómiája* című festménye láttán mit érzett Ottlik, hogy ez a karteziánus filozófiával hogyan függ össze, hogy ezt a tudománytörténészek miképpen hozzák kapcsolatba a holland festészet fejlődésével, valamint Vesaliusnak a Fabrica 1543-as kiadásának

elején látható portréjával. Amikor pedig erre Herczeg János egy Miereveld-festmény példáját hozza fel, az angyali könyvtáros elmeséli, hogy az orvosi céhek milyen szervezeti átalakuláson mentek át Hollandiában a 17. században, szerzőket sorol, sosem hallott könyvek címét említi. Ahogy annak idején Babits jellemezte a szellem emberét: a földön jár, ismer minden rögöt, de közben sosem veszi le tekintetét a csillagos égről. És mondja, mondja, olyan sebességgel, hogy érezzük: nyelve kétségbeesetten próbálja követni agyát, de nem sikerül neki. Vajon melyek voltak azok a gondolatok, amelyeket az élő beszéd során elvetett a doctor angelicus? Hülye kérdés. Hiszen beérhetetlen az is, amit megosztott velünk. Felemelő és szomorú dokumentuma ez a könyv egy olyan kornak, amikor még érdemes volt rádiót hallgatni.

(Végh Attila, Magyar Hírlap)

CSILLAGÓRÁK VEKERDI LÁSZLÓVAL

Herczeg János

Tudomány & … sorozat
B/5, 325 old., 3500 Ft (Webshop ár: 2625 Ft)

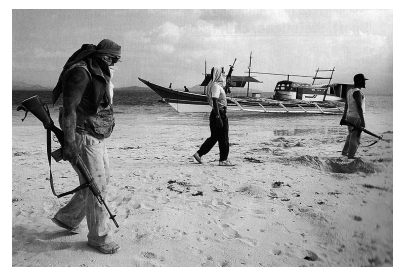
Bizonyosat nem tudhatunk, a történetek – legyen az a tudományé, az irodalomé vagy mindenestül a művelődésé – magukon viselik a történetmondó személyét és korát – de Vekerdi Lászlóhoz hasonlatosan hiteles lélekvezetőt elképzelni sem tudok, és nagy öröm, hogy rátalálnom megadatott.

(Herczeg János)

További olvasmányok:
Berényi Dénes: *Tudomány és kultúra*
Carl Sagan: *Korok és démonok*
Dombi Péter *Hiszem vagy tudom?*
Gyimesi Júlia: *Pszichoanalízis és spiritizmus*
Kutrovátz Gábor–Láng Benedek–Zemplén Gábor: *A tudomány határai*

Tiltott vizeken

Ki a szerzői jogi kalóz? Talán illő lenne egy, a kalózkodással foglalkozó tanulmány elején kísérletet tenni e fogalom tisztázására. Erre ugyan sor fog kerülni, a kudarc azonban nem látszik elkerülhetőnek. Hiába ugyanis számtalan forrás számtalan, első pillantásra elfogadható értelmezése, ha a kalóz legszembetűnőbb jellegzetessége a definíciós bizonytalanság. Ez a definíciós bizonytalanság pedig annak köszönhető, hogy a kalóz sokkal inkább egy kontextusról kontextusra változó jelentésű retorikai eszköz, mintsem egy jól definiálható kontúrokkal rendelkező jogi kategória. A kalóz e retorikai státuszát legjobban a kortárs kultúrában egymás mellett élő kalózfigurák számbavételével lehet megérteni. A globális politikai, társadalmi, gazdasági és médiatérben ma egyszerre, egy időben vannak jelen a Szomália partjainál hajókra vadászó tengeri kalózok és a Disney-féle *A Karib-tenger kalózai*. Ez utóbbiak nyomában ott vannak a *A Karib-tenger kalózai* szerzői jogi kalózai, akik között a fejlődő országbeli nagyipari kalózok és a nyugati nonprofit fájlcserélők egyaránt megtalálhatók. Az utóbbi időben itt találjuk ez utóbbiak szavazataira számító kalózpártokat is, akik önként és örömmel veszik magukra/sajátítják ki a kalóz sokak számára vállalhatatlanul rossz reputációjú hagyományát. A szomáliai kalóz az egyik oldalról a világkereskedelmet veszélyeztető, katonai eszközökkel kezelendő probléma, a másik oldalról egyenes ági leszármazottja a felbomlott szomáliai állam felségvizein „kalózkodó" európai halászflották és a toxikus hulladékot illegálisan lerakó országok ellen a volt szomáliai halászokból szerveződő helyi ellenállásnak.

Az Atlanti-óceán kalózainak véres és ellentmondásos időszakát vidámparki látványossággá, mozifilmmé és számítógépes játékká romantizáló/kommercializáló hollywoodi nagyvállalat tartalomért felelős részlegei dollármilliárdokat keresnek azzal, hogy nézők százmillióinak értékesítik a szeretnivaló romantikus szabadságharcos kalóz figuráját. Ez a kép azonban szöges ellentétben van azzal a figurával, melyet ugyanennek a nagyvállalatnak a szerzői jogokkal, a PR-ral és a kormányzati lobbival foglalkozó osztályai festenek, s aki egy kicsit sem romantikus, szeretnivaló vagy szabadságharcos akkor, amikor a *A Karib-tenger kalózairól* kalózmásolatokat készít.

A helyzet logikájából viszont az következik, hogy az egymással versengő értelmezések közül az vált népszerűbbé, amelyiknek a marketingjére több pénz jutott. Így lehet, hogy kalóznak lenni sokak számára cool, menő identitás, s ezt felismerték azok a szerzői jogi kalózok, akik – mint a svéd Pirate Bay fájlcserélő oldal mellett szerveződött civil aktivizmussal foglalkozó Piratbyran és a svéd kalózpárt szorosan összefüggő hármassága – a feketepiacokon betöltött központi disztribútori szerepükből fakadó ismertségüket, és a felhasználók kalóznak nyilvánított tömegeinek frusztrációját sikeresen konvertálták a kalóz logója, képe, hagyománya, ideája köré szerveződő politikai mozgalommá. Mindamellett sokan használják a kalóz szó fogalmát egyértelműen negatív értelemben, és még többen vannak, akik bár nem értenek egyet a törvénytelen felhasználók kalóznak, egyes törvénysértő felhasználások kalózkodásnak nevezésével, mégis elfogadják a kalózkodást a rablás, útonállás, jogfosztás szinonimájának.

A kalóz a tengerhajózással egy időben megszületett jelenség. A latin *pirata* a görög *peira* (πεῖρα) szóból származik, melynek jelentése: kísérlet, tapasztalat, magyarra talán a „kalandor" kifejezésre ültethető át. Kalózhajókról az időszámításunk előtt 13. századból származnak az első feljegyzések, és azóta töretlen az idegen hajók feltartóztatásából,

kifosztásából élők története. A kalóz, ha csak a tisztességes kereskedőt fosztogató útonállót látjuk belőle, talán valóban nem több, mint egyszerű bűnöző. Ám a tengeri kalózt, akárcsak a szerzői jogi környezetben használt doppelgängerét a kor politikai, gazdasági, társadalmi rendjében betöltött szerepe teszi többé, mint egyszerű bűnöző.

Hihetetlen, hogy mennyire régen tartja magát ez a legenda, amely egy egyszerű félreértésen alapul. Valóban, a szemtakaró eredeti funkciója az, hogy a fél szemére megvakult embernek eltakarja nem éppen esztétikus sebhelyét, vagy éppen a szemüreget. Ez csak az egyik funkció. A másik ok azonban sokkal prózaibb és logikusabb, ami a hajón uralkodó körülményekből adódott.

A hajdanán használt hajók mai szemmel nézve igen aprócskák voltak, és nélkülöztek mindenféle komfortot. Poshadt víz, romlott élelmiszer, kukacos hús és hasonlók keserítették meg a hosszabb útra induló tengerészek életét. Például mellékhelyiség egyáltalán nem volt a hajón, a hajókorlátra kuporodva végezték el a dolgukat. A hajótér meleg, büdös és zsúfolt, és ami most számunkra a legfontosabb, sötét. Fény csak az apró, lőrésméretű ablakokon jött be, már ha nyitva voltak. A hajótérben tárolták a lőporos hordókat, ezek közelében nem volt tanácsos a fáklyák vagy a gyertyák használata.

Képzeljük el a következő helyzetet. Hajózunk a Karib-tenger kék vizén, a nap süt, az ég ragyog, a víz visszaveri a napsugarakat. Szemkápráztatóan fényes a világ. Szó szerint szemkápráztatóan. Tengeri csata dúl vitorlásunk és egy másik hajó között. Valamiért le kell menni a hajótérbe. De amint belépünk a fedélzet alá, mintha megvakultunk volna. A külső fényesség után percekig is eltarthat, amíg szemünk hozzászokik a gyér fényhez. Percekig, miközben most minden másodperc számít.

De ha az egyik szemünket szemtakaró fedte, amint belépünk a sötétbe, nem kell mást tennünk, mint egyik szemünkről áthúzni a szemtakarót a másikra. Az elvakított szemünket „kivonjuk a forgalomból", és az eddig a sötétben, a szemtakaró alatt lévő szemünkre támaszkodunk. Ez a pupillánk teljesen ki van tágulva, azonnal tudunk tájékozódni a sűrű homályban, és pillanatok alatt elvégezhetjük teendőnket. Kilépés előtt nincs más dolgunk, mint újra visszahúzni „sötét" szemünkre a szemtakarót. Vagyis a szemtakaró egyszerűen a sötétben való tájékozódást segítette. Így tettek azok az emberek, akik a csata során ki-be jártak a fedélzet és a hajóűr között. A romantikus filmek készítői csak az érdekes kiegészítőt látták, nem néztek mélyebben a tények mögé.

(toochee.postr.hu)

Sir Francis Drake helyettes admirális, angol tengerész, navigátor, felfedező és kalóz, politikus I. Erzsébet angol királynő idejében. Az általa vezetett flotta másodikként kerülte meg a Földet, és ő volt az első kapitány, aki élve hazajutott erről a vállalkozásról. Érdemeiért Erzsébet angol királynő lovaggá ütötte. Később 1588-ban jelentős szerepet játszott a spanyol Győzhetetlen Armada visszaverésében. 1595-ben egy San Juan (ma Puerto Rico) elleni sikertelen támadás után vérhasban halt meg Portobelo településen, Panamában. Legendás hősiessége meglehetősen ellentmondásos. Az angolok szemében nemzeti hős volt, a spanyolok számára szimplán kalóz. A spanyolok úgy emlegették, mint „El Draque", melynek jelentése sárkánykígyó (a latin draco szóból, jelentése: kígyó). II. Fülöp spanyol király 20 000 dukát (kb. 1,6 milliárd forint) vérdíjat tűzött ki a fejére.

(Wikipédia)

– Manapság kalózkodáson jobbára a filmek, zenék illegális internetes letöltését értjük. Szerzői jog azonban korábban is létezett. Egyidős ezzel a kalózkodás is?

– Már az ókori Rómából és Kínából is ismerünk eseteket, amikor a szerzők egymás műveit sajátjukként próbálták bemutatni, tehát plágiumot követtek el. A szerzői jog kontinentális értelmezésében a szerzői jog egyszerre jelenti a szerző személyhez fűződő jogait és a vagyoni jogokat. Az angolszász szerzői jog nem különbözteti meg élesen e kettőt, ott ez alapvetően piacszabályozó eszközként született, s nélkülözte az európai jogfilozófia erős szerzőközpontúságát. A plagizálók a szerzői jog személyhez fűződő részét sértik meg. A plágium egyértelműen elítélendő, és évezredek óta megvannak a büntetés eszközei, amelyek főként nyilvános megszégyenítést jelentenek. Én is megbuktatom a diákokat az egyetemen, ha másolt dolgozatot próbálnak beadni, ami egyébként a kelleténél gyakrabban történik. A vagyoni szempont a könyvnyomtatás feltalálásától eredeztethető. A nyomda ugyanis lehetővé tette a szövegek tömeges reprodukcióját, és így óriási piacot nyitott meg. A piac megjelenésével hatalmasra nőttek a könyvkiadással szerezhető jövedelmek. Azonnal felmerült hát, hogy ezt a bevételt a könyvkiadás szereplői, a szerzők, a kiadók és a kereskedők milyen arányban osztják föl egymás között. Egy ideig ez kizárólag a kiadók és a terjesztők üzlete volt, az egyes korok szokásai és normái ugyanis sokáig tiltották, hogy az író hasznot húzzon műveiből.

– Az íróknak tehát mindegy volt, hogy ki adja ki a műveiket, úgysem kaptak érte pénzt. Mindössze az volt nekik fontos, hogy minél több emberhez jusson el?

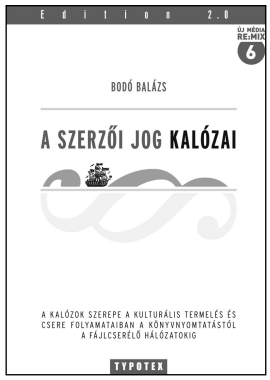
– A szerző elsősorban a mecénás jóindulatától és nem saját műveinek piaci sikereitől függött. De a szerzői jog kialakulásában legalább ilyen fontos szerepet játszott a cenzúra elleni küzdelem, a sajtószabadság kialakulása. A sajtó szabályozásáról szóló vitákban rendre felmerült, hogy a szerző politikai autonómiájának kérdése nem választható el a gazdasági autonómia kérdésétől. Ezen a ponton született meg a szerző igénye arra, hogy részesedjen műve anyagi sikereiből.

– A szerzői jog végső soron erősítette vagy gyengítette a sajtó és az irodalom szabadságát?

– Továbbra is voltak betiltott művek, a kalózok azonban szabadon nyomtathatták ezeket is. Voltaire és a felvilágosodás több másik szerzőjének írásai például tiltólistán voltak az ancien régime Franciaországában, így a franciák csak a kalózkiadóknak köszönhetően juthattak hozzájuk. A hazájukból elűzött francia hugenották Németalföldön, Svájcban letelepedve a francia határhoz közel hozták létre kiadóikat. Úgy álltak bosszút a francia királyságon, hogy különböző betiltott könyveket nyomtattak ki, majd csempésztek át Franciaországba, busás haszonra téve így szert. A kalózpárhuzam itt is áll, hiszen ezek az emberek tisztes polgároknak számítottak Svájcban vagy Németalföldön. Megbecsült tagjai voltak az ottani közösségnek. A legnagyobb kalózállam sokáig az Egyesült Államok volt, ahol a teljes könyvipar kalóz volt a mai értelemben. Az amerikai kiadók éles versenyben álltak egymással a tekintetben, hogy ki hozza ki először a piacra az Angliában sikeresnek bizonyult műveket. Az amerikai kalózkiadók egymással is szoros kapcsolatban álltak, és amolyan önszabályozó testületként őrködtek egymás elsőséggel megszerzett, de törvénnyel alá nem támasztott jogai felett.

(Részlet a szerzővel, Bodó Balázzsal készült interjúból;
Molnár Csaba, Magyar Nemzet)

A SZERZŐI JOG KALÓZAI

A kalózok szerepe a kulturális termelés és csere folyamataiban a könyvnyomtatástól a fájlcserélő hálózatokig

Bodó Balázs

Edition 2.0 sorozat
B/5, 337 oldal, 3900 Ft (Webshop ár: 2925 Ft)

„Nem azok az izgalmas kalózok, akik lopnak, rabolnak, aztán felakasztják őket, hanem akik lopnak, rabolnak, de képesek megváltoztatni egy paradigmát" – vallja Bodó Balázs, a fiatal közgazdász, médiakutató. Könyvében a kulturális kalózkodás történelmi áttekintésével azt hangsúlyozza: a kalózok megjelenése minden egyes alkalommal valamiféle piaci rendellenességre vezethető vissza.

A kötet megjelentetése egyfajta kísérlet. Vannak-e vevői a csupán creativ commons jogokkal védett, több elektronikus változatban is kiadott műnek?

További olvasmányok:
Nicholas A. Christakis–James H. Fowler: *Kapcsolatok hálójában*
Bernard Girard: *A Google-modell*
Leiszter Attila (szerk.): *Webergonómia (Jakob Nielsen nyomán)*

A Janus-krimi

Janus Pannonius műveit az olvasók többsége csak fordításokból ismeri, s ezek hiányosságait nemegyszer szóvá tették már a kutatók. Az elmúlt évtizedekben számos fontos kiadvány látott napvilágot, amelyek sokat segíthetnek e tartalmi pontatlanságok, illetve a belőlük következő műértelmezési problémák felismerésében. A kétnyelvű Janus-szövegek és ezek kommentárjai gyakran egy „kívülálló" számára is képesek olyan izgalmas kérdéseket felvetni, amelyek módosíthatják a Janus-szakirodalom eddigi magyarázatait. Jó példa erre az *Egy dunántúli mandulafáról* című vers, Janus Pannonius talán legismertebb költeménye, amelyet a róla szóló írások egyöntetűen „a feudális Magyarországra korán érkezett reneszánsz költő tragédiájaként" szoktak értelmezni. Vajon igazolja-e maga a vers ezt a manapság evidensnek tartott koncepciót? Ha Weöres Sándornak a fordításából indulunk ki, akkor mindenképpen:

Egy Dunántúli mandulafáról

Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe' se látott,
Hősi Ulysses sem Alkinoos szigetén.
Még boldog szigetek bő rétjein is csoda lenne,
Nemhogy a pannon-föld északi hűs rögein.
S íme, virágzik a mandulafácska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?

De mi van akkor, ha magát az eredeti szöveget és annak Török László készítette nyersfordítását is megvizsgáljuk?

Quod nec in Hesperidum vidit Tirynthius hortis,
nec Phaeaca Ithacae dux apud Alcinoum,
quod fortunatis esset mirabile in arvis,
nedum in Pannoniae frigidiore solo,
audax per gelidos en floret amygdala menses,
tristior et veris germina fundit hiems.
Progne, Phylli, tibi fuit expectanda; vel omnes
odisti iam post Demophoonta moras?

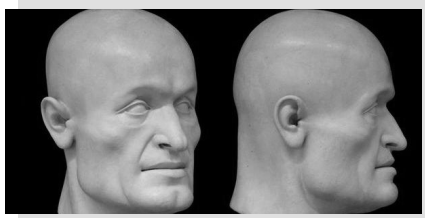
Amit nem látott Hercules a Hesperisek kertjében,
Sem Ithaka királya a phaiák Alkinoosnál,
S ami a boldogok szigetének földjein is csoda lett volna,
Nemhogy Pannonia ridegebb rögein,
Íme vakmerőn a fagyos hónapok közepette virágzik a mandulafácska,
Ámde a tavasznak bontott rügyeit kegyetlenül elpusztítja-
lehullajtja a tél.
Kicsi Phyllis, Procnét kellett volna megvárnod, vagy tán
Gyűlöltél már minden várakozást Demophoon távozta után?

(Részlet Szántó Gábor András írásából, Kortárs)

A ritka természeti jelenség (quod esset mirabile) mitológiai utalásokkal felépített expozíciója képi világában ismert klasszikus mintákat követ. A Heszperiszek és Alkinoosz kertje gyakran szerepel egymás mellett a római költők eszköztárában is. A mandulafa korai virágzása, rügyezése valójában nem lenne hihetetlen, csodás dolog, hisz Plinius *Naturalis historiájából* tudjuk, hogy a mandulafa már januárban virágozni kezd, s márciusra gyümölcsöt is érlel. Csakhogy ez a csoda nem a napfényes Itáliában esett meg, hanem Pannonia rideg, fagyos földjén; *itt valóban* vakmerőségnek, csodának számít a januári rügyfakadás, virágzás. A hosszúnak tűnő expozícióra ráfelelő 5. és 6. sor tragikuma a költeményt lezáró sorok metaforáiból bomlik ki igazán. A mandulafa metaforikus megszólítása – *Phylli* – egyszeriben megvilágítja a külső szemlélő (Janus) által belevetített tragédia *másik* okát. A mandulafa Janus szemében újra az egykori Phyllisként jelenik meg. A thrák királylány (Phyllis) beleszeretett az athéni Demophoonba, aki – mikoron hazájába elhajózott – megesküdött Phyllisnek, hogy egy év múlva visszatér hozzá. A hűtlen Demophoon azonban nem tartotta meg szavát, s a cserbenhagyott Phyllis bánatában felakasztotta magát, de az istenek könyörületből mandulafává változtatták. Megtaláljuk Janus soraiban a tragédiát kiváltó okot is, amely egy másik metaforikus megfogalmazással párosul: „*Meg kellett volna várnod Prognét*" – azaz a tavasz kezdetét jelző fecskék megérkezését. A fecskévé változtatott athéni királylány, Progne (sc. mert megölte bosszúból fiát, Ityst) ugyancsak egy tragikus átváltozást

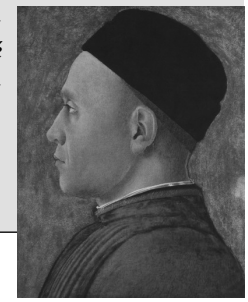
asszociál. A két metafora *(Phylli, Progne)* összekapcsolásával rendkívül modernné, impresszióigazdaggá válik a kép, s messze felülmúlja az utánzott ovidiusi motívumot. A Janus által használt ige (fuit expectanda) szintén fontos szerepet kap a kompozícióban. A hosszú várakozás, Phyllis majdani tragédiájának okozója Ovidius Phyllis-levelében is hangsúlyos szó, a tragikus sorsú hősnő négyszer ismétli meg ezt az igét, mintegy a várakozás monoton, egyhangú végtelenségét, reményvesztettségét is jelezve ezzel. Phyllis öngyilkossága egybekapcsolódik a mandulafa vakmerő, „öngyilkos" türelmetlenségével (vö. Orpheus türelmetlensége), virágainak pusztulásával, s a két egybemosódó tragédia mögött kimondatlanul, az allegória kifejtése nélkül felsejlik a költő alakja is, aki külső szemlélőként önnön sorsát, önmagát látta meg e fájdalmas pusztulásban. Ő is korán nyitotta ki szirmait, s azokat a pannon föld értetlen ridegsége, jéghideg közönye lehullajtotta, elpusztította. A sorsközösség intuitív felismerésére rokon példát majd csak a 19. században hoz hasonló erejű látomásával Vajda János üstököse és Charles Baudelaire albatrosza. Weöres Sándor szép fordítását mindmáig nem követte újabb vállalkozás. Én sem akarom megbolygatni e kedvesen szomorú sorokat, csupán egy lehetséges nyersfordításban közlöm e néhol utánozhatatlan szépségű „összetört gyöngyét az oceánnak". A három mitológiai név feloldása talán nem szerencsés megoldás, mert Janus modernségét, eredetiségét éppen ezek a bravúros metaforák bizonyítják leginkább.

Janus Pannonius földi maradványait 1991-ben találták meg a pécsi székesegyház altemplomában a fűtés korszerűsítése közben, de csak 2008-ban fejeződött be az azonosítása. A koponya alapján elkészítették Janus arcrekonstrukcióját, s kiderült: a kép nem hasonlít a korábbi ábrázolásokhoz. A pécsiek egyébként 2008 őszén Janus Pannonius földi maradványainak újratemetésével és mandulafa-ültetéssel (utalás az *Egy dunántúli mandulafáról* című versére) tisztelegtek az 1472-ben, 38 éves korában elhunyt püspökük emléke előtt.

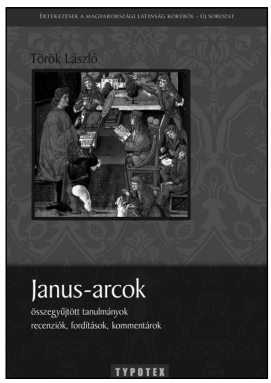

(Halász Csilla, Heti Válasz)

A leírások szerint a humanista költő ült modellt a 15. században Andrea Mantegna olasz festőművész *Férfiportré* című képéhez és valószínűleg Janus Pannoniusról mintázott meg egy padovai freskót is.

Andrea Mantegna:
Férfi portré (1460–1470 k.)

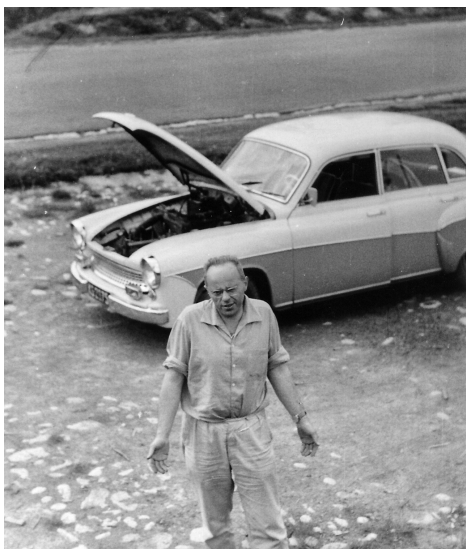

JANUS-ARCOK
Összegyűjtött tanulmányok, recenziók, fordítások, kommentárok
Török László–Mayer Gyula (szerk.)

B/5, 264 old., 2800 Ft (Webshop ár: 2100 Ft)

Török László (1962) annak az immár középkorú filológusnemzedéknek a tagja, mely a latin filológia legkiválóbb, nemzetközi rangú hazai képviselőitől szerezhette meg kivételes nyelvi felkészültségét. Kutatásait – melyeket csak tanári kötelezettségei teljesítése után végezhet – elsősorban Janus Pannonius költészetének stilisztikai, irodalomtörténeti elemzésére, rejtett összefüggések föltárására összpontosítja. Recenziói kitűnnek rendkívüli alaposságukkal és a bírált műveken túlmutató értékes adataikkal, gondolatokkal.

Stanisław Lem esete a Wartburggal

Wartburg, 1962

Apám temperamentummal megáldott vezetőnek bizonyult. Ez abban mutatkozott meg, hogy amikor felment valamilyen hegyre, pl. az Obidowára, az úton haladó összes kocsit meg kellett előznie. Ez nem volt könnyű kihívás, mivel a konkurencia Wartburgokkal és Skodákkal rendelkezett, tehát a P–70-esből a legtöbbet kellett kihoznia; s ez különféle károkat okozott. A vele folytatott utazások rázós repertoárjába tartozott a hűtővíz felforralása. Ilyen esetekben anyámat küldte vízért, amit jó emberektől hozott tejesüvegben. A beavatkozások ideje alatt, az út mentén gőzfelhőben úszó autót apámmal a volánnál, vagy éppen a motornál babrálva, az összes addig megelőzött autó lehagyta.

„Nem vettem Volvót – írta Ścibor-Rylskinek 1975 szeptemberében –, mert amikor a kivilágított Cracovia Hotel előtt egy ilyen Volvóban ülő üregúrral egyszerre startolva valahogy túl sok gázt adtam, a Fiat (az én akkori kocsim) megugrott, és én előbb kilőttem. Bár az öregúr szemmel láthatóan elkékülve teljes gázt adott a Volvónak – no, gondoltam, vehettem volna csomó pénzért egy nagy állatot. Nehézfémből egy olyat, ami katasztrófa esetén valóban életet ment, de a hétköznapokban lemarad a Polski Fiat mögött? Arra ugyan várhatnak."

Gyerekkoromból, majd azokból az időkből, amikor anyám csekély sikerrel már legalább tíz-egynéhány éve hirdette a savoir-vivre alapelveit, megőriztem egy ünnepi vacsora emlékét, amelyen a lengyel irodalmi élet színe-java, többek között Wisława Szymborska és Ewa Lipska is jelen volt. Egy bizonyos pillanatban apám rábökött a tányéron lévő süteményekre, melyek a Cracoviából származtak – ez egyike volt azon kevés krakkói cukrászdáknak, melyek termékeit akkoriban nyugodt lelkiismerettel lehetett szervírozni a vendégeknek – és azt mondta:

Sütik a Hotel Cracoviából, 1971

– Azt gondolom, hogy ezekbe a süteményekbe kis árcédulákat kellett volna belebökni, hogy lássák, mennyire kiköltekeztünk az Önök kedvéért!

Majd ezután feleségéhez fordult és ugyanazon a kedves hangon, ártatlanul, bár kissé szemrehányóan hozzátette:

– Basia, miért rugdalsz az asztal alatt?

Ha majd a távoli jövőben múlt idővé válik az összes sci-fi utópia, a most ismert szerzők közül kevesen maradnak meg. Tuti, hogy túléli majd a süllyesztőt Philip K. Dick vagy Ray Bradbury, az óceánon innen pedig mindenképpen Lem.

Őróla szól a *Földközeli kalandok* c. kötet, amelyet fia, Tomasz jegyez. Családi anekdotagyűjtemény az intellektuális sci-fik szerzőjének ismeretlen privát szférájából, elmondja, milyen volt Lem mellett felnőni a hetvenes–nyolcvanas években. Milyen, amikor a *Solaris* szerzője otthon barkácsol. Hogyan majszol cukros létére sutyiban édességet. Milyen az, amikor apa kocsit hajt. Mit ne mondjak, gyerekként azért vicces lehetett a Lem családban – Lem ugyanis egy monomániás, csudabogár könyvtáragy volt, aki rigolyáival agyára ment a családjának. Szeretnivaló, de kibírhatatlan férj és apa, aki esetlenül mozog az érzelmek világában és a felelős szülő szerepében, viszont bármikor rávehető arra, hogy a legőrültebb természettudományos kísérleteket próbálja ki csemetéjével.

(MrT, Exit)

FÖLDKÖZELI KALANDOK

Tomasz Lem

Életutak sorozat
A/5, 256 old., 2500 Ft (Webshop ár: 1875 Ft)

A kötet szerzője, Tomasz Lem, az író kései gyermeke. Írásai elsősorban Stanisław Lemről, az apáról szólnak, és a 70-es, 80-as évek Lengyelországáról, amelyben a Lem család élt. A kötetben elmesélt szatirikus történetek felidézik a korántsem felhőtlen évtizedeket, a lengyelországi kommunizmus nyomasztó légkörét. A világhírű apa portréját, markáns, hóbortos karakterét a végtelennek tűnő családi történetek, anekdoták színes füzére domborítja ki. Megismerhetjük azt a rendkívüli asszonyt is, aki az író árnyékában élte le életét, s a történetekben felbukkanó alakok személyében a korabeli lengyel kultúra más jeles képviselőit is. Annak ellenére, hogy Stanisław Lem tudományos pályára szánta fiát, e kötet azt bizonyítja, hogy az alma nem esett messze a fájától.

További olvasmányok:
Csorba F. László (szerk.): *Leonardo da Vinci válogatott írásai*
Jürgen Neffe: *Albert Einstein igaz története*
Stanisław Lem: *DiLEMmák*
Stanisław Lem: *Sex wars*

A könyvben szereplő képek internetes forrásjegyzéke

Az itt fel nem tüntetett képforrásokat a felhasznált könyvek eredeti kiadásaiban jelöltük meg.

L.H.O.O.Q.
en.wikipedia.org
tommasoaiello.wordpress.com

Pofon ütjük a közízlést
notizialternativa.com
community.thisiscentralstation.com

Egy reneszánsz ember feljegyzései
en.wikipedia.org
wikipaintings.org
luciramms.deviantart.com

Üdülési csekk különcöknek
hoppare.com
erreerrenieto.blogspot.com
artfact.com

Gangesz: a lelkek folyója
explore.org
mymodernmet.com

A doajók férfiassága
interpressmagazin.hu
flickr.com
filmindex.hu
livre.fnac.com

Nevetőgörcs miatt…
connectedthebook.com
worktheworld.co.uk

1 után 100 nulla
google.com

Bruttó Nemzeti Boldogság
indafoto.hu
buddhaquotes.co.uk
vallalkozas.hulladekboltermek.hu

A fal után
conicphotos.wordpress.com
virup.wordpress.com
cs.utah.edu

Puska vagy kard?
swordvn.bizhat.com
chenaitamilulaa.bigforumpro.com
pixdaus.com

A biológiai agresszió formái
photobucket.com
survivalinternational.de
zoogyor.com

Düh és bosszú
popartmachine.com
art.com
wet-tissues.blogspot.com

Szexis erények
gallaretas.com
schwarzenegger.it
kepeslap.lapunk.hu
de.wikipedia.org

Lángosképű állat a babám!
harmonet.hu

noticias.terra.com
connect.in.com
myconfinedspace.com
academic.reed.edu

A falánkság büntetése
gonemovie.com
vegasuncorked.com
hu.wikipedia.org

A háború inspiráló hatása
artexpertswebsite.com

Art must be beautiful.
The artist must be beautiful.
dtangled.com
arttattler.com
artsjournal.com
guardian.co.uk

A követek titka
posztinfo.hu
hu.wikipedia.org

Szag és emlékezés
tortenelemklub.com
donsuemor.com
thefridaytimes.com

A hónap ütődött tényei
lechatnoirrestaurant.com
hellofm.hu
satie-archives.com

Prozacot Majakovszkijnak
allthingsd.com
prescriptionworld.org
myspace.com

Többet akarok! A Semmit!
scifi.about.com
slantmagazine.com
strange.blog.hu
hippokrampusz.blog.hu

Isten festékkel írott neve
ikonok.blogspot.com
hu.wikipedia.org
en.wikipedia.org
molitva.com.ua

A dögös vörös
life.hu
napidoktor.hu

Nem csal a szimat
neuroparadox.com
metropol.hu
aboutonlinetips.com
fansubtorrents.com

Dinódiagnózis
flashcr.com
est.hu
hu.wikipedia.org

Ab Ovo!
hu.wikipedia.org
de.wikipedia.org
spiegel.de

A földre szállt istenek
hu.wikipedia.org
litera.hu
logoterv.hu
artecontacto.net

A tudás almája
bbc.co.uk

A nyelv, az agy és az Y-metszés
art.com
indonesiamedia.com
civertan.blogter.hu

A láthatatlan futball-labda
nyuuz.hu
ronlindeman.com
news.discovery.com

Tudo(rr)mány
scienceray.com
dailytravelphotos.com

Húsvéti (h)arcok
planetware.com
flexijourney.com
archaeologynewsnetwork.blogspot.com
travel.ghiboo.com

Léghajóból bombázó
corvus-aircraft.com
dutch-aviation.nl
aeromodelistis.com
flagmagazin.hu

A Dracu-komplexus
medienaesthetik.de
parapsychologie.info
ghosttheory.com
harrypricewebsite.co.uk

Leheletnyi etimológia
it.wikipedia.org
muzeumokejszakaja.hu

Tiltott vizeken
hotdog.hu
piratesfamilymc.hu
adsoftheworld.com
alttransport.com
ipon.hu
howtowindows.com

A Janus-krimi
nemzetigeografia.hu
januspannonius.hu

A *Különkiadásban* szereplő könyvek

L.H.O.O.Q. → Daniel Arasse: *Festménytörténetek*
Pofon ütjük a közízlést → Jan Bor–Errit Petersma: *Képes filozófiatörténet*
Egy reneszánsz ember feljegyzései → Csorba F. László: *Leonardo da Vinci válogatott írásai*
Üdülési csekk különcöknek → Joseph Brodsky: *Velence vízjele*
Gangesz: a lelkek folyója → Piotr Kłodkowski: *A Kelet csodálatos zamata*
A doajók férfiassága → Nigel Barley: *Egy zöldfülű antropológus feljegyzései*
Nevetőgörcs miatt az iskola határozatlan időre bezárt → Christakis–Fowler: *Kapcsolatok hálójában*
1 után 100 nulla → Bernard Girard: *A Google-modell / A menedzsment forradalma*
Bruttó Nemzeti Boldogság → Zsolnai László: *Boldogság és gazdaság*
A fal után → Luuk van Middelaar: *Valahogy Európába*
Puska vagy kard? → Jared Diamond: *Háborúk, járványok, technikák*
A biológiai agresszió formái → Csányi Vilmos: *Van ott valaki?*
Düh és bosszú → Alison Gopnik: *A babák filozófiája*
Szexis erények → Geoffrey Miller: *A párválasztó agy*
Lángosképű állat a babám! → Csányi Vilmos–Miklósi Ádám: *Fékevesztett evolúció*
A falánkság büntetése → Francesca Rigotti: *Torkosság*
Adatpornó → David McCandless: *Az információ gyönyörű / Infografika*
A háború inspiráló hatása a fényképészetre → Mary Warner Marien: A *fotográfia nagykönyve / A fényképezés kultúrtörténete*
Art must be beautiful. The artist must be beautiful. → Tillmann, J. A. : *Más-világi megfigyelések*
A követek titka → Orosz István: *A követ és a fáraó*
Szag és emlékezés → Douwe Draaisma: *Miért futnak egyre gyorsabban az évek?*
A hónap ütődött tényei → Erik Satie: *Egy ütődött (én) megfigyelései*
Prozacot Majakovszkijnak → Sergio Benvenuto: *Jóra való restség*
Többet akarok! A Semmit! → Slavoj Zizek: *Törékeny abszolútum*
Hajszál híján gyilkosság → Bacsó–Gábor–Gyenge–Heller: *A szépség akarata*
Isten festékkel írott neve → Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*
A csiga és a szeplőtelen fogantatás → Daniel Arasse: *Festménytalányok*
A dögös vörös → Jared Diamond: *A harmadik csimpánz felemelkedése és bukása*
Nem csal a szimat → Miklósi Ádám: *A kutya viselkedése, evolúciója és kogníciója*
Dinódiagnózis → David Norman: *Kis dinókönyv nagyoknak*

Ab Ovo! → Wilfried Stroh: *Meghalt a latin, éljen a latin!*
A földre szállt istenek → Ignacy Karpowicz: *Deus ex machina*
Másvilági igazságszolgáltatás → Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*
A tudás almája → Laura Bazzicalupo: *Kevélység*
A nyelv, az agy és az Y-metszés → Jürgen Neffe: *Albert Einstein igaz története*
A láthatatlan futball-labda → Leon Lederman: *Az isteni a-tom*
Tudo(rr)mány → Steven Pinker: *A nyelvi ösztön*
Húsvéti (h)arcok → Jared Diamond: *Összeomlás*
Léghajóból bombázó → Háy György: *A repülés megszállottai*
A Dracu-komplexus, avagy stigmák, harapások és karmolások → Gyimesi Júlia: *Pszichoanalízis és spiritualizmus*
Leheletnyi etimológia → Sándor Klára: *Nyelvrokonság és hunhagyomány*
Lovagképregény → Herczeg János: *Csillagórák Vekerdi Lászlóval*
Tiltott vizeken → Bodó Balázs: *A szerzői jog kalózai*
A Janus-krimi → Török László–Mayer Gyula: *Janus-arcok*
Stanisław Lem esete a Wartburggal → Tomasz Lem: *Földközeli kalandok*